

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป้าหมายสำคัญคือ การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะของนักเรียน โรงเรียน มอชอชวิทยาคม ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับ ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับจิตสาธารณะ
3. ทฤษฎีจิตวิทยาเกี่ยวกับจริยธรรมกับความคิดเชิงจิตสาธารณะ
4. พฤติกรรมเชิงจิตสาธารณะ
5. กระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะ
6. การจัดโครงการเพื่อพัฒนาพฤติกรรมจิตสาธารณะ
7. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
8. การบริหารสถานศึกษา
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 9.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 9.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ

1.1 ความหมายและความสำคัญของจิตสาธารณะ

จากการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ พบว่า มีการกำหนดลักษณะของคำว่า จิตสาธารณะ ไว้อย่างหลากหลายทั้งคำที่ใช้ในภาษาไทย เช่น จิตสำนึก สาธารณะ สำนึกสาธารณะ เป็นต้น และคำที่ใช้ในภาษาอังกฤษ เช่น Public Consciousness หรือ Public Mind ซึ่งในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้คำว่า จิตสาธารณะ (Public Mind) ซึ่งมีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลาย ดังนี้

บุญสม ธรรมาศิริพจน์ (2542 : 71-73) ใช้คำว่า จิตสำนึกที่ดีในสังคม สังคมในที่นี้หมายถึง สังคมในชุมชนของตน การปฏิบัติตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชนของตน คือ การปฏิบัติตนและการมีส่วนร่วมที่ดีในกิจกรรมของชุมชน การช่วยกันดูแลชุมชนของตน การให้ความร่วมมือ การเสียสละกำลัง กำลังทรัพย์ เพื่อการรักษาความปลอดภัยในชุมชน เพื่อสาธารณูปโภคในชุมชน การให้ความเป็นมิตรและมีน้ำใจต่อกัน

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2542 : 14) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จิตสาธารณะ หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ

สยามรัฐ เรื่องนาม (2542 : 25) ใช้คำว่า ความสำนึกเชิงสังคม หมายถึง การตื่นตัว ความรู้สึกนึกคิดและความปรารถนาต่าง ๆ ของบุคคลในสังคมที่ต้องการเข้าไปแก้ปัญหาสังคม และก่อให้เกิดพฤติกรรมการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือองค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจหรือภาคสังคม ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมกัน

พระไพศาล วิสาโล (2544 : 15) ให้ความหมาย จิตสาธารณะ หมายถึง ความใส่ใจและพร้อมจะมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ รวมถึงความเคารพและห่วงหาอาทรในสมบัติส่วนรวม ทั้งนี้โดยตระหนักถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นทั้งตนเองและส่วนรวม ในจิตสาธารณะดังกล่าว มิใช่ครอบครั้ว ญาติมิตร คนรอบข้าง หรือชุมชนละแวกบ้านคนเท่านั้น หากคลุมไปถึงคนอื่น ๆ อีกมากมายซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป แม้จะไม่รู้จักและไม่เคยเห็น แต่ก็รู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนสังกัด

แหวง โตจิราการ (2550 : 34) ให้ความหมายของ “จิตสาธารณะ” อย่างกว้าง น่าจะหมายถึงจุดประกายเพื่อจิตสาธารณะดังนี้คือ

1. อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด จิตสำนึกที่เป็น ไปเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ดูแลส่งเสริมสนับสนุนสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนคนหมู่มาก

2. ให้กำลังใจ ให้ความอบอุ่น ให้แรงบันดาลใจ แก่ผู้คนในการต่อสู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคในชีวิตของตน เพื่อจะได้ดำรงตนอย่างปกติสุขในสังคมชุมชน และเข้าร่วมในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่ชนในวงกว้าง

3. ในขณะที่เดียวกันอาจจะหมายถึงรวมถึง บทบาทในการลดทอนอำนาจของกิเลสตัณหาต่าง ๆ ที่เพิ่มความยึดมั่นถือมั่น ในเรื่อง ตัวกูของกู โลภะ โทสะ โมหะ ของปัจเจกชนให้มากมายยิ่งขึ้น ไปด้วยก็ได้ เพราะหากเพลงหรือคีตศิลป์เป็นไปในทำนองเชิดชู

ส่งเสริมเรื่องกิเลสตัณหาต่างๆ มนุษย์ก็จะถูกมอมเมาให้หลงหัวปักหัวปำในกองกิเลสต่าง ๆ แล้วก่อให้เกิดการเบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น ซึ่งก็คือสาธารณชนให้เกิดความเดือดร้อนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

อมรรัตน์ เจริญชัย (2550 : 36) กล่าวว่า จิตสาธารณะ หมายถึง การประพฤติตนทั่ว ๆ ไป ทำให้ตนเอง ครอบครัว และสังคมมีความสุข รวมทั้งการแสดงความห่วงใยต่อสังคม ท่านพูดถึงผลกระทบของการปฏิบัติตนของบุคคล ที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เราต้องมีจิตสาธารณะ ถ้าทำสิ่งใดแล้วเกิดความเสียหายแก่ส่วนรวม ไม่ควรทำกริ่งขะลงแม่น้ำ ล้างคลองทำให้น้ำเน่าเหม็น ทำให้ปลาตาย คนอยู่ใกล้น้ำต้องลำบากบ้านเมืองหมดความสวยงาม ถ้าทิ้งเศษอาหารไว้ตามพื้น จะเน่าเหม็นเป็นอาหารของแมลงเป็นที่เพาะแมลงให้มากขึ้น ทำความรำคาญไปทั่วและทำให้เกิดเชื้อโรค ไม่ควรทำคนไทยขาดความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม การสร้างนิสัยและต้องเริ่มต้นจากในบ้าน เมื่อเห็นสิ่งไม่ถูกต้อง ผู้ใหญ่จะต้องบอกเด็กทันที โดยต้องเป็นตัวอย่างที่ดี ต้องไม่อายุที่จะทำความดี และช่วยกันชมเชยคนทำความดี มาช่วยสร้างจิตสาธารณะกันให้มาก ๆ

มนัสสา จินูปการพงศ์ (2551 : 38) กล่าวว่า จิตสาธารณะ หมายถึง การจุดประกายเพื่อให้คนทำประโยชน์เพื่อสังคม ตลอดจนการให้ความเอื้ออาทรลดความขัดแย้งและการให้ขวัญและกำลังใจต่อกันเพื่อสังคมเป็นสุข

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า จิตสาธารณะ หมายถึง พฤติกรรมที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคม ด้วยความเต็มใจกระตือรือร้น โดยไม่หวังผลตอบแทน

ความสำคัญของจิตสาธารณะ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กล่าวไว้ใน มาตราที่ 23 24 และ 26 เกี่ยวกับการจัดการศึกษาสรุปได้ว่า ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้และคุณธรรม การจัดการกระบวนการเรียนรู้ต้องบูรณาการความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับตนเอง ทักษะทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย ทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข โดยต้องผสมผสานสาระความรู้เหล่านั้นให้ได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ก่านิยมที่พึงงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ทุกวิชา และให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรม

การเรียนรู้ การร่วมกิจกรรมและการทดสอบ ควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอน ตามความเหมาะสมในแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา (สำนักนายกรัฐมนตรี. 2545 : 13-15)

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจร (2543 : 22-29) ได้กล่าวว่า การที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมย่อมต้องมีความสัมพันธ์ในรูปแบบพึ่งพากัน คนในสังคมซึ่งมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันไป ซึ่งนอกจากจะมีผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กร และยังมีผลกระทบต่อชุมชน ทำให้เกิดปัญหาดังนี้

1. ชุมชนอ่อนแอ ขาดการพัฒนา เพราะต่างคนต่างอยู่ สภาพชุมชนมีสภาพเช่นไรก็ยังคงเช่นนั้น ไม่เกิดการพัฒนา และยิ่งนานไปก็มีแต่เสื่อมทรุดลง
2. อาชญากรรมในชุมชนอยู่ในระดับสูง
3. ขาดศูนย์รวมจิตใจ ขาดผู้นำที่นำไปสู่การแก้ปัญหา เพราะคนในชุมชนมองปัญหาของตัวเองเป็นเรื่องใหญ่ ขาดคนอาสาสมัครพัฒนา เพราะกลัวเสียทรัพย์ กลัวเสียเวลา หรือกลัวเป็นที่ครหาจากบุคคลอื่น

ในระดับชาติถ้าบุคคลในชาติขาดจิตสาธารณะแล้วจะทำให้เกิด

1. วิกฤตการณ์ภายในประเทศบ่อยครั้ง และแก้ปัญหาไม่ได้ เช่น วิกฤตเศรษฐกิจ สังคมขาดเสถียรภาพทางการเมือง เกิดการชุมนุมขับไล่รัฐบาลหรือผู้นำประเทศ
2. ประเทศชาติอยู่ในสภาพล้าหลัง เนื่องจากขาดพลังของคนในสังคม เมื่อผู้นำประเทศนำมาตราการใดออกมาใช้ ก็จะไม่ได้อะไรเพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน
3. ประเทศชาติไร้เกียรติ ไร้ศักดิ์ศรี ทำให้ประชาชนในประเทศอื่นมองด้วยสายตาเหยียดหยามดูหมิ่นดูแคลนว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนา

ในระดับโลก จะทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบระหว่างประเทศทำให้เกิดปัญหาในระดับต่าง ๆ ดังนี้

1. เกิดการสะสมอาวุธกันระหว่างประเทศ เพราะขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน กลัวประเทศอื่นจะโจมตี จึงต้องมีอาวุธที่รุนแรง มีอานุภาพในการทำลายสูงไว้ในครอบครัวยุโรปเพื่อข่มขู่ประเทศอื่น และเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็มักมีแนวโน้มในการใช้ความรุนแรงของแสนยานุภาพทางการสงครามในการตัดสินปัญหา

2. เกิดการกัณฑ์แก่ง แ่งแย่งหรือครอบงำทางการค้าระหว่างประเทศ พยายามทุกวิถีทาง เพื่อให้เกิดการได้เปรียบทางการค้า ทำให้ประเทศด้อยกว่าขาดโอกาส การพัฒนาประเทศของตน

3. เกิดการรังเกียจเหยียดหยามต่างเชื้อชาติ ต่างเผ่าพันธุ์ หรือต่างท้องถิ่น มองชนชาติอื่นว่ามีความเจริญหรือมีศักดิ์ศรีด้อยกว่าเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ ของตนเองดูถูกหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อชาติอื่น

จิตสาธารณะเป็นคุณธรรมหนึ่งของพลเมือง สังคมใดที่ขาดจิตสาธารณะ แล้วจะทำให้ขาดพลังในการสร้างสรรค์ เมื่อเกิดจิตสาธารณะจะทำให้เกิดประชาสังคม ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคม จะส่งผลให้การเมือง เศรษฐกิจ ศิลธรรม ในสังคมนั้นดีขึ้น

จากความสำคัญของจิตสาธารณะดังกล่าวสรุปได้ว่า จิตสาธารณะสามารถ ปลุกฝัง ส่งเสริม หรือพัฒนาให้เด็กมีจิตสาธารณะ ด้วยวิธีการต่าง ๆ จะทำให้เด็กมีจิตใจ ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม อาสาดูแลรับผิดชอบส่วนรวมมีการใช้อย่างสมบัติ ของส่วนรวมอย่างเห็นคุณค่า ใช้อย่างทะนุถนอม รู้จักการแบ่งปันโอกาสในการใช้ของส่วนรวม ให้ผู้อื่น เมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ปัญหาที่เกิดการเอาเปรียบคนอื่น ปัญหาการทำลาย สาธารณะสมบัติต่าง ๆ จะลดลง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และประโยชน์พวกพ้องก็จะลด น้อยลง และจะนำมาสู่สังคมที่พัฒนาขึ้น

1.2 องค์ประกอบของจิตสาธารณะ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ พบว่า มีการกล่าวถึงองค์ประกอบของจิตสาธารณะ ไว้ดังนี้

สิริมา ภิญโญอนันตพงษ์ (2544 : 26-31) ได้กล่าวถึงจิตสาธารณะของเด็ก ในลักษณะของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ว่า วันเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 8 ปี เป็นระยะ ที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาการทั้งทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ จิตใจ สังคม และบุคลิกภาพเป็นวัยที่เรียกว่า ช่วงแห่งพลังการเจริญเติบโตของงานสำหรับชีวิตแนวความคิด เหล่านี้เป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากการมองเด็กในทัศนะของการที่เด็กมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ แตกต่างจากเด็กวัยอื่น ๆ ในช่วงชีวิตของความเป็นมนุษย์ คั้งนั้น หลักการปลุกฝัง เด็กวัยนี้ ให้เรียนรู้เกิดความรักสิ่งแวดล้อม ควรคำนึงถึงองค์ประกอบดังนี้

1. หลักการเรียนรู้ การเรียนรู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยอาศัยสภาพการณ์ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับการเรียนรู้จะทำให้มนุษย์ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

2. กระบวนการปลูกฝังเด็กปฐมวัยให้รักสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ปัจจัย 5 ด้าน คือ การให้ความรู้ การสร้างความเข้าใจ การสร้างกรอบแนวคิด การเสริมสร้างทักษะ และการเสริมสร้างเจตคติ จากกระบวนการดังกล่าว จะต้องเริ่มจากการให้ความรู้ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโดยในลักษณะของรูปธรรมแล้วสร้างความเข้าใจ และความสำคัญของสิ่งแวดล้อมต่อตนเองและมนุษย์ แล้วสร้างกรอบแนวคิดให้เด็กรับรู้ว่ามีสิ่งแวดล้อมเป็นบริบท และเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเสริมสร้างทักษะในการรักษาสิ่งแวดล้อม ต้องเกิดจากการจัดประสบการณ์ต้องให้เด็กได้ปฏิบัติจริง และควบคู่กับการเสริมสร้างเจตคติที่ดี รู้จักการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมเห็นคุณค่าประโยชน์สิ่งแวดล้อมต่อตัวเอง ครอบครัว และสังคม เช่น การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด ไม่เห็นแก่ตัว เกิดความรู้สึกรักหวงแหนหวัดดี ทำเป็นตัวอย่างที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร (2549 : 2-3) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนาการเรียนระดับประถมศึกษาให้มีจิตสาธารณะการศึกษาระยะยาวและใช้องค์ประกอบของจิตสาธารณะเป็น 3 องค์ประกอบคือ

องค์ประกอบที่ 1 คือ การหลีกเลี่ยงการใช้ หรือการกระทำ ที่จะทำให้เกิดความซำรุดเสียหายต่อของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม กำหนดจากตัวชี้วัด ดังนี้

1. การดูแลรักษาของส่วนรวม ใช้ของส่วนรวมแล้วเก็บเข้าที่
2. ลักษณะการใช้ของส่วนรวม รู้จักใช้ของส่วนรวมอย่างประหยัด

และทฤษฎี

องค์ประกอบที่ 2 คือ การถือปฏิบัติหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวมในวิสัยที่ตนสามารถทำได้ กำหนดจากตัวชี้วัด ดังนี้

1. การทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเพื่อส่วนรวม
2. การรับอาสาที่จะทำบางอย่างเพื่อส่วนรวม

องค์ประกอบที่ 3 คือ การเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม กำหนดจากตัวชี้วัด ดังนี้

1. การไม่ยึดครองของส่วนรวมนั้นมาเป็นของตนเอง

2. การเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้สามารถใช้ของส่วนรวมนั้น

จากองค์ประกอบของจิตสาธารณะ 3 องค์ประกอบสามารถนำไปใช้ในการวิจัยในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม บุคคลเกิดการรับรู้ว่าสภาพสังคมเศรษฐกิจ การเมือง ว่าอยู่ในภาวะไม่ปกติ ซึ่งมีผลกระทบต่อตนเอง ครอบครัว ประเทศชาติ เป็นภาวะที่จำเป็นต้องแก้ปัญหาให้อยู่ในภาวะปกติสุข

2. ด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมถึงการคิด จำแนกสาเหตุ และกระบวนการทำให้เกิดปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทำให้อยู่ในสภาวะไม่ปกติ รวมถึงผลกระทบของปัญหาในด้านต่าง ๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และร่วมกับการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลอื่นถึงสภาพปัญหา แนวทางป้องกันและแก้ไข

3. ด้านความรัก ความเอื้ออาทร และความสามัคคี การรวมกลุ่มของบุคคลในสังคมมีความหลากหลาย จึงจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนรากฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรและสามัคคี

4. ด้านการรับรู้ความสามารถของตนในการผลักดันเพื่อแก้ไขปัญหา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง มั่นใจความสามารถของตนในการที่จะช่วยเหลือ แก้ไขปัญหา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง กระตือรือร้นต้องการหาวิธี แนวทางและทรัพยากรในการแก้ไขปัญหา

5. ด้านการลงมือปฏิบัติ หรือร่วมมือในการแก้ไขปัญหา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยการริเริ่มของตนเอง หรือเข้าร่วมในกลุ่มต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือสังคม โดยการให้ทุนทรัพย์ การช่วยในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ช่วยเสนอความคิดเห็น แนวทางแก้ปัญหา หรือกระทำอื่น ๆ ที่กระทำให้เกิดการผลักดันให้เกิดการผลักดัน และการเคลื่อนไหวในทางพัฒนาสังคมตามความรู้ ความสามารถของตน

6. ด้านการมีเครือข่ายในการทำกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือสังคม ต้องมีการประสานเพื่อดำเนินการตามแนวทางในการช่วยเหลือสังคม โดยการจัดตั้งกลุ่ม ชมรมช่วยเหลือสังคม และร่วมกันกับองค์การของรัฐบาลและเอกชนในการกระทำเพื่อช่วยเหลือสังคม

จากองค์ประกอบของจิตสาธารณะดังกล่าวมา สรุปได้ว่า องค์ประกอบของจิตสาธารณะมี 3 ด้าน คือ ความคิด ความรู้สึก และการปฏิบัติ และจิตสำนึกในบุคคล

นั้นมี 3 ด้าน คือ จิตสำนึกเกี่ยวกับตนเอง จิตสำนึกเกี่ยวกับผู้อื่น และจิตสำนึกเกี่ยวกับสังคม หรือจิตสาธารณะ ซึ่งจิตสำนึกที่คนไทยขาดมากคือ จิตสำนึกสาธารณะ ที่ควรปลูกฝังให้มีความเพิ่มขึ้นและควรปลูกฝังให้ครบ 3 องค์ประกอบ คือ ด้านความคิด ด้านความรู้สึกรู้สึก และด้านการปฏิบัติ

1.3 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตสาธารณะ

การมีจิตสาธารณะนั้น เป็นสิ่งที่เกิดตามวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม มีผลต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของบุคคล ซึ่งมีผู้กล่าวไว้ดังนี้

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร (2543 : 13) สรุปว่า จิตสาธารณะ หรือ จิตสำนึกทางสังคม อยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก ดังนี้

ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ ภาวะทางสังคมเป็นภาวะที่ลึกซึ้งซึ่งมีผลต่อจิตสำนึกด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นภาวะที่ได้อบรมหล่อหลอม และสะสมอยู่ในส่วนของการรับรู้ที่ละเอียดที่ละน้อย ทำให้เกิดสำนึกที่มีรูปแบบหลากหลาย ภาวะแวดล้อมทางสังคมนี้เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ พี่น้อง ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับองค์กร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งภาวะแวดล้อมด้านสื่อสารมวลชน และส่วนที่กำกับสำนึกของบุคคล คือ การได้สัมผัสจากการใช้ชีวิตที่มีพลังต่อการเกิดสำนึก เช่น การไปโรงเรียน ไปทำงาน ดูละคร ฟังผู้คนสนทนากัน เป็นต้น

ปัจจัยภายใน สำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การคิดวิเคราะห์ของแต่ละบุคคล ในการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยเกิดจากการรับรู้จากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่า ต้องการสร้างสำนึกแบบใด ก็จะมีการฝึกฝนและสร้างสมสำนึกเหล่านั้น

การเกิดจิตสำนึกไม่สามารถสรุปแยกแยะได้ว่าเกิดจากปัจจัยภายในหรือภายนอกเพียงอย่างเดียวหนึ่ง เพราะทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน จิตสำนึกที่มาจากภายนอกเป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ กระทบต่อความรู้สึกของบุคคล แล้วกลายเป็นจิตสำนึกโดยธรรมชาติ และมักไม่รู้ตัว แต่จิตสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายในเป็นความตั้งใจเลือกสรรบุคคล ระลึกรู้ตนเองเป็นอย่างดี เป็นสำนึกที่สร้างขึ้นเอง ระหว่างปัจจัยภายใน และภายนอก

เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีความต่อเนื่องกัน ดังนั้น การพัฒนาจิตสำนึกจึงต้องกระทำควบคู่กัน ไป ทั้งปัจจัยภายในและภายนอก

1.4 คุณลักษณะของจิตสาธารณะ

จากการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ พบว่า มีการกล่าวถึงคุณลักษณะของจิตสาธารณะดังนี้

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล (2540 : 42-44) ได้กล่าวถึง การมีจิตสาธารณะซึ่งเรียกอีกคำหนึ่งว่า จิตสาธารณะเพื่อส่วนรวม ว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญ และมีความหมายอย่างยิ่งในสังคม ทำให้เกิดประชาสังคม คือเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งหมายถึงชุมชนแห่งสำนึกจิตสาธารณะที่สมาชิกของชุมชนต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบ โดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

1. มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน คนในชุมชนต้องมองอนาคตร่วมกัน เรียนรู้ และทำความเข้าใจร่วมกันโดยอาศัยการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงพร้อมควบคู่ไปกับการปฏิบัติ
2. ประชาชนสำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมได้ คือ การทำให้เกิดกลุ่มที่ให้ความสนใจต่อสาธารณะจำนวนมาก ทำให้เกิดความเข้มแข็งเป็นพลังทางสังคม ไม่รอคอยให้ผู้อื่นแก้ปัญหาให้กับตนเอง ซึ่งการที่บุคคลจะสำนึกถึงพลังของตน ต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม (Civic Education)
3. ความรัก เอื้ออาทร สามัคคี การรวมกลุ่มของบุคคลในสังคมมีความหลากหลายจึงจำเป็นต้องสร้างพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรและสามัคคี ความแตกต่างระหว่างบุคคลย่อมเกิดขึ้นได้ ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นสิ่งดีและไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป ดังนั้นเงื่อนไขแห่งความรักสมานฉันท์จะเป็นส่วนเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง
4. การเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติร่วมกัน (Interactive Learning Through Action) จิตสาธารณะนั้นเป็นนามธรรมไม่สามารถบังคับให้เกิดได้ ดังนั้นต้องสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกันที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่อง
5. การมีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ สื่อสาร และเครือข่ายเป็นส่วนที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นทางซึ่งทำให้เกิดจิตสาธารณะ

บุรุษนา วรุณปีติกุล (2542 : 181-183) กล่าวถึงบุคคลที่มีจิตสาธารณะว่าต้องมีคุณลักษณะดังนี้

1. การทุ่มเทและอุทิศตน สิทธิของพลเมืองจะต้องสอดคล้องกับความรับผิดชอบต่อสังคม บุคคลไม่เพียงแต่ปฏิบัติตามสิทธิเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือให้บริการแก่บุคคลอื่น เพื่อพัฒนาสังคมด้วย เช่น ถ้าต้องการให้ผู้แทนราษฎรมีความรับผิดชอบต่อความต้องการและประโยชน์ของประชาชน ประชาชนก็ต้องให้ความใส่ใจและติดตาม ไม่เพียงทำการหย่อนบัตรเลือกตั้งเท่านั้น ต้องเสียสละเวลาให้ในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการเมืองระดับท้องถิ่นและในสถาบันต่าง ๆ
2. เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล จากกระแสปัจเจกชนนิยม ส่งผลให้คนในสังคมมีลักษณะปิดกั้นตนเอง ไม่ไว้วางใจผู้อื่น เลือกคบเฉพาะกลุ่มที่มีความเหมือนกัน ไม่สนใจการเมือง ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจของสังคมเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม เกิดข้อขัดแย้ง การยุติข้อขัดแย้งโดยการฟังเสียงข้างมาก ไม่นำไปสู่ประโยชน์ของส่วนรวม ดังนั้นผู้มีจิตสาธารณะต้องเป็นพลเมืองในฐานะที่เป็นเอกตักษณ์ทางการเมืองสมัยใหม่ มีความอดทน ตระหนักว่าการมีส่วนร่วมไม่ทำให้ได้อย่างที่ต้องการเสมอไป ต้องเคารพและยอมรับความแตกต่างที่หลากหลายและหาวิธีอยู่ร่วมกับความขัดแย้งโดยการแสวงหาทางออก ร่วมกัน การจับเนกประเด็นปัญหา การใช้เหตุผลในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การตัดสินใจ ต้องมีการพูดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันให้มากที่สุด เพื่อหาข้อยุติ (Dialogue Debates) สร้างการเข้าร่วมรับรู้ ตัดสินใจและแก้ปัญหา (Political Dialogue) เพื่อให้เกิดการยอมรับจากทุกฝ่าย
3. กำเนิดถึงผลประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม คนในสังคมต้องคิดถึงการเมืองในฐานะกิจการเพื่อส่วนรวมและเพื่อคุณธรรมมากขึ้น
4. การลงมือกระทำ การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้สถานการณ์ดีขึ้นต้องลงมือกระทำ โดยเริ่มจากครอบครัวในการวางพื้นฐานให้การอบรมด้านจริยธรรมของพลเมือง สถาบันการศึกษาไม่เพียงเป็นสถานที่ฝึกทักษะ และให้ความรู้รับช่วงต่อในการสร้างค่านิยมที่เหมาะสมต่อจากครอบครัว รวมทั้งเครือข่ายสังคมที่เกิดขึ้น ระหว่างเพื่อนบ้าน ที่ทำงาน สโมสร สมาคมต่าง ๆ เชื่อมโยงบุคคลที่สนใจเรื่องของตนเข้าเป็นกลุ่มที่ใส่ใจผู้อื่น ช่วยดำรงรักษาประชาคม สังคม และกฎจริยธรรม รวมทั้งสถาบันที่มีอิทธิพลสูงต่อสังคม คือ สถาบันศาสนาและสื่อมวลชนนับว่ามีบทบาท

สำคัญในการร่วมสร้างให้สังคมเข้มแข็ง

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2544 : 18) ได้ทำการศึกษาจิตสาธาธารณะในบริบท ประชาสังคมไทยเป็นการวิจัยเชิงพัฒนาและสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในชุมชนเมือง และชุมชนในชนบท พบว่า คุณลักษณะของการมีจิตสาธาธารณะประกอบด้วย

1. ความรัก ความเอื้ออาทร
2. ความเชื่อใจ
3. การเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง
4. การยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล
5. การมีปฏิสัมพันธ์กันโดยใช้ความสามารถเครือข่ายและการมีส่วนร่วม

ณรงค์ อุ๋ยนอง (2546 : 15) ได้จำแนกจิตสาธาธารณะของบุคคลไว้เป็น 3 แบบ คือ 1) จิตสาธาธารณะแบบประเพณีนำ หมายถึง จิตสาธาธารณะที่ยึดถือเอาขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นเครือญาติ ความอาวุโส เป็นเครื่องชี้นำวิถีปฏิบัติ จิตสาธาธารณะแบบนี้ มีอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะในสังคมชนบทของไทย 2) จิตสำนึกแบบหลักการนำเป็นจิตสาธาธารณะ ที่ยึดถือหลักปฏิบัติงานให้บรรลุจุดหมายปลายทาง โดยละทิ้งความอาวุโสและขนบประเพณี ที่เห็นว่าเป็นเครื่องกีดขวางการบรรลุเป้าหมายของชีวิต และ 3) จิตสาธาธารณะแบบผู้อื่น นำเป็นจิตสำนึกแบบพึ่งพิงโดยบุคคลจะต้องประพฤติปฏิบัติตามกลุ่มหรือตามผู้นำของกลุ่ม ด้วยมุ่งหวังจะให้ตนเองได้รับการยอมรับจากกลุ่ม จิตสาธาธารณะของบุคคลมีพื้นฐานมาจาก อัตมโนทัศน์ (Self-concept) ซึ่งหมายถึง การมองเห็นคุณค่าในตนเองประกอบกับความเชื่อ (Belief) ค่านิยม (Values) และเจตคติ (Attitude) ซึ่งมีความหมายรวมกันว่า คือ ทำที่ หรือความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว เกิดเป็นปรากฏการณ์ที่บุคคลแสดงออก ในลักษณะของอารมณ์ ความรู้สึก (Affective) สถิติปัญญา (Cognitive) และพฤติกรรม (Behavior) ซึ่งมีทั้งผลดี และผลเสียต่อตนเองและสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่

จากคุณลักษณะของจิตสาธาธารณะที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า คุณลักษณะ ของจิตสาธาธารณะเป็นลักษณะหนึ่งของการแสดงออกของบุคคลประกอบด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ความเชื่อใจ การเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การยอมรับความแตกต่างระหว่าง บุคคล การมีปฏิสัมพันธ์กันโดยใช้ความสามารถ เครือข่ายและการมีส่วนร่วม โดยพยายาม ยึดมั่นต่อกฎเกณฑ์และกฎหมายอย่างเคร่งครัด

1.5 การพัฒนาจิตสาธารณะ

จิตสาธารณะเป็นสิ่งที่เกิดจากการฝึกอบรมตั้งแต่วัยเด็ก และจะพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนถึงวัยรุ่นและจนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่จึงต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็กและแนะนำส่งเสริมเขาในสิ่งที่ถูกต้องที่ควร คอยชี้แนะและปลูกฝังจิตสาธารณะให้แก่เด็ก นอกจากนี้เด็กยังต้องมีระเบียบวินัยความรับผิดชอบตามธรรมชาติอันเกิดขึ้นได้เองแล้ว เด็กยังเรียนรู้ด้านวินัยจากวัฒนธรรมโดยอาศัยการสั่งสอนฝึกฝนจากบุคคล สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นกฎธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันในสังคมการมีกิจกรรมและใช้สิ่งของร่วมกันในสังคม การพัฒนาจิตสาธารณะให้แก่เด็กในการใช้สิ่งของร่วมกันดูแลทรัพย์สินส่วนรวม และมีน้ำใจแบ่งปันสิ่งของให้แก่กันและกัน

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาจิตสาธารณะให้เด็กนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งต้องปลูกฝังหรือเสริมสร้างไว้ตั้งแต่ในวัยเด็ก เพื่อให้เขาได้รับประสบการณ์ที่เพียงพอเป็นพื้นฐานที่สามารถนำไปพัฒนาตนเอง โดยในการปลูกฝังนั้นควรให้เด็กได้มีความรู้ความเข้าใจตระหนักถึงความสำคัญของจิตสาธารณะรวมทั้งมีการฝึกฝนและให้เด็กได้ปฏิบัติจริง เพื่อให้เด็กเกิดการกระทำที่เกี่ยวกับการพัฒนาจิตสาธารณะอย่างแท้จริงจนเกิดเป็นลักษณะนิสัย และควรทำให้เหมาะสมกับวัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมตามวัยและเกิดการพัฒนาตามลำดับในการฝึกอบรมหรือปลูกฝังนั้น ควรมีครูหรือผู้ใหญ่คอยดูแลชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง เด็กจะได้ยึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

1.5.1 สถาบันที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาจิตสาธารณะ

บุญทัน ภูบาล (2549 : 19-20) ชี้ถึงแนวทางในการเสริมสร้างจิตสาธารณะของคนในสังคมว่าจะต้องเกิดขึ้นได้จากการคลุกคลีอยู่กับความถูกต้อง การปลูกฝัง อบรมการฝึกปฏิบัติได้เห็นตัวอย่างที่ชวนให้ประทับใจ ปัจจัยเหล่านี้จะค่อย ๆ โน้มนำใจของบุคคลให้เกิดจิตสำนึกที่ถูกต้องและการสร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นจำต้องอาศัยสถาบันทางสังคมหลายส่วนเข้ามาร่วมมือกัน เช่น

1) สถาบันการศึกษา การศึกษาเป็นรากฐานของการพัฒนาเป็นสิ่งที่ปฏิเสธกันไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบใด จำต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาจนมีการศึกษามากพอแก่สถานะแห่งตน ที่จะสามารถปฏิบัติงานหรือดำเนินชีวิตไปสู่ทิศทางที่ประสงค์ การกำหนดเป้าหมายของการศึกษาให้ถูกต้องโดยธรรมชาติเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริงจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่มีผู้มีอำนาจในการบริหารการศึกษาพึงพิจารณาให้ลึกซึ้ง ให้ถ่องแท้

ให้รอบคอบ ให้ถูกต้องด้วยทัศนคติที่กว้างไกล โดยมีจุดหมายรวมยอดว่า ต้องจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกเป็นมนุษย์ที่เต็มที

การจัดการศึกษาควรมุ่งเน้นที่การสร้างจิตสำนึกภายใน คือ การพัฒนาจิตสำนึกภายใน คือ การพัฒนาจิตใจที่เป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์ไม่ควรเน้นที่การพัฒนา เพื่อความสำเร็จในวิชาชีพที่ปราศจากพื้นฐานทางจริยธรรม เพราะอาจจะเป็นการส่งเสริม ให้บุคคลออกไปประกอบวิชาชีพด้วยจิตสำนึกผิดพลาดแล้วก็ไปสร้างระบบการทำงานที่ผิด มีการเอาเปรียบผู้อื่น กอบโกย ความหลงตัวเอง ความมัวเมาในเวียนแต่ในวังวนวัตถุที่อาจ ก่อให้เกิดการประหัตประหารกันในทุกวงการ

การให้การศึกษาแก่เยาวชน ควรหยุดสร้างจิตสำนึกที่นิยมในวัตถุ แต่เน้นการสร้างจิตสำนึกในทางจริยธรรมให้หนักแน่นเข้มแข็งยิ่งขึ้นทุกระดับการศึกษาตั้งแต่ อนุบาลศึกษาจนถึง อุดมศึกษา เพื่อให้เป็นจิตที่สามารถช่วยสร้างระบบถูกต้อง เพื่อการดำรง อยู่ของสังคมโดยธรรม โดยเฉพาะการดำรงเน้นการฝึกอบรมให้รู้จักทำหน้าที่เพื่อหน้าที่อย่างดีที่สุดฝีมือในทุกหน้าที่ในฐานะ ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ด้วยความสำนึกว่าทุกหน้าที่มีคุณค่าและความสำคัญเท่าเทียมกัน

2) สถาบันศาสนา สถาบันทางศาสนาต้องเป็นผู้นำในการสร้าง จิตสาธารณะให้เกิดขึ้น ต้องนำประชาชนกลับไปสู่คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงเน้นให้เห็น แก่ประโยชน์สุขของสังคมเป็นใหญ่ ไม่บริโภคนิยมความจำเป็น หรือเพราะความอยาก มีความสัน โศก พอใจที่จะมีกินมีอยู่ มีใช้เท่าที่จำเป็นรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เจือจานแก่ผู้อื่น มีความเมตตาอาทรต่อกัน เห็นแก่ผู้อื่นเสมือนเห็นแก่ตนเองรู้จักหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง

สถาบันทางศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันที่ได้รับ การเคารพบูชาแต่โบราณกาลจวบจนปัจจุบัน เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อจิตใจ ของประชาชน เพราะต่าง ได้ยึดถือสถาบันนี้เป็นที่พึ่งทางใจมาอย่างเนิ่นนาน ฉะนั้น สถาบัน ทางศาสนาจึงอยู่ในฐานะที่จะช่วยสร้างสรรค์และพัฒนาจิตใจของคนในสังคมให้หันเข้ามา อยู่ความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

และวิธีการพัฒนาจิตสำนึกให้เกิดขึ้น ได้อย่างดีที่ที่สุด ก็คือการสอน ด้วยตัวเอง อันหมายถึง การที่ผู้อยู่ในสถาบัน องค์การทางศาสนา พึงต้องประพฤติปฏิบัติตน ให้เป็นตัวอย่างแก่คนในสังคมในด้านการช่วยเหลือส่วนรวม

3) สถาบันครอบครัว ความอบอุ่นของสถาบันครอบครัวมีความสำคัญเป็นอันดับแรกเพราะเป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้เด็กเกิดจิตสำนึกเห็นความสำคัญของส่วนรวม ความใกล้ชิดระหว่างพ่อแม่กับลูกจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการเลี้ยงอบรมลูก เพราะความใกล้ชิดจะเป็นสื่อที่ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และกลายเป็นเกิดความเห็นใจซึ่งกันและกัน สถาบันครอบครัวจึงเป็นพื้นฐานของสังคม ถ้าครอบครัวมีแต่ความคลอนแคลนสังคมก็พลอยคลอนแคลนไปด้วย และเด็กที่เติบโตจากครอบครัวที่คลอนแคลนจะมีจิตสำนึกที่คลาดเคลื่อน การสอนและการอบรมของสถาบันครอบครัวควรดำเนินการให้สอดคล้องประสานไปในจุดหมายเดียวกันกับการสอนการอบรมของสถาบันการศึกษา และสถาบันทางศาสนา เพื่อปูพื้นฐาน หรือฝังรากให้เด็กมีจิตสำนึกที่เป็นสัมมาทิฐิเสียตั้งแต่ยังเด็กเพื่อที่เด็กจะได้เป็นกำลังในการสร้างสรรค์สังคมที่มีความร่มเย็นเป็นสุข

4) สื่อมวลชน สื่อมวลชนเป็นสถาบันที่ทรงอิทธิพลอย่างยิ่งในการกระจายความคิดความรู้สู่การรับรู้ของประชาชน ความร่วมมือจากสื่อมวลชนจะช่วยสร้างความเข้าใจช่วยสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้แก่คนในสังคม เนื่องจากสื่อมวลชนนั้นมีบทบาทและอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างการรับรู้ที่จะสังคมกลายเป็นจิตสำนึกของคนในสังคม การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง จึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะช่วยให้คนในสังคมมีจิตสำนึกที่จะนำไปสู่การก่อตัวของประชาสังคม. การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองนี้มีได้หมายถึงกระบวนการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียนสำหรับประชากรวัยเรียน หรือการจัดการศึกษาแบบเป็นทางการในรูปแบบอื่น ๆ แต่ยังคงหมายถึงกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ทางตรงอย่างไม่เป็นทางการในชีวิตประจำวัน ซึ่งจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับเครือข่ายสถาบัน และกระบวนการทางสังคมที่หลากหลายและต่อเนื่องทั้งในส่วนของสถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว องค์กรเอกชน และองค์กรประชาสังคม

1.5.2 แนวทางในการพัฒนาจิตสาธารณะ

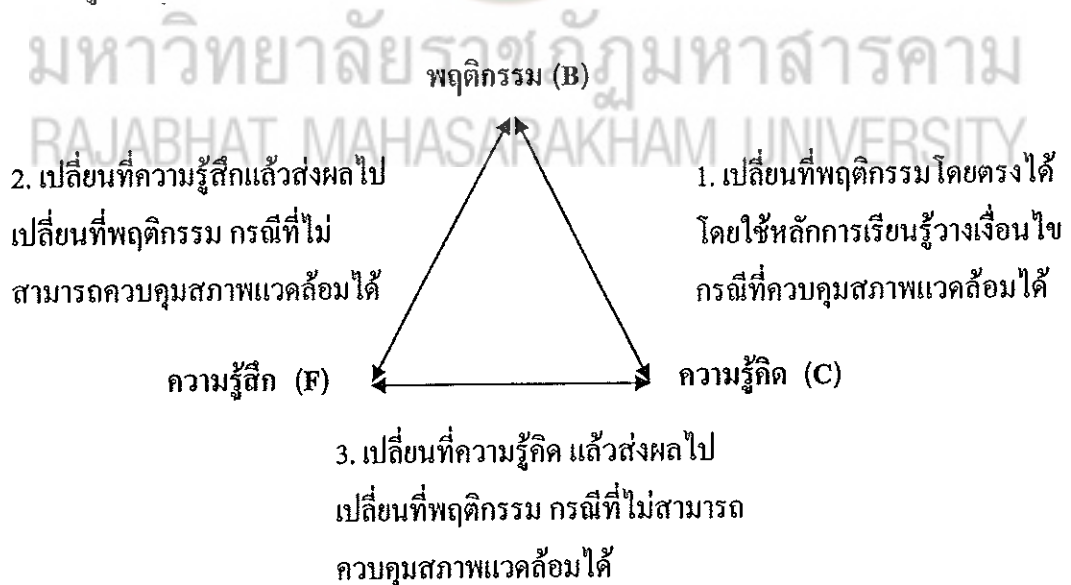
มีนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน ได้พยายามหาวิธีการที่หลากหลายเพื่อใช้ในการพัฒนาจิตสาธารณะให้แก่เด็ก และเยาวชน โดยวิธีการหนึ่งที่สำคัญ คือ การพัฒนาพฤติกรรม ซึ่งการพัฒนาพฤติกรรมนั้น สามารถดำเนินการได้หลากหลายวิธี ตามความเชื่อพื้นฐานของแต่ละแนวคิด การนำหลักการแห่งพฤติกรรม (Behavior Principles) มาอธิบายพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลได้ ดังเช่น

กาลิช (Kalish, 1981 : 9) ได้ให้ความหมายของหลักการแห่งพฤติกรรมไว้ว่า เป็นหลักการที่ครอบคลุมทั้งแนวคิดของทฤษฎีการเรียนรู้ การวางเงื่อนไข และแนวคิดทางจิตวิทยาต่าง ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์เข้ามาประยุกต์ใช้ได้ ในการนำแนวคิดของการใช้หลักการแห่งพฤติกรรม มาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้น สามารถพิจารณาได้ 2 กรณีคือ

กรณีที่ 1 กรณีที่สามารถควบคุมสภาพแวดล้อมได้ ผู้ทำหน้าที่พัฒนาสามารถพัฒนาพฤติกรรมที่พฤติกรรมของบุคคลนั้นได้โดยตรง โดยใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ การวางเงื่อนไขจัดการกับพฤติกรรมโดยตรง ด้วยการคุมสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้ได้

กรณีที่ 2 กรณีที่ไม่สามารถควบคุมสภาพแวดล้อมได้ จึงไม่สามารถที่จะเปลี่ยนหรือพัฒนาที่พฤติกรรมโดยตรงได้ จึงต้องจัดกระทำโดยการเปลี่ยนที่ความรู้สึก (Feeling) ซึ่งส่งผลทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนได้ หรือจัดกระทำโดยการเปลี่ยนที่ความรู้คิด (Cognitive) ซึ่งส่งผลทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงทั้งนี้ เป็นเพราะตามหลักการแห่งพฤติกรรม เชื่อว่า การรู้คิด ความรู้สึก และพฤติกรรม จะมีผลซึ่งกันละกัน

ดังนั้น การพัฒนาพฤติกรรม อาจจัดกระทำได้ที่พฤติกรรมโดยตรง หรือจัดกระทำที่ความรู้คิด ความรู้สึก เพื่อให้พฤติกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงก็ได้ ดังแสดงในแผนภูมิที่ 2

แผนภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม (B) ความรู้สึก (F) และความรู้คิด (C) (ประทีป จินฉิ่ง, 2540 : 10)

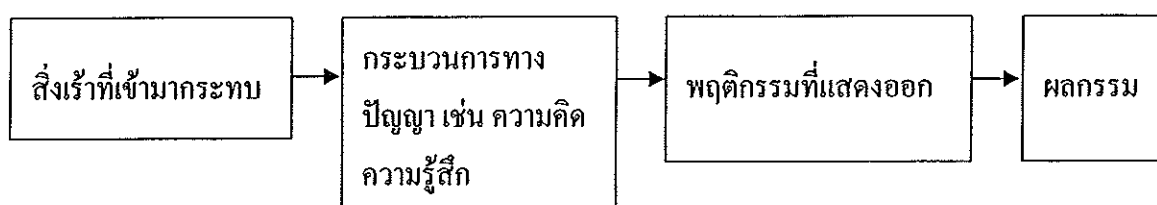
ในการพัฒนาพฤติกรรมมีแนวทางที่หลากหลาย แต่ในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตสาธารณะให้แก่เด็กส่วนใหญ่ นั้น มักเลือกใช้การพัฒนาที่กระบวนการทางปัญญาเพื่อให้ส่งผลต่อพฤติกรรม โดยในการพัฒนาที่กระบวนการทางปัญญานั้น มีความเชื่อพื้นฐานที่ว่ากระบวนการปัญญามีผลต่อพฤติกรรม และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสามารถกระทำได้โดยการปรับเปลี่ยนกระบวนการทางปัญญา

แคชดิน (H. Kazdin. 1978 : 308) ได้เสนอหลักการพื้นฐานของแนวทางการปรับพฤติกรรมทางปัญญาไว้ว่า เป็นกระบวนการที่เปลี่ยนความคิด การตีความ การตั้งข้อสันนิษฐาน ให้ส่งผลไปสู่การเปลี่ยนพฤติกรรมภายนอก โดยนักปรับพฤติกรรมทางปัญญามีความเชื่อดังนี้

1. กระบวนการทางปัญญานั้นมีผลต่อพฤติกรรม
2. กระบวนการทางปัญญาสามารถจัดให้มีขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้
3. พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป อาจจะเป็นผลเนื่องมาจากการ

เปลี่ยนแปลงทางปัญญา

ดังนั้น จุดมุ่งหมายของนักปรับพฤติกรรมทางปัญญาจึงมุ่งที่การเปลี่ยนแปลงทางปัญญาเพื่อส่งผลให้พฤติกรรมภายนอกเปลี่ยนแปลง (Mahoney. 1974 : 230) ทั้งนี้เพราะกระบวนการทางปัญญาและพฤติกรรมมีความสัมพันธ์กัน โดยคาลิช (Kalish. 1981 : 12) ได้เสนอความสัมพันธ์ของสิ่งเร้า กระบวนการทางปัญญา พฤติกรรมและผลกรรมว่ามีลักษณะแบบปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) กล่าวคือ บุคคลแสดงพฤติกรรมภายนอกด้วยการชี้แนะ (Prompting) จากกระบวนการทางปัญญา และในขณะเดียวกันพฤติกรรมภายนอกก็มีอิทธิพลต่อกระบวนการทางปัญญา ดังแสดงให้เห็นถึงภาพสรุปความสัมพันธ์ของสิ่งเร้า กระบวนการทางปัญญา พฤติกรรมและผลกรรม ดังแผนภูมิที่ 3

แผนภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ในลักษณะ Interaction (ประทีป จินฉิ่ง. 2540 : 133)

จากแผนภูมิที่ 3 แสดงจะเห็นได้ว่าตัวแปรภายในบุคคลมีผลต่อพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก การปรับพฤติกรรมดังกล่าว จึงเรียกได้ว่าการปรับพฤติกรรมทางปัญญา (Cognitive Behavior Modification หรือ CBM) ซึ่งแนวคิดนี้บูรณาการมาจากแนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรมปัญญานิยม และแนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มปัญญานิยม มีความเชื่อว่า พฤติกรรมภายนอกของบุคคลที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางปัญญาภายใน โดยที่กระบวนการทางปัญญาเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับพฤติกรรมภายนอกของบุคคล ดังนั้น ถ้าสามารถเปลี่ยนกระบวนการทางปัญญาได้ พฤติกรรมภายนอกของบุคคลย่อมเปลี่ยนแปลง และพฤติกรรมจะพัฒนาไปมากขึ้นเพียงใดนั้นยังขึ้นกับผลกรรมที่บุคคลนั้นได้รับต่อการแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ด้วย

1.6 การวัดจิตสาธารณะ

การวัดจิตสาธารณะในต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นวิจัยเชิงสำรวจและเป็นการทำวิจัยเพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชนว่าให้ความสำคัญต่อสิ่งใดในสังคม ในประเทศไทยการวิจัยเรื่องจิตสาธารณะมีจำนวนน้อย ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ใช้วัดการมีจิตสาธารณะของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เครื่องมือที่ใช้วัดจิตสาธารณะและแนวคิดที่ใกล้เคียงในประเทศไทย ได้แก่

ชัยสิทธิ์ เถลิงมีประเสริฐ และคณะ (2542 : 110) ได้สร้างแบบสัมภาษณ์แบบสอบถาม ซึ่งเป็นแบบสอบถามประมาณค่า 5 ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการตระหนักรู้ปัญหาความเลื่อมโทรมในการศึกษาสภาพปัญหาและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อจิตสำนึกและพฤติกรรม การรักษาแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทรัพย์สินส่วนรวม

ม.ร.ว. สมพร สุทัศนีย์ (2544 : 22-30) ได้กล่าวถึงวิธีการวัดทางจิตวิทยาในปัจจุบันว่ามีวิธีการวัดหลายวิธี การสังเกต การรายงานตนเอง การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม และการใช้แบบทดสอบ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การสังเกต เป็นวิธีการศึกษาพฤติกรรมที่ใช้ได้ง่าย สะดวก และใช้กันมากในการศึกษาวิจัย สามารถควบคุมให้การสังเกตมีระบบและเป็นปรนัยได้ถ้าผู้ศึกษาวิจัยใช้การสังเกตอย่างมีระบบและเป็นปรนัยแล้วจะทำให้เกิดประโยชน์หลายประการ เช่น ศึกษาพัฒนาการของบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคล และสาเหตุของพฤติกรรม เพื่อให้เข้าใจบุคคลได้

ประเภทของการสังเกตที่สำคัญสามารถแบ่งออกเป็น 2 เรื่องที่สำคัญ คือ

1.1 การสังเกตตามสภาพธรรมชาติ แบ่งออกเป็น การสังเกตแบบไม่เป็นทางการ เป็นการสังเกตที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และการสังเกตอย่างมีวัตถุประสงค์ โดยจะกำหนดวัตถุประสงค์ในการสังเกตว่าจะสังเกตพฤติกรรมอะไรบ้าง และจะสังเกตเฉพาะพฤติกรรมที่ต้องการเท่านั้นซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวได้แก่ พฤติกรรมทางกาย พฤติกรรมทางเซาว์ปัญญา และพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคม

1.2 สังเกตในห้องทดลอง เมื่อต้องการศึกษาพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งที่ยากแก่การสังเกตได้ในสภาพการณ์ธรรมดา จะต้องจัดสถานการณ์ในห้องทดลอง โดยมีสถานการณ์เฉพาะที่ต้องการศึกษาร่วมกับสถานการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วลอบสังเกตพฤติกรรมทางกระจกทางเดียวโดยไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว

2. การสังเกตตนเอง หรือรายงานตนเอง เป็นวิธีศึกษาพฤติกรรมภายในที่เป็นข้อมูลส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้สึก ทักษะ ค่านิยมที่ถูกต้อง มักจะมีข้อจำกัดตรงที่มีอคติส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องมากกว่าการสังเกตจากผู้อื่น แต่บุคคลสามารถฝึกฝนการสังเกตด้วยตนเองให้ถูกต้องและมีระบบยิ่งขึ้นได้ ทำให้บุคคลสามารถจำแนกสิ่งที่เขารู้สึก คิด หรือกระทำจากสิ่งที่เขาควรจะรู้สึก คิดหรือกระทำแล้วรายงานด้วยตนเอง การทำรายงานตนเองนั้น จะมีแบบสังเกตที่เป็นลักษณะการเติมคำในช่องว่างหรือมาตราประมาณค่าที่บุคคลสามารถบันทึกได้ตามความเหมาะสม

3. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการวัดพฤติกรรมที่ใช้กันมานานและเป็นวิธีประเมินบุคลิกภาพวิธีหนึ่ง การสัมภาษณ์เป็นการได้รับข้อมูลจากคำพูดของผู้รับการสัมภาษณ์ถึงการกระทำของตนเองและทำให้ผู้สัมภาษณ์สังเกตเห็นกริยาท่าทางการเคลื่อนไหว คำพูดของผู้รับการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรจดบันทึกสิ่งเหล่านี้ไว้ด้วย การสัมภาษณ์มักจะใช้ในการสืบค้นข้อมูลที่ลึกซึ้ง เช่น ในการจ้าง การคัดเลือกและกลั่นกรอง ประเมินผลงาน และในการให้คำปรึกษา เป็นต้น

4. การใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือที่ใช้ประเมินพฤติกรรมในโรงเรียนและสถานที่อื่น ๆ ที่ต้องการให้ผู้ประเมินประเมินคุณค่าเป็นระดับที่ต่อเนื่องกัน สามารถใช้เก็บรวบรวมพฤติกรรมได้รวดเร็วและประหยัดกว่าการสังเกตและการสัมภาษณ์และสามารถเก็บข้อมูลที่ละมาก ๆ เสียเวลาและค่าใช้จ่ายน้อย

5. การใช้แบบทดสอบ แบบทดสอบทางจิตวิทยามักเป็นแบบทดสอบความสามารถที่มีคำตอบถูกและผิด แบบทดสอบเซาว์ปัญญา ความถนัดและผลสัมฤทธิ์

ทางการเรียน

มุกิตา หวังคิด (2547 : 39-40) ศึกษาการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นแบบสอบถามจิตสาธารณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ เป็นคำถามแบบสถานการณ์ตามองค์ประกอบและตัวชี้วัด องค์ประกอบแบ่งออกเป็น 3 ด้าน แต่ละด้านมีตัวชี้วัดด้านละ 2 ตัวชี้วัด และมีการทดสอบจิตสาธารณะก่อนเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับหลังการทดลอง

ธรรมนันท์กา แจ้งสว่าง (2547 : 117) ใช้แบบวัดจิตสาธารณะที่เป็นข้อคำถามการมีจิตสาธารณะของนักเรียนเป็นแบบสถานการณ์ ตามองค์ประกอบและตัวชี้วัด มีคำตอบให้เลือกเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า 3 ระดับ

ถลธรรมา เกื้อสกุล (2547 : 110) ใช้แบบสอบถามที่กำหนดเกณฑ์การให้คะแนนในการวัดตัวแปรเป็น 5 ระดับ และแบบสัมภาษณ์ที่ใช้การสัมภาษณ์ที่ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้บังคับบัญชาระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ

Mehrens (1978 : 215) ได้สร้างข้อคำถาม (Item Construction) มาตราส่วนประมาณค่าแบบลิเคิร์ตที่มีแนวในการสร้างดังนี้

1. ข้อคำถามที่ถามในเชิงความคิดเห็น ความเชื่อและความรู้สึกไม่ควรเป็นข้อคำถามที่เป็นข้อเท็จจริง และเป็นปัจจุบัน
2. ข้อความมีความชัดเจน ถามให้ตรงประเด็น ควรหลีกเลี่ยงข้อความที่กำกวม
3. ในแต่ละข้อควรวัดเพียงประเด็นเดียว
4. ควรมีจำนวนข้อคำถามในทางบวก (Positive Item) และทางลบ (Negative Item) จำนวนเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน
5. ข้อคำถาม ไม่ควรสร้างในรูปความคิดเห็นที่เป็นกลางหรือรุนแรง เพราะทำให้ไม่ทราบความแปรปรวนในการวัด
6. กำหนดระดับ (Scale) ของการตอบสนองในแต่ละข้อ ซึ่งมาตรวัดแบบลิเคิร์ตเดิมทีนั้นมี 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง (Strongly Agree) เห็นด้วย (Agree) ไม่แน่ใจ (Uncertain) ไม่เห็นด้วย (Disagree) ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (Strongly Disagree)

จากงานวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า ในการสร้างเครื่องมือเพื่อวัดจิตสาธาณะนั้น เครื่องมือที่ใช้จะสร้างตามกรอบความหมายของนิยามศัพท์ และพฤติกรรมที่แสดงถึงการมีจิตสาธาณะเป็นแบบสถานการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันมาเป็นแนวทางในการสร้างข้อคำถาม และเนื้อหาให้สอดคล้องกับนิยามเชิงปฏิบัติการและประชากรกลุ่มเป้าหมาย

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับจิตสาธาณะ

2.1 แนวความคิดสังคมนิยมบุคคล

แนวความคิดสังคมนิยมบุคคล Herbert Spencer (Ian Robertson. 1977 : 12) เชื่อว่า การที่ปัจเจกบุคคลเข้าเป็นสมาชิกของสังคม เพราะเขามีเจตจำนงที่จะให้ตัวเองมีความมั่นคงปลอดภัย คนสร้างสังคมขึ้นมาเพื่อประโยชน์ของตนเอง จุดมุ่งหมายและหน้าที่ของสังคมไม่ใช่เพื่อตัวสังคมนั้นเอง หากแต่เพื่อปัจเจกบุคคล นั่นคือสังคมรับใช้บุคคลหรือสังคมนิยมบุคคล “บุคคลจะมีสำนึกต่อผู้อื่น ตราบเท่าที่เขาประจักษ์ว่า ส่วนรวมหรือสังคมคือแหล่งที่มาแห่งความมั่นคงและปลอดภัยที่สำคัญสำหรับชีวิตส่วนตัวของเขา ตรงกันข้ามเมื่อใดที่ปัจเจกบุคคลประจักษ์ว่าสังคมไม่สามารถให้สิ่งนี้ได้ (เช่น กรณีสังคมไม่มีความยุติธรรม สังคมเต็มไปด้วยการกดขี่ เป็นต้น) จิตสาธาณะก็จะมีได้ยาก” เป็นจิตสาธาณะเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของบุคคล หรือจิตสาธาณะที่มีตัวบุคคลเป็นศูนย์กลาง การส่งเสริมให้เกิดจิตสาธาณะทำได้โดยทำให้สังคมเป็นแหล่งที่ให้ความมั่นคงปลอดภัยอย่างแท้จริง เพื่อให้ปัจเจกตระหนักว่า ความมั่นคงปลอดภัยของเขา ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้โดยถ้าปราศจากความมั่นคงปลอดภัยของสังคม สังคมเป็น “เครื่องมือ” ที่มนุษย์ “สร้าง” ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอด และมั่นคงปลอดภัยของตน

2.2 แนวความคิดบุคคลนิยมสังคมนิยม

เป็นแนวคิดที่มองกลับด้านกันกับแนวความคิดสังคมนิยมบุคคล คือ เห็นว่า สังคมเป็นสิ่งที่มืออยู่ ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง ไม่ใช่เครื่องมือที่ปัจเจกสร้างขึ้นเพื่อความอยู่รอด การดำรงอยู่ของสังคมมิได้ขึ้นอยู่กับปัจเจก “บุคคลเป็นฝ่ายที่ต้องยอมให้แก่สังคมหรือขึ้นอยู่กับสังคม บุคคลมีหน้าที่รับใช้เป้าหมายของสังคม”

เอมิลี เดิร์กฮาม (Emile Durkheim) (Ian Robertson. 1977 : 13) เชื่อว่า กลุ่มคนเป็นเพียงวัตถุดิบที่สังคมจะเกิดและสิ่งที่จะทำให้เกิดสังคมไม่ใช่ความปรารถนาที่จะ

มันคงปลอดภัยของแต่ละคน หากแต่เป็นความสัมพันธ์ต่อกันอย่างยั่งยืนของคนเหล่านั้น
 เมื่อหลังความสัมพันธ์นี้ เรียกว่า อารมณ์ (Sentiment) ความรู้สึกผูกพันว่าตนเป็นส่วนหนึ่ง
 ของกลุ่ม (Sense of Belonging) และระบบความเชื่อร่วมกันของคนในกลุ่ม (Belief System)
 บุคคลยอมปฏิบัติตามกลุ่มแม้จะขัดใจเพราะ “สำนึกในกลุ่ม” (Collective Conscience) สำนึก
 ในกลุ่มดำรงอยู่ได้เพราะ 3 สิ่งข้างต้น บุคคลไม่เพียงสำนึกว่ากลุ่มมีความสำคัญเหนือกว่าตน
 เท่านั้น แต่ยังสำนึกว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นด้วย สังคมสมัยใหม่มีความซับซ้อน
 ความสัมพันธ์อันเป็น “เชื่อมประสาน” คือ ความผูกพันเชิงพันธะสัญญา (Contractual
 Relations) ทำให้ “สำนึกกลุ่ม” ดำรงอยู่ได้โดยที่แต่ละคน แต่ละหน่วยที่แตกต่างกันต่างสำนึก
 ว่าผู้อื่น กลุ่มอื่น เป็นส่วนหนึ่งในสังคมเดียวกัน หน้าที่แต่ละหน่วย ยังผลให้สังคมดำรงอยู่ได้
 เปรียบเช่น อวัยวะที่แตกต่างกัน อันประกอบเป็นองค์อินทรีย์ (Organism) เรียกว่า เอกภาพ
 แบบองค์อินทรีย์ (Organic Solidarity) คือเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้เพราะการทำหน้าที่ของ
 อวัยวะแต่ละส่วนที่แตกต่างกัน “เป็นสำนึกที่มีสังคมเป็นศูนย์กลาง”

สรุปจากแนวคิดสังคมเพื่อบุคคลและแนวความคิดบุคคลเพื่อสังคมจิตสาธารณะ
 อาจเกิดขึ้นและดำรงอยู่บนพื้นฐานของความสนใจในผลประโยชน์ที่ตัวเองจะได้รับจาก
 ส่วนรวม (Self Interest) หรืออาจเกิดขึ้นและดำรงอยู่โดยอาศัยความสำนึกในส่วนรวม
 สำนึกต่อผู้อื่นเป็นที่ตั้ง ปราศจากความสนใจในผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับโดยสิ้นเชิงก็ได้

3. ทฤษฎีจิตวิทยาเกี่ยวกับจริยธรรมกับความคิดเชิงจิตสาธารณะ

3.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา

ความคิดเชิงจิตสาธารณะเป็นส่วนหนึ่งของความคิดเรื่องการพัฒนาจริยธรรม
 เหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral Reasoning) ตามแนวคิดของโคลเบอร์ก ซึ่งเป็นลักษณะของการ
 คิดในระดับต่าง ๆ ที่บุคคลใช้เป็นหลักในการตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง
 เกี่ยวกับจริยธรรม

โคลเบอร์ก เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งทฤษฎีพัฒนาการด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม
 โดยใช้กรอบทฤษฎีพัฒนาการด้านการคิด (Theory of Cognitive Development) ของเพียเจต์
 เป็นแนวในการศึกษาค้นคว้า โคลเบอร์กและคณะได้ทำการวิจัยหลายลักษณะในหลาย
 วัฒนธรรม จนสามารถสรุปได้ว่า 1) พัฒนาการทางจริยธรรมมีพื้นฐานมาจากการพัฒนา

ด้านการคิดซึ่งสามารถพิจารณาได้จากการใช้เหตุผล 2) เหตุผลเชิงจริยธรรมแบ่งเป็นระดับต่าง ๆ และมีขั้นตอนของพัฒนาการที่เป็นสากล และ 3) โครงสร้างของจริยธรรมแตกต่างจากเนื้อหาของจริยธรรม พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นผลจากอิทธิพลด้านโครงสร้างทางความคิด ดังนั้นเหตุผลเชิงจริยธรรมจึงไม่ใช่คำพูด แต่เป็นระดับความคิดที่บุคคลใช้เป็นเหตุผลในการตัดสินใจ (Arbuthnot and Faust. 1981 : 382)

โคลเบอร์ก (Kohlberg. 1964 : 21-23) จำแนกโครงสร้างของเหตุผลเชิงจริยธรรมเป็น 3 ระดับ 6 ขั้น คือ

ระดับที่ 1 ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Preconventional Level) เป็นพัฒนาการในช่วงอายุประมาณ 2-12 ปี ผู้มีพัฒนาการในระดับนี้จะยังไม่มีหลักการเป็นของตนเอง ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 1 จริยธรรมภายนอก เป็นจริยธรรมที่เกิดจากแรงผลักดันภายนอกตน เช่น อำนาจจากผู้ใหญ่ เหตุผลที่ใช้เพื่อการตัดสินใจคือ เพื่อหลบหลีกการถูกลงโทษทางกายอีกลักษณะหนึ่งของการใช้เหตุผลคือ เพื่อประนีประนอมกับอำนาจ ไม่มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ

ขั้นที่ 2 จริยธรรมเฉพาะบุคคล หรือจริยธรรมแบบเครื่องมือเป็นจริยธรรมที่มุ่งที่ตัวบุคคล คือ ไม่ได้ใช้หลักการเดียวกันกับทุกคนที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น เหตุผลในการตัดสินใจคือ เพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล เพื่อการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน อีกลักษณะหนึ่งคือจะพิจารณาความถูกต้องในลักษณะสัมพัทธ์คือเห็นว่าความถูกต้องดีงามเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล (Relatively) ไม่มีมาตรฐานเดียวกัน

ระดับที่ 2 ระดับกฎเกณฑ์ (Conventional Level) เป็นพัฒนาการในช่วงอายุประมาณ 12 ปีขึ้นไป ผู้มีพัฒนาการในระดับนี้จะสามารถเข้าใจความคาดหมายของสังคมที่มีต่อตน และใช้เหตุผลที่สอดคล้องกับค่านิยมและกติกาของสังคม ระดับนี้มี 2 ขั้น คือ

ขั้นที่ 3 จริยธรรมที่มุ่งสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล เหตุผลที่ใช้คือเพื่อให้เป็นไปตามความคาดหวังของผู้อื่น มุ่งความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ต้องการให้ผู้อื่นทำกับตนดังที่ตนทำกับผู้อื่น

ขั้นที่ 4 จริยธรรมแบบคำนึงถึงระบบสังคม ผู้ที่มีพัฒนาการในขั้นนี้จะเข้าใจหน้าที่ที่ตนจะต้องมีต่อสังคม ดังนั้นจึงต้องปฏิบัติตามกติกา

ระดับที่ 3 ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Postconventional Level) เป็นพัฒนาการในช่วงอายุประมาณ 20 ปีขึ้นไป ระดับนี้มี 2 ชั้นคือ

ชั้นที่ 5 จริยธรรมแบบสิทธิมนุษยชนและความผาสุกของสังคม ผู้มีพัฒนาการในขั้นนี้ใช้เหตุผลว่า เพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก การเชื่อฟังกฎหมายก็เพราะกฎนั้นเป็นสัญญาประชาคมที่มีไว้เพื่อพิทักษ์สิทธิหรือเพื่อให้สังคมคงอยู่

ชั้นที่ 6 จริยธรรมสากล หรือขั้นหลักการ ผู้ที่มีพัฒนาการในขั้นนี้จะมี ความเชื่อที่เป็นเหตุผลสากล ยึดความยุติธรรมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ เคารพความเท่าเทียมกันของมนุษย์ขั้นนี้เป็นขั้นย้อนกลับของชั้นที่ 5 ในแง่ที่ว่า ชั้นที่ 5 จะรักษาประโยชน์ส่วนรวม แต่ชั้นที่ 6 จะคำนึงถึงเอกัตบุคคลด้วย

ลำดับขั้นตั้งแต่ 1-6 นี้ครอบคลุมพัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งพัฒนาถึงขีดสุด และมีลักษณะเป็นสากล คือ บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในประเทศใด เชื้อชาติใด วัฒนธรรมแบบใดก็มีแนวโน้มว่าเจริญโดยผ่านกระบวนการเหล่านี้ตามลำดับขั้น จากขั้นต่ำไปหาขั้นสูงโดยไม่ข้ามขั้นตอนใดวันแต่บุคคลอาจพัฒนาในอัตราที่เร็ว-ช้าแตกต่างกัน และบางคนอาจพัฒนาไปไม่ถึงขั้นท้าย ๆ (ขั้น 5-6)

นับจากปี ค.ศ.1958 ซึ่งโคลเบอร์กได้เริ่มศึกษาเกี่ยวกับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นครั้งแรกในชิคาโก ผลการวิจัยส่วนใหญ่สรุปว่า พัฒนาการจะเพิ่มทีละขั้น และเป็นสากลในทุกวัฒนธรรม พัฒนาการอาจหยุดชะงักเพราะปัจจัยหลายประการ เช่น พัฒนาการด้านการรู้คิด ไม่เพียงพอ หรือสภาพสังคมไม่เอื้ออำนวย เป็นต้น ในประเทศไทย ได้มีการศึกษาวิจัยแนวทฤษฎีนี้ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับผลการวิจัยของโคลเบอร์ก คือผู้ที่มีอายุมากมีแนวโน้มที่จะใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าผู้ที่มีอายุน้อย และพบว่าผู้ใช้เหตุผลในขั้นที่ 3 และหยุดชะงักในขั้นนี้เช่นเดียวกับการศึกษาในสหรัฐอเมริกาที่พบว่าร้อยละ 65 ของคนอเมริกันใช้เหตุผลในขั้นที่ 3 และ 4 มากที่สุด (Arbuthnot and Faust. 1981 : 81) สำหรับการวิจัยนี้ประชากรเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ซึ่งมีอายุระหว่าง 13-18 ปี ผู้วิจัยจึงพิจารณาว่าในการศึกษารุ่นนี้ เป้าหมายของการพัฒนาระดับการใช้เหตุผลในการตัดสินใจเชิงจิตสาธารณะจะพัฒนาถึงขั้นที่ 4 และอาจสูงสุดเพียงขั้น ๆ ของขั้นที่ 5 เท่านั้น ส่วนขั้นที่ 6 คาดว่าเด็กวัยนี้ส่วนใหญ่จะพัฒนาไปไม่ถึงการพัฒนาครั้งนี้จะไม่เน้นมากนัก

โดยสรุปโคลเบอร์กเชื่อว่า จริยธรรมนั้นมีการพัฒนาตามระดับวุฒิภาวะ เพราะจริยธรรมของมนุษย์นั้นเกิดจากกระบวนการไตร่ตรองตามเหตุผลของแต่ละบุคคล

และการได้ตรงตามเหตุผลนั้นขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญา เมื่อมนุษย์พัฒนาเกิด การเรียนรู้มากขึ้น โครงสร้างของสติปัญญาเพิ่มพูนขึ้น จริยธรรมก็จะพัฒนาตามวุฒิภาวะ แต่ไม่ใช่ในรูปแบบเกิดจริยธรรมใหม่มาแทนที่จริยธรรมเก่าด้วยจริยธรรมนั้นเกิดจากปัญญา ฉะนั้นจริยธรรมเก่ายังมีรากแก้วฝังอยู่ แต่จะพัฒนาตามกาลเวลาที่มนุษย์พัฒนาขึ้นตามวุฒิภาวะ เกิดจริยธรรมใหม่ขึ้นเพิ่มพูนจริยธรรมเก่า โดยจริยธรรมใหม่นั้นเกิดจากความสามารถที่จะ พัฒนาขึ้นจากการคิดของมนุษย์ ซึ่งโคลเบอร์กเชื่อเหมือนเพียเจต์ว่าพัฒนาเป็นขั้น ๆ จาก ขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งตามลำดับอย่างแน่นอนตายตัว (Invariant) ดังนั้นจริยธรรมจึงพัฒนา เป็นขั้น ๆ จากขั้นต่ำกว่าไปสู่ขั้นสูงกว่าทีละขั้น ไม่มีการข้ามขั้น ไม่มีการสลับขั้น และไม่ว่า บุคคลจะเติบโตในสังคมใดหรือนับถือศาสนาใด ย่อมมีลำดับขั้นการพัฒนาของจริยธรรม ที่เหมือน ๆ กัน

3.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

เจ้าของทฤษฎี คือ อัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) ตามทฤษฎีของ แบนดูรา (Bandura, 1977 : 72) เชื่อว่า การเรียนรู้ทางสังคมถือว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของ กฎเกณฑ์ ที่ใช้ในการตัดสินใจกระทำ และกำกับกรกระทำของตน กฎเกณฑ์เหล่านี้ส่วน หนึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนด บางส่วนจะเป็นกฎเกณฑ์ในใจของตนเอง นอกจากนี้ บุคคลยังอาจสร้างกฎเกณฑ์บางอย่างเด่นชัดกับกฎเกณฑ์ของสังคม ทฤษฎีนี้ระบุว่าพฤติกรรม ส่วนมากของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้โดยมี 2 รูปแบบหลัก คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ ตรง คือการเรียนรู้จากผลกรรมและเรียนรู้จากการสังเกต ดังนี้

3.2.1 การเรียนรู้จากผลกรรม เป็นการเรียนรู้ที่บุคคลกระทำพฤติกรรม ต่าง ๆ ด้วยตนเองแล้วเรียนรู้ผลกรรมที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ผลกรรมที่เกิดขึ้นจากการกระทำ ที่มีผลต่อมนุษย์มี 3 ด้านคือ ด้านการให้ข้อมูล ด้านการจูงใจ และด้านการเสริมแรง

3.2.2 การเรียนรู้จากการสังเกต การเรียนรู้ชนิดนี้ เกิดขึ้นจากการสังเกต ตัวแบบ (Model) ตัวแบบสำหรับการเรียนรู้จากสังคม แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ตัวแบบ จริง ตัวแบบสัญลักษณ์ และคำบอกเล่าหรือสารบันทึก โดยจะสังเกตว่าตัวแบบทำอะไร ทำ อย่างไร มีกฎเกณฑ์อย่างไร เมื่อสังเกตได้แล้ว ผู้สังเกตก็มีความคิดว่าตนสามารถทำพฤติกรรม ใหม่ได้อย่างไร การเรียนรู้จากการสังเกต จำเป็นต้องมีกระบวนการในการเรียนรู้ถึง 4 ประการ คือ กระบวนการใส่ใจ กระบวนการเก็บจำ กระบวนการกระทำทางร่างกาย และ

กระบวนการจูงใจ

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ แบนดูรา พบว่า การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะให้แก่บุคคลจะต้องใช้วิธีการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือเห็นแบบอย่างหรือการบอกกล่าวให้บุคคลที่เกี่ยวข้องเกิดความเชื่อ เพื่อปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมตามที่สังคมต้องการ

3.3 ทฤษฎีการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification Theory)

อาภาภรณ์ พุกกะมาน (2542 : 81) ได้อธิบายทฤษฎีการปรับพฤติกรรมว่า นักจิตวิทยาคนนี้มี สกินเนอร์ (Skinner) เป็นผู้นำ โดยทฤษฎีนี้ประยุกต์มาจากทฤษฎีการวางเงื่อนไขด้วยการกระทำ (Operant Conditioning) ที่อธิบายหลักการเรียนรู้ว่า มนุษย์สามารถพัฒนาตนได้ โดยอาศัยหลักการปรับพฤติกรรม อันเป็นการเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลกรรมที่เกิดขึ้น โดยหลักการของทฤษฎีการปรับพฤติกรรม จะมีการกำหนดพฤติกรรมเป้าหมายที่ชัดเจน ทั้งที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา มีการเรียงลำดับความสำคัญของพฤติกรรมเป้าหมาย มีการปรับพฤติกรรมเป็นไปตามเงื่อนไข 2 ส่วน คือ เงื่อนไขการเสริมแรงบวกและเงื่อนไขการลงโทษ โดยพฤติกรรมที่ผู้ประพฤติได้รับการเสริมแรงบวก เช่น คำชมเชย การให้รางวัล จะมีความถี่สูงขึ้น และพฤติกรรมที่ได้รับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเป็นเงื่อนไขการลงโทษตอบแทนค่อย ๆ หดหายไป

จากการศึกษาทฤษฎีการปรับพฤติกรรมของ สกินเนอร์ พบว่า การที่จะพัฒนากระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะให้แก่นักเรียน จะต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ใช้ในการควบคุม คือเงื่อนไขการเสริมแรงบวก หรือเงื่อนไขในการลงโทษ

3.4 ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม เป็นทฤษฎีใหม่ที่ค้นพบโดย ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543 :10) ได้เสนอว่า ถ้าเปรียบพฤติกรรมของคนดี คนเก่งเหมือนผลไม้บนต้น การจะให้ผลดีใหญ่ หวาน อร่อย ลำต้น ราก จะต้องสมบูรณ์ ลักษณะทางจิตใจ 5 ประการ จึงเปรียบเสมือนลำต้นของต้นไม้จริยธรรม ซึ่งเป็นสาเหตุของพฤติกรรม ลักษณะทางจิตใจ 5 ประการ คือ

3.4.1 ทักษะ คุณธรรม ค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนดี คนเก่ง

3.4.2 เหตุผลเชิงจริยธรรม หรือการเห็นแก่ผู้อื่น ส่วนรวม และหลักสากล
มากกว่าเห็นแก่ตัว

3.4.3 ลักษณะมุ่งอนาคต สามารถคาดการณ์ไกล และสามารถควบคุมตน
ให้ออกได้ รอได้ อย่างเหมาะสม

3.4.4 ความเชื่ออำนาจในตนว่า ทำได้ดี ทำชั่วจะต้องได้รับโทษ

3.4.5 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หรือความมุ่งมั่นบากบั่น ฝ่าฝืนอุปสรรคจน
ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย

พฤติกรรมของคนดี คนเก่ง จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีลักษณะพื้นฐานทางจิต
ซึ่งเปรียบเสมือนรากสำคัญของต้นไม้ ที่ซ่อนไขหาอาหารมาเลี้ยงลำต้น ได้อย่างเต็มที่มี 3
ประการ

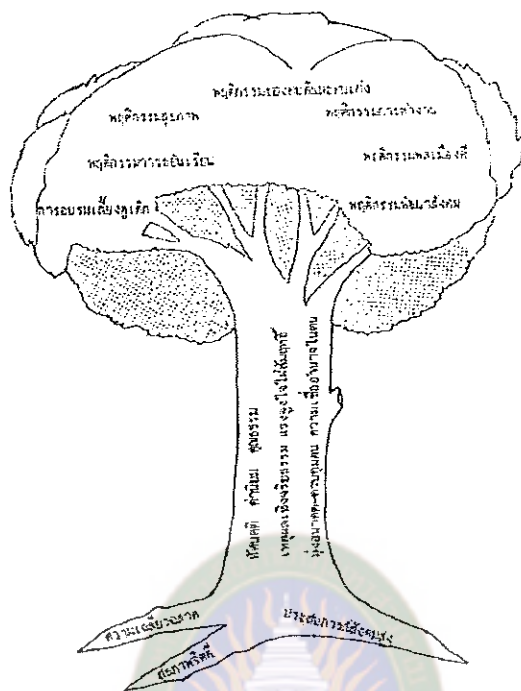
1. สติปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาด เหมาะสมกับอายุ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็มี
ความสามารถทางการคิดที่เป็นนามธรรมขั้นสูงได้

2. ประสพการณ์ทางสังคม หมายถึง การเข้าใจมนุษย์และสังคม รู้จักเอา
ใจเขามาใส่ใจเรา

3. มีสุขภาพจิตใจดี ซึ่งหมายถึง การมีความวิตกกังวลน้อย หรือเหมาะสม
กับเหตุการณ์

ลักษณะพื้นฐานทางจิต 3 ประการนี้ เป็นสาเหตุสำคัญของการพัฒนา
ลักษณะทางจิตใจ 5 ประการ ที่ลำต้น และพฤติกรรมของคนดี คนเก่ง ซึ่งเป็นผลไม่บนต้น
ลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมที่ต้องเสริมตามทฤษฎีนี้ ต้องเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก ควรพัฒนา
การฝึกให้กระทำพฤติกรรมที่พึงมาจนคิดเป็นนิสัย

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมได้กำหนดจิตลักษณะ 8 ด้าน ที่บุคคลควรจะมีเพื่อให้
เกิดพฤติกรรมของคนดี และคนเก่ง โดยมีการวิจัยและตรวจอาการ สามารถชี้ให้เห็นว่า
บุคคลที่ยังมีพฤติกรรมของคนดีและคนเก่งน้อยนั้นเป็นเพราะขาดจิตลักษณะใดจิตลักษณะหนึ่ง
ที่ควรจะมีพัฒนาให้ดีขึ้น ตามภาพที่ 1 ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ต้นไม้จริยธรรม แสดงลักษณะพื้นฐานและองค์ประกอบทางจิตใจ
ที่จะนำไปสู่พฤติกรรมทางจริยธรรม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2543 : 10)

จากการศึกษาทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม ของดวงเดือน พันธุมนาวิน พบว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ของคนดี คนเก่ง เหมือนผลไม้บนต้น การจะให้ผลดีใหญ่ หวานอร่อย ลำต้น รากจะต้องสมบูรณ์ โดยมีทัศนคติที่ดี มีเหตุผลเชิงจริยธรรม มองการไกล เชื่อในเรื่อง การทำดีและมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ความมี สติปัญญา การเอาใจเขามาใส่ใจเรา และมีสุขภาพจิตดี จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีจริยธรรม

สรุปได้ว่า คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เป็นเรื่องที่สั่งสมอยู่ ในตัวบุคคลแต่ละคน ซึ่งนักจิตวิทยาได้สรุปเป็นทฤษฎี มีการชี้แนะขั้นตอนในการพัฒนา ที่ชัดเจน โดยขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละสังคมที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน

4. พฤติกรรมเชิงจิตสาธารณะ

ลักษณะ สรวินน์ (2544 : 15-16) ได้กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึก นึกคิด ความต้องการของจิตใจที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าซึ่งอาจสังเกตเห็นได้โดยตรงหรือทางอ้อม บางลักษณะอาจสังเกตได้โดยไม่ต้องใช้เครื่องมือช่วยหรือต้องใช้เครื่องมือช่วย การปฏิบัติคนมีความความสัมพันธ์กับจิตโดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างจิตและการปฏิบัติคน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทำงานของสมองและการแสดงออกทางร่างกายนั่นเอง ซึ่งจะมีการแสดงออกได้ 3 แนวทางสำคัญ ๆ คือ

1. สมอง คือ อวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายที่เป็นรูปธรรมแต่มีกระบวนการทำงานเป็นทีม นามธรรมเนื่องมาจากจิตใจ ความสมบูรณ์หรือความบกพร่องของสมองย่อมส่งผลให้มีพฤติกรรมแสดงออกที่เหมาะสมหรือเบี่ยงเบนไปจากสภาพปกติได้
2. อวัยวะรับความรู้สึก คือ ประสาทสัมผัสแต่ละด้านของร่างกายที่สามารถรับรู้ได้จากการสัมผัส ไม่ว่าจะเป็นด้วยภาพ เสียง กลิ่น หรืออากาศ ถ้าประสาทสัมผัสทุกด้านมีความปกติดี การรับความรู้สึกจากสิ่งเร้าที่มาสัมผัสย่อมจะส่งผลต่อกระบวนการทำงานของจิตใจที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง แต่ตรงกันข้ามถ้าประสาทสัมผัสมีความบกพร่อง ความรู้สึกย่อมมีความคลาดเคลื่อน สมองก็จะได้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนไปด้วย
3. เส้นประสาท เป็นเส้นประสาทที่นำคำสั่งจากสมองไปสู่อวัยวะเคลื่อนไหวหรือระบบกล้ามเนื้อและนำความรู้สึกจากประสาทสัมผัสไปสู่สมอง ถ้าเส้นประสาทมีความสมบูรณ์เป็นปกติการนำคำสั่งไปยังอวัยวะเพื่อแสดงพฤติกรรมมารับสัมผัสย่อมราบรื่นเป็นไปตามความต้องการ แต่ถ้ามีข้อบกพร่อง เช่น กระดูกอาจมีหินปูนเกาะและกดทับเส้นประสาท อาจมีผลให้การเคลื่อนไหวบกพร่องได้

ชาย โพธิสิตา และคณะ (2543 : 14) ได้ศึกษา และให้ความหมายในเชิงพฤติกรรมไว้ว่า จิตสำนึกต่อสาธารณะสมบัติ คือ การใช้สาธารณสมบัติอย่างรับผิดชอบหรือการรับผิดชอบต่อสาธารณะสมบัติ ซึ่งมีนัยสองประการ ได้แก่

1. รับผิดชอบต่อสาธารณะสมบัติ ด้วยการหลีกเลี่ยงการใช้และการกระทำที่จะก่อให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อสาธารณะสมบัตินั้น ๆ รวมไปถึงการถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลสาธารณสมบัติในวิสัยที่ตนสามารถทำได้ เช่น การแจ้งผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องเมื่อได้พบความเสียหายที่เกิดขึ้น

2. การเคารพสิทธิในการใช้สาธารณสมบัติของผู้อื่น เพราะสาธารณสมบัติคือของที่คนทั่วไปมีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ ดังนั้นการใช้สาธารณสมบัติอย่างรับผิดชอบในแง่หนึ่งจึงหมายถึงการคำนึงว่าคนอื่นก็มีสิทธิในการใช้เช่นเดียวกันจะต้องไม่ยึดสาธารณสมบัตินั้นไว้เป็นของส่วนตัวและไม่ปิดกั้นโอกาสการใช้ประโยชน์ของผู้อื่น

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของการปฏิบัติตนของผู้ที่มีจิตสาธารณะไว้ว่าการปฏิบัติตนของผู้ที่มีจิตสาธารณะ คือ ผู้ที่มีลักษณะ หรือการเป็นปฏิบัติตนเป็นผู้ให้และช่วยเหลือผู้อื่น แบ่งปัน เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวม เข้าใจ เห็นใจ ผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสาช่วยเหลือสังคม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยแรงกาย สติปัญญา ลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา หรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดในชุมชน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนสามารถพิจารณาการปฏิบัติตนเชิงจิตสาธารณะ ดังนี้

ตัวชี้วัดที่ 1 ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจและพึงพอใจ มีพฤติกรรมบ่งชี้ 3

ตัวบ่งชี้ คือ

1.1 ช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูทำงานด้วยความเต็มใจ

1.2 อาสาทำงานให้ผู้อื่นด้วยกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญา

โดยไม่หวังผลตอบแทน

1.3 แบ่งปันสิ่งของ ทรัพย์สินและอื่น ๆ และช่วยแก้ปัญหา หรือสร้างความสุขให้กับผู้อื่น

ตัวชี้วัดที่ 2 เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อ โรงเรียน ชุมชน และสังคม มีพฤติกรรมบ่งชี้ 3 ตัวบ่งชี้ คือ

2.1 ดูแลรักษาสาธารณสมบัติและสิ่งแวดล้อมด้วยความเต็มใจ

2.2 เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อ โรงเรียน ชุมชนและสังคม

2.3 เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา หรือร่วมสร้างสิ่งที่ดีงามของส่วนรวม

ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความกระตือรือร้น

ตารางที่ 1 เกณฑ์การให้คะแนน

ตัวชี้วัดที่ 1 ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจและพึงพอใจ

พฤติกรรมบ่งชี้	ไม่ผ่าน (0)	ผ่าน (1)	ดี (2)	ดีเยี่ยม (3)
1.1 ช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูทำงาน ด้วยความเต็มใจ	ไม่ช่วยเหลือ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู	ช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครอง และ ครูทำงาน อาสา ทำงานช่วยคิด ช่วยทำ และ แบ่งปันสิ่งของ ให้ผู้อื่นด้วย ความเต็มใจ	ช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครอง และ ครูทำงาน อาสา ทำงานช่วยคิด ช่วยทำ แบ่งปัน สิ่งของทรัพย์สิน และอื่น ๆ และ ช่วยแก้ปัญหา ให้ผู้อื่นด้วย ความเต็มใจ	ช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครองและ ครูทำงาน อาสา ทำงานช่วยคิด ช่วยทำ แบ่งปัน สิ่งของทรัพย์สิน และอื่น ๆ และ เต็มใจช่วย แก้ปัญหาหรือ สร้างความสุข ให้แก่ผู้อื่น โดย ไม่หวังผล
1.2 อาสาทำงาน ให้ผู้อื่นด้วยกำลังกาย กำลังใจ และกำลัง สติปัญญาโดยไม่หวัง ผลตอบแทน				
1.3 แบ่งปันสิ่งของ ทรัพย์สินและอื่นๆ และช่วยแก้ปัญหาหรือ สร้างความสุขให้กับ ผู้อื่น				ตอบแทน เป็นแบบอย่าง ที่ดี

ตัวชี้วัดที่ 2 เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม

พฤติกรรมบ่งชี้	ไม่ผ่าน (0)	ผ่าน (1)	ดี (2)	ดีเยี่ยม (3)
2.1 ดูแล รักษา สาธารณสมบัติ และ สิ่งแวดล้อม ด้วยความเต็มใจ	ไม่สนใจดูแล รักษาทรัพย์สิน สมบัติและ สิ่งแวดล้อม ของโรงเรียน	ดูแล รักษา ทรัพย์สินสมบัติ สิ่งแวดล้อมของ ห้องเรียน โรงเรียน ชุมชน และเข้าร่วม กิจกรรม เพื่อสังคมและ สาธารณประโยชน์ ของโรงเรียน ด้วยความเต็มใจ	ดูแล รักษา ทรัพย์สินสมบัติ สิ่งแวดล้อม ของห้องเรียน โรงเรียน ชุมชน และเข้าร่วม กิจกรรม เพื่อสังคมและ สาธารณ ประโยชน์ ของโรงเรียน และชุมชนหรือ ร่วมกิจกรรม เพื่อแก้ปัญหา หรือร่วมสร้าง สิ่งที่ดีงาม ตามสถานการณ์ ที่เกิดขึ้น	ดูแล รักษา ทรัพย์สินสมบัติ สิ่งแวดล้อม ของห้องเรียน โรงเรียน ชุมชน และเป็นผู้นำ หรือเข้าร่วม กิจกรรม เพื่อสังคมและ สาธารณ ประโยชน์ ของโรงเรียน ชุมชน และร่วม กิจกรรมเพื่อ แก้ปัญหาหรือ ร่วมสร้างสิ่งที่ดี งามตาม สถานการณ์ ที่เกิดขึ้น
2.2 เข้าร่วมกิจกรรม ที่เป็นประโยชน์ ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม				
2.3 เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อแก้ปัญหาหรือ ร่วมสร้างสิ่งที่ดีงาม ของส่วนรวม ตามสถานการณ์ ที่เกิดขึ้น				

ตารางที่ 1 เกณฑ์การให้คะแนน (กระทรวงศึกษาธิการ. 2551 : 46-50 ก)

5. กระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะ

กระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะให้กับนักเรียนมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา เพราะการจัดการศึกษา เป็นการจัดการศึกษาให้กับวัยรุ่น ซึ่งเป็นช่วงวัยที่สำคัญของชีวิตที่พร้อมจะหักเหไปในทางที่ดีและไม่ดีได้โดยง่ายประกอบกับสภาพแวดล้อมทางสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีต่าง ๆ ส่งผลให้ประเทศไทยต้องเร่งพัฒนาตนเองเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง และสามารถแข่งขันกับนานาประเทศได้ ซึ่งกระแสการเร่งพัฒนา และสภาพเศรษฐกิจที่บีบรัดได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยให้เกิดการแข่งขัน มีค่านิยมทางวัตถุสูง เกิดการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองมากกว่าส่วนรวม ขาดการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทำให้เกิดภาวะขาดสมดุลทั้งทางจิตใจและวัตถุ ดังนั้น ความสำนึกต่อส่วนรวมจึงลดน้อยลงทุกวัน

ความสำนึกต่อส่วนรวมเป็นลักษณะหนึ่งของจิตสาธารณะ ซึ่งในปัจจุบันกำลังได้รับความสนใจอย่างยิ่ง เพราะจิตสาธารณะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาจิตใจให้เจริญตามทันเทคโนโลยี จิตสาธารณะ คือ การแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม พร้อมทั้งจะเสียสละและอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีความปรารถนาที่จะช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นหรือสังคมด้วยความเต็มใจ โดยพิจารณาจากความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกหรือพฤติกรรมที่แสดงออกถึงลักษณะดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นด้านารับผิดชอบต่อสาธารณะสมบัติและทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการทำความกิจกรรมเพื่อสังคม เข้าร่วมในเรื่องส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม ด้านการรับรู้และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและมีการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในสังคมร่วมกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า จิตสาธารณะเป็นคุณลักษณะที่สำคัญอย่างยิ่งในการยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้หันมามองถึงประโยชน์ส่วนรวมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งร่วมมือกันพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ให้มีความสงบสุข และความพยายามในการปลูกฝังจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นในสังคมไทยในปัจจุบัน และนโยบายการบริหารประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ที่มุ่งเน้นในเรื่องของ “การเตรียมความพร้อมของคนไทยเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องเผชิญในอนาคต” นั้นหมายถึงว่า นอกจากการสร้างความรู้ให้กับคนแล้ว ยังจะต้องสร้างและพัฒนาความคิด ทักษะคติ มุมมองต่อโลกและสังคมในแง่ของ “จิตใจ” ตามแนวทางการพัฒนา “ความรู้คู่คุณธรรม” ให้เกิดขึ้นในสังคมและประเทศชาติด้วย ด้วยเหตุนี้

การพัฒนาทุนมนุษย์จึงจำเป็นต้องอาศัยพฤติกรรมเรื่อง จิตสาธารณะ ซึ่งทำให้คนในสังคมเกิดความเอาใจใส่และความห่วงใยต่อกัน มีการแบ่งปันข้อมูลความรู้ สังคมก็จะเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในท้ายที่สุด

ในการปลูกฝังจิตสาธารณะนั้น ควรทำการปลูกฝังให้เกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็ก เพราะเป็นช่วงที่เด็กมีความไวต่อการปลูกฝังและส่งเสริมจริยธรรม วัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง เพราะเด็กยังเป็น “ไม้อ่อน ที่คัดง่าย” ดังที่มีนักการศึกษาได้กล่าวไว้ดังนี้

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2544 : 77) ได้กล่าวว่า การปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กทั้งร่างกาย และโดยเฉพาะความเหมาะสมด้านพัฒนาการทางจิตใจของเด็ก จะเป็นการป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ได้มาก เพราะในวัยเด็กจะสามารถเห็นความแตกต่าง สามารถคิดเปรียบเทียบ คิดแยกแยะวัตถุออกเป็นหมวดหมู่ขั้นต้นอน รู้สึกคิด โดยใช้การสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงได้ เด็กจะเริ่มสนใจสิ่งแวดล้อมรอบตัวแทนการสนใจตนเอง ซึ่งถ้าเด็กได้รับการปลูกฝังจิตสาธารณะให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม เมื่อเติบโตขึ้นจะทำให้สามารถเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของกระแสเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อันจะส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างมีความสุขสบายใจ ตลอดจนเป็นบุคลากรที่ดี ที่เหมาะสม ของครอบครัว สังคม และประเทศชาติสืบเนื่องต่อไป

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 9-10) ได้ให้แนวคิดการปลูกฝังคุณธรรมดังนี้

1. การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนไปพัฒนาคุณธรรม ความรู้ ความสามารถต่อจากระดับประถมศึกษาให้ผู้เรียนได้ค้นพบความต้องการ ความสนใจ ความถนัดของตน ทั้งในด้านวิชาการและอาชีพ ตลอดจนมีความสามารถในการงาน และอาชีพตามควรแก่วัย
2. การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ศึกษาตามความถนัดและความสนใจเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา หรือเพื่อใช้เพียงพอแก่การประกอบงานและอาชีพ และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข

จิรวุฒน์ วีรังกร (2549 : 26-32) ได้เสนอแนวคิดการสร้างจิตสาธารณะ เพื่อส่วนรวมไว้ว่า รูปแบบการเรียนรู้ด้วยการใช้สังคมซึ่งเป็นแนวคิดการจัดการศึกษา

ของประเทศสหรัฐอเมริกา โดยกำหนดเป็นนโยบายให้โรงเรียนจัดกิจกรรมพัฒนาเยาวชน ในลักษณะการเชื่อมโยงการศึกษาปัญหาชุมชนร่วมกับการร่วมแก้ปัญหาตามความจำเป็น ของชุมชน เรียกว่า “Service Learning” เพื่อพัฒนาเยาวชนให้มีทักษะในการปฏิบัติงาน เกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง รวมทั้งสร้างสำนึกความรับผิดชอบต่อในฐานะของพลเมือง ของประเทศตลอดจนมีผลดีต่อการเพิ่มพูนความสามารถทางวิชาการของผู้เรียนไปพร้อมกัน

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2549 : 22) ให้แนวคิดเรื่องการสร้างจิตสาธารณะ เพื่อส่วนรวมให้เกิดแก่ผู้เรียนทุกระดับสามารถทำได้โดย “กำหนดหลักสูตรหรือกิจกรรม เสริมหลักสูตร” ที่ครอบคลุมหัวข้อที่เป็นเรื่องของส่วนรวม หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบที่จะ เกิดกับคนหมู่มาก เช่น สิ่งแวดล้อม การรู้จักเคารพกฎระเบียบของการอยู่ร่วมกันในสังคม

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2549 : 16-25) ได้ให้แนวคิดว่าการปลูกจิต สาธารณะเพื่อส่วนรวมแก่ผู้เรียน สร้างได้โดยการกล่อมเกล่าปลูกฝังถ่ายทอดด้วย “กิจกรรม ที่หลากหลาย” ให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และตระหนักในคุณค่าของจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม พร้อมรักษาคุณค่าของจิตวิญญาณเพื่อส่วนรวมด้วยการยกระดับความรู้สำนึกตระหนักในคุณค่า ให้เป็นภาระหน้าที่เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

กุลทิพย์ ศาสตราจรูจ (2551 : 32) ได้กล่าวว่า จิตสาธารณะมีความสำคัญต่อการ ดำรงอยู่ของสังคมภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากจิตสาธารณะเป็นความรับผิดชอบต่อ ซึ่งเกิดขึ้นภายใน คือ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนคุณธรรม จริยธรรมที่อยู่ในจิต และส่งผล ต่อการกระทำภายนอกของบุคคล ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมเห็น ได้ว่ามีเหตุเกิดจากการขาด จิตสำนึกของคนส่วนใหญ่ การสร้างจิตสาธารณะของคนในสังคมจึงจำเป็นและมีคุณค่ายิ่ง สามารถทำได้หลายรูปแบบทั้งจากการกระทำของตนเอง เช่น การรับผิดชอบต่อตนเอง เพื่อมิให้เกิดผลกระทบและเกิดความเสียหายต่อส่วนรวม รวมถึงการกระทำโดยมีบทบาท ช่วยเหลือสังคมในการรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม เพื่อแก้ปัญหาสร้างสรรค์สังคมซึ่งถือว่าเป็น ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

จากแนวคิดเบื้องต้นสรุปได้ว่า กระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะแก่นักเรียน ของสถานศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นและมีคุณค่ามาก การบ่มเพาะอาจต้องใช้ระยะเวลา ความอดทน ต้องสร้างความตระหนักแก่ผู้ปฏิบัติให้เชื่อในคุณค่าที่จะเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ของนักเรียนที่เกิดจากการจัดโครงการ การทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่สถานศึกษากำหนดให้จัดขึ้น เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะแล้วส่งผลต่อการพัฒนานักเรียนให้มีพฤติกรรมจิตสาธารณะโดยใช้

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

6. การจัดโครงการเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะ

การดำเนินงานอย่างเป็นทางการในลักษณะโครงการซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนเพื่อพัฒนากระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะ ได้มีนักการศึกษาได้กล่าวถึง ดังนี้

สนธยา พลศรี (2537 : 21) ได้กล่าวว่า การดำเนินงานตามโครงการต้องมีขอบเขตที่เฉพาะเจาะจงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่

- 1) ขอบเขตวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนเพื่อแยกแยะได้ว่ากิจกรรมใดสอดคล้องหรือนอกเหนือวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่เป็นเสมือนเข็มทิศชี้แนวทางปฏิบัติสำหรับขั้นตอนการดำเนินงานระยะเวลา และขอบเขตของงานตามโครงการด้วย
- 2) มีขอบเขตการดำเนินงานที่แน่นอนเพื่อสะดวกต่อการปฏิบัติและง่ายต่อการติดตามและประเมินผล
- 3) ระยะเวลาที่แน่นอนทั้งจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดเพราะโครงการจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรม โครงการ วัตถุประสงค์ งบประมาณและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาอยู่เสมอ ฉะนั้นการจัดทำโครงการเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะจึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่ต้องเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะที่มองเห็นเป็นรูปธรรม

เพื่อให้การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะโดยผ่านการจัดโครงการเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะบรรลุจุดตามตัวชี้วัด และพฤติกรรมบ่งชี้แต่ละด้าน โครงการ / กิจกรรมนั้น โดยสรุปแล้ว เป็นการกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนา จากพฤติกรรมที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตประจำวัน โดยการนำตัวชี้วัด และพฤติกรรมบ่งชี้แต่ละด้านของการมีจิตสาธารณะมาเป็นตัวตั้ง ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามความพร้อมและบริบทของโรงเรียน เป็นสำคัญ ดังนี้

6.1 การสอดแทรกในรายวิชา

การให้การศึกษาในโรงเรียนนั้นมีจุดมุ่งหมายสำคัญ 2 ประการ คือ มุ่งพัฒนาเสริมสร้างให้นักเรียนเป็นผู้ที่มีความรู้และให้เป็นผู้มีความประพฤติดี ซึ่งมีจุดมุ่งหมายทั้ง 2 ประการดังกล่าว จะบรรลุผลสำเร็จได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับครูผู้สอนเป็นสำคัญ

สาโรช บัวศรี (2532 : 12-15) กล่าวว่า วิชาสถานศึกษาเป็นส่วนอันสำคัญในการพัฒนาจริยธรรม ครูผู้สอนจะต้องทำตนให้เป็นอย่างในทางที่ดี และต้องเอาใจใส่

ในการจัดฝึกอบรมเรื่องจริยธรรมแก่นักเรียนอย่างจริงจัง

ซ้ำเรื่อง วุฒิจันทร์ (2542 : 32) กล่าวว่า การจัดสอนจริยธรรม

ในสถานศึกษาให้คำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการคือ

1. การดำเนินการให้ผู้บริหาร และคณะครูเป็นตัวอย่างที่ดีในด้านความประพฤติ และการปฏิบัติแก่นักเรียนนักศึกษา

2. การจัดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา

3. การสอนจริยธรรมในช่วงเวลาการเรียนการสอน

4. การสอดแทรกจริยธรรมในทุกวิชาที่สอนและทุกกิจกรรม

5. การจัดจริยธรรมทางด้านจริยธรรมในสถานศึกษา

พุทธทาสภิกขุ (2537 : 199) ได้แสดงความคิดเห็นว่า การที่เรา
มีการศึกษาคือมีการศึกษาจริยธรรม โดยเฉพาะจะสำเร็จประโยชน์ต่อนักเรียนได้จริงเราต้องมี
องค์ประกอบ 3 อย่าง คือ

1. มีครูดี คือ มีครูเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะสมบูรณ์พร้อมทั้งด้านความรู้
และความประพฤติเหมาะสมต่อการเป็นครูสอนคนให้เป็นคนดี มีความรู้ได้อย่างแท้จริง

2. มีวิธีการสอนดี คือ เป็นผู้ที่สามารถสอนหรือพัฒนานักเรียน
ให้มีคุณลักษณะแห่งความเป็นพลเมืองดีตามที่สังคมต้องการได้

3. มีสิ่งแวดล้อมดี คือ จัดและพัฒนาสิ่งทั้งปวงที่นักเรียนจะเรียนรู้
ได้ด้วยประสาทสัมผัสจากทางกายและใจ เป็นต้น ให้มีคุณลักษณะเอื้อต่อการพัฒนา
ให้นักเรียนมีความประพฤติดี

เขาวี มณีวงษ์ (2547 : 18-19) ได้กล่าวไว้ว่า การที่โรงเรียนจะปลูกฝัง
คุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กได้นั้น จะต้องอาศัยองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกันดังนี้

1. การบริหารโรงเรียน ได้แก่ การปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่นักเรียน
การกำหนดระเบียบข้อบังคับ และการสอน การติดตามผลการเรียนการสอน เป็นต้น

2. การจัดสภาพแวดล้อม ให้สอดคล้องกับสภาพของครู

3. การสอนของครู

4. การจัดกิจกรรมด้านจริยธรรม

สมพงษ์ จิตระดับ (2543 : 179-180) ได้กล่าวถึงแนวทางการสอนจริยธรรม
ในโรงเรียน ไว้ดังนี้

1. ในการสอนจริยธรรมศึกษา โรงเรียนควรเพิ่มเติมหลักธรรม
และแนวคิดทางพุทธศาสนาให้แก่แก่นักเรียนด้วย
2. การส่งเสริมการปฏิบัติเป็นสิ่งที่โรงเรียนต้องให้ความสำคัญ
เป็นอย่างยิ่ง การยกย่อง ชมเชย การประกาศเกียรติคุณนักเรียน เป็นสิ่งที่ได้รับการยกย่อง
สนับสนุนจากทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
3. การให้การอบรม หรือการให้คำแนะนำที่เกี่ยวกับจริยธรรม
ควรพยายามกระทำเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มย่อย จะได้ผลและน่าสนใจกว่า
4. โรงเรียนประถมศึกษาศึกษาส่วนใหญ่อยู่ใกล้ชิดกับวัดซึ่งอยู่ในชุมชนนั้น
โรงเรียนจึงควรจัดกิจกรรมที่ก่อประโยชน์แก่หลาย ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น จัดโครงการ
ธรรมทายาทเพื่อบวชเป็นสามเณรในระหว่างปิดภาคการศึกษา เป็นต้น
5. โรงเรียน คณะครู ควรร่วมมือกับผู้ปกครองอย่างใกล้ชิด เช่น
พบปะพูดคุย เชื่อมเยือนตลอดจนปรึกษาหารือร่วมกันตามโอกาสและความเหมาะสม ครู
ควรรหาโอกาสติดตามผลนักเรียนแต่ละคนตามสภาพที่เกิดขึ้นในครอบครัวของนักเรียน
6. การจัดสิ่งแวดล้อมบริเวณ โรงเรียน อาคารเรียน และห้องเรียน
จะต้องสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย มีวินัยอยู่เสมอ ทั้งควรเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมสิ่งแวดล้อม
บางอย่างให้น่าสนใจและชวนติดตามเกี่ยวกับจริยธรรมอยู่เสมอ เช่น การติดรูปการ์ตูน
จริยธรรม คติสอนใจ การจัดป้ายนิเทศ เป็นต้น
7. ผู้บริหาร โรงเรียน คณะครู ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรจะได้มี
การร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือ กำหนดแผนงานการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน
8. ควรจัดให้มีการศึกษานอกสถานที่ เพื่อจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยน
ข้อคิดเห็นประสบการณ์ตลอดจนวิธีดำเนินการส่งเสริมจริยธรรมระหว่างโรงเรียน
หรือหน่วยงานอื่น
9. โรงเรียนควรดำเนินการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง ไม่ควร
เร่งรัดหรือรีบร้อนเพื่อให้เห็นผลงานในระยะเวลาสั้น ๆ เป็นอันขาด
10. ควรพิจารณาบุคคลในชุมชนที่มีคุณธรรมดีเด่นมาร่วมเป็นวิทยากร
บรรยาย

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2551 : 29) ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาหลักสูตรวิชาเฉพาะเพื่อพัฒนาคุณลักษณะด้านจิตสาธารณะที่ดีของเด็กและเยาวชน แนวทางที่ 1 การบูรณาการกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเข้าไปกับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ เป็นการสอดแทรกการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี โดยเฉพาะด้านจิตสาธารณะเข้าไปในการจัดการเรียนรู้ในทุกกลุ่มสาระวิชา โดยเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนกับคุณลักษณะที่ต้องการเสริมสร้างพัฒนาให้เหมาะสม เป็นการบูรณาการการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีกับการจัดการเรียนรู้ปกติ ให้ผู้เรียนมีความรู้ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ด้านจิตสาธารณะ

แนวทางที่ 2 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร หมายถึง กิจกรรมที่จัดนอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ไม่ยึดติดกับเนื้อหาวิชา แต่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลักสูตรหรือส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน และเป็นกิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

โดยสรุปแล้ว แนวทางในการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ให้กับนักเรียนและจะส่งผลต่อการพัฒนาจิตสาธารณะกับนักเรียนนั้น จะต้องยึดตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เริ่มจากการเลี้ยงดูเพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างวัย ส่งเสริมให้ครอบครัว สถานศึกษา สถาบันศาสนาในชุมชน และสื่อมวลชนร่วมมือกันปลูกฝัง และให้ผู้เรียนมีทักษะทางสังคม มีคุณธรรม จิตสาธารณะและจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก โรงเรียนต้องสร้างระเบียบประเพณีเพื่อมัดจิตใจของนักเรียนให้เป็นอันเดียวกันครูทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งด้านการสอนดี ฝึกให้นักเรียนรับผิดชอบและปฏิบัติตามค่านิยมพื้นฐานของสังคมสังคมมีความสงบสุขนั่นคือเป้าหมายในการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะของผู้เรียนแท้จริง

6.2 การจัดในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

การจัดการศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของชาตินั้น ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนานักเรียนให้เกิดการเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้แก้ปัญหา ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกจากจะต้องให้เป็นไปตามหลักการในการจัดกิจกรรมการศึกษา ด้านการสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่สร้างคุณภาพชีวิตและสังคมการบูรณาการอย่างสมดุลระหว่างปัญญาธรรม คุณธรรมและวัฒนธรรมแล้ว ยังต้องจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ในฐานะพลเมืองและพลโลก คือมีกำลังกาย กำลังใจที่สมบูรณ์ มีความรู้และทักษะ

ที่จำเป็นและเพียงพอในการดำรงชีวิตและพัฒนาสังคม มีทักษะการเรียนรู้และการปรับตัว มีทักษะทางสังคมมีคุณธรรม จิตสาธารณะ โดยมีนักการศึกษาและหน่วยงานราชการ ได้กล่าวถึงการพัฒนาระบบการเสริมสร้างจิตสาธารณะ ได้แก่

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 (2545 : 13-29) ได้กล่าวไว้ว่าควรจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีความรู้ และอยู่ดีมีสุขในสภาพสังคมปัจจุบัน ได้นั้นต้องใช้คุณธรรมนำความรู้ โดยมุ่งปลูกฝัง จิตสาธารณะที่ถูกต้องด้านต่าง ๆ ให้กับผู้เรียน รวมถึงการรู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม และของประเทศชาติ และเพื่อความมั่นใจว่าการปลูกฝังจิตสาธารณะได้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ในระดับสถานศึกษา จึงควรกำหนดไว้ในมาตรฐานการประกันคุณภาพการศึกษาทั้งภายใน และภายนอกสถานศึกษา ซึ่งจะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษา หลักสูตรสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน ได้ให้ความสำคัญกับการมีจิตสาธารณะ ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การรู้จักดูแล ของส่วนรวมรวมถึงรู้จักการรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ ถ้าบุคคลมีจิต สาธารณะบกพร่อง มีน้อยหรือขาดไปจะส่งผลกระทบต่อหลายระดับ ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว องค์กร ชุมชนประเทศชาติ และมีผลต่อระดับโลกตามมา

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวง ศึกษาธิการ. 2551 : 17-23) ได้กำหนดไว้ว่า การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียน เกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ความสามารถในการสื่อสาร ความสามารถในการคิด ความสามารถในการแก้ปัญหา ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต และความสามารถในการใช้ เทคโนโลยี และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ประการ ได้แก่ รักชาติ ศาสน์กษัตริย์ ซื่อสัตย์ สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทยและมีจิต สาธารณะ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 แนวการจัด กิจกรรมสถานศึกษาจัดให้ผู้เรียนทุกคนเข้าร่วมกิจกรรม โดยมีแนวการจัดกิจกรรม ดังนี้

1. ให้ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมด้วยความสมัครใจ
2. ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมผ่านประสบการณ์ที่หลากหลาย

ฝึกการทำงานที่สอดคล้องกับชีวิตจริง ตลอดจนสะท้อนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ ของผู้เรียน

3. จัดกิจกรรมอย่างสมดุลทั้ง 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียน และกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ มีความสมดุลในการ

จัดกิจกรรมรายบุคคลและกิจกรรมกลุ่ม รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมในและนอกสถานที่

4. จัดกิจกรรมโดยให้ผู้เรียนเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีการสำรวจ และใช้ข้อมูลประกอบการวางแผนอย่างเป็นระบบ เน้นการคิดวิเคราะห์และใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการดำเนินกิจกรรม

5. ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้แบบร่วมมือมากกว่า เน้นการแข่งขันบนพื้นฐานการปฏิบัติตามวิถีประชาธิปไตยโดยขอบข่ายกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษาสามารถจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนได้หลากหลายรูปแบบ และวิธีการ โดยมีขอบข่าย ดังนี้

1. เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในลักษณะเป็นกระบวนการเชิงบูรณาการ โดยยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนสามารถบูรณาการระหว่างกิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียนและ กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์

2. เป็นกิจกรรมที่ตอบสนองความสนใจ ความถนัด และความต้องการ ของผู้เรียนตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เน้นการให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของวิชาความรู้ อาชีพ และการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ตลอดจนเห็นแนวทางในการศึกษาต่อและการประกอบอาชีพ

3. เป็นกิจกรรมที่ปลูกฝังและส่งเสริมจิตสำนึกการทำประโยชน์ ต่อสังคมในลักษณะต่าง ๆ สนับสนุนค่านิยมที่ดีงามและเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

4. เป็นกิจกรรมที่ฝึกการทำงานและการให้บริการด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็น ประโยชน์ต่อตนเองและต่อส่วนรวม เพื่อเสริมสร้างความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความเป็น พลเมืองดี และความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน จึงเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่ช่วยให้ผู้เรียนได้นำองค์ความรู้ ทักษะจากการเรียนรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียนมาปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาตนเองเพื่อเป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย และมีจิตสำนึกสาธารณะที่ดีงาม เป็นคนมีปัญญา ในการใช้ทักษะชีวิต การคิด การสื่อสาร การแก้ปัญหาและการใช้เทคโนโลยี และเป็นคนมีความสุขในการดำเนินชีวิต อย่างพอเพียง โดยอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสร้างสรรค์ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ประกอบด้วยกิจกรรม

3 ลักษณะ ดังนี้

1. กิจกรรมแนะแนว

เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตนเอง รู้รักษ์สิ่งแวดล้อม สามารถคิดตัดสินใจ คิดแก้ปัญหา กำหนดเป้าหมาย วางแผนชีวิตทั้งด้านการเรียน และอาชีพ สามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังช่วยให้ครูรู้จักและเข้าใจผู้เรียน ทั้งยังเป็น กิจกรรมที่ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่ผู้ปกครองในการมีส่วนร่วมพัฒนาผู้เรียน

2. กิจกรรมนักเรียน

เป็นกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาความมีระเบียบวินัย ความเป็นผู้นำ ผู้ตามที่ดี ความรับผิดชอบ การทำงานร่วมกัน การรู้จักแก้ปัญหา การตัดสินใจที่เหมาะสม ความมี เหตุผล การช่วยเหลือแบ่งปันเอื้ออาทรและสมานฉันท์ โดยจัดให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และความสนใจของนักเรียนให้ได้ปฏิบัติด้วยตนเองในทุกชั้นตอน ได้แก่ การศึกษา วิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมินและปรับปรุงการทำงาน เน้นการทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่มตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับบุคลิกภาพของนักเรียนและบริบทของสถานศึกษา และท้องถิ่น กิจกรรมนักเรียนประกอบด้วย

2.1 กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด ผู้บำเพ็ญประโยชน์ และนักศึกษาวิชาทหาร

2.2 กิจกรรมชุมนุม ชมรม

ทั้งนี้ นักเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นจะต้อง เข้าร่วมกิจกรรมทั้งในข้อ 2.1 และ 2.2

3. กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์

เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน และท้องถิ่นตามความสนใจในลักษณะอาสาสมัคร เพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ความเสียสละต่อสังคม และการมีจิตสาธารณะ เช่น กิจกรรมอาสาพัฒนาต่างๆ กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม (กระทรวงศึกษาธิการ. 2551 : 17๗)

สรุปได้ว่าการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะโดยการจัด ในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนนั้น สร้างได้โดยการกลมกลืนปลูกฝังถ่ายทอดด้วยกิจกรรม ที่หลากหลายสอดคล้องและเหมาะสมกับพฤติกรรมของนักเรียนให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ตระหนักในคุณค่าของจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมสามารถเห็นได้ด้วยรูปธรรม และกิจกรรม ได้ดำเนินอย่างต่อเนื่อง

6.3 การปลูกฝังพฤติกรรมด้านจิตสาธารณะโดยตรง

การปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ด้านจิตสาธารณะที่เป็นส่วนประกอบสำคัญอีกด้านหนึ่งในการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาให้นักเรียนมีคุณธรรม ความรู้และทักษะพื้นฐานเพื่อให้ผู้เรียนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข โดยมีนักการศึกษาได้กล่าวถึงวิธีการในการปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ที่สามารถพัฒนา นักเรียนให้เป็นผู้มีจิตสาธารณะ ได้แก่

ยนต์ ชุ่มจิต (2543 : 33-34) ได้เสนอแนะแนวทางการสอนคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนไว้ ดังนี้

1. จัดนิทรรศการทางคุณธรรมจริยธรรมในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ
 2. ส่งเสริมให้มีการส่งเสริมกิจกรรมทางคุณธรรมจริยธรรม เช่น เล่นนิทาน ใ้ว่าที่ แสดงละคร เขียนคำขวัญ วาดภาพ การแต่งกาย การแต่งเพลง ร้องเพลง เป็นต้น
 3. ประกาศเกียรติคุณทั้งในและนอกโรงเรียน เช่น ตีคป้ายหน้าโรงเรียน
 4. เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางคุณธรรมจริยธรรมของโรงเรียน
 5. ประชุมเชิงปฏิบัติการและปรึกษาหารือเพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมในวิชาการ
 6. ครูและเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของโรงเรียน
 7. โรงเรียนควรจัดการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมตลอดปี
 8. สอนคุณธรรมจริยธรรมควบกับการสอนวิชาการทุกชั่วโมง
 9. รักษาระเบียบของโรงเรียนในด้านคุณธรรมจริยธรรม ให้มั่นคง
- ต่อเนื่อง และจริงจัง

Gholar (2006 : 15, อ้างถึงใน คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2551 : 25) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านจิตสาธารณะของเด็ก ผ่านการจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยตรงให้กับเด็ก โดยจัดเป็นศูนย์คุณลักษณะศึกษา เพื่อการศึกษาและสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ที่พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน นอกจากนั้นยังเน้นการเสริมสร้างการยอมรับตนเอง (Self - esteem) ให้แก่เด็ก แนวคิดดังกล่าว

เน้นการพัฒนาการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมทั้งทางสติปัญญา (Cognitive Area) ในด้านความรู้ ความเข้าใจในคุณลักษณะที่ดี ตลอดจนการพัฒนาด้านจิตใจ (Affective Area) ของผู้เรียน ซึ่งจะส่งผลต่อการประพฤติการปฏิบัติตนของเด็กทั้งต่อตนเองและส่วนรวม

Ryan (2002, อ้างถึงในคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2551 : 27) เสนอแนวทางการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (The Six E's of Character Education) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การยกตัวอย่างและปฏิบัติเป็นแบบอย่าง (Example) แนวทางการยกตัวอย่างของการประพฤติ ปฏิบัติที่สะท้อนคุณลักษณะที่พึงประสงค์นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนเพื่อยกตัวอย่างพฤติกรรมที่ดีและไม่ดี พร้อมผลของการปฏิบัติให้เกิดความเข้าใจ รวมถึงการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของครูเพื่อให้นักเรียนเห็นด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีถือเป็นการยกตัวอย่างที่ดีที่สุดที่นักเรียนสามารถเห็นและเลียนแบบการกระทำ ความประพฤติต่าง ๆ ได้โดยตรง

2. การสอนอธิบายให้รู้จักใช้เหตุผล (Explanation) ต้องปรับเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน จากเดิมที่ควบคุมความประพฤติโดยเน้นการท่องกฎแล้วปฏิบัติตามกฎ โดยขาดเหตุผล มาเป็นการใช้อธิบายให้รู้จักใช้เหตุและผล ในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์หรือสนทนาเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีและไม่ดี พร้อมอธิบายเหตุผลประกอบเพื่อสร้างความตระหนักและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม อันสะท้อนถึงคุณลักษณะของเด็กออกมา

3. การเชิญชวนให้ทำความดี (Exhortation) การชี้แนะ เชิญชวน โดยใช้การเสริมแรงทางบวกควบคู่กับการพัฒนาความกล้าหาญเชิงจริยธรรม (Moral Courage Development) โดยให้กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่อายหรือกลัวที่จะทำในสิ่งที่ควร

4. การจัดประสบการณ์ (Experience) การเปิด โอกาสให้เด็ก ได้สัมผัส สังคมภายนอกอย่างจริงจังนอก โรงเรียนจะช่วยให้เด็กเรียนรู้และซึมซับแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติตนอย่างพึงประสงค์

5. การคาดหวังความเป็นเลิศ (Expectations of Excellence) การวางเป้าหมายของตนเองของเด็ก เป็นเสมือนการกำหนดหลักชัยในการพัฒนาคุณลักษณะของตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

Educational Materials Center (2003, อ้างถึงใน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2551 : 25) เสนอกลยุทธ์การปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) ของการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียนไว้ 10 ประการ โดยแยกการปฏิบัติด้วยวิธีการต่าง ๆ ออกเป็น 4 กลุ่ม รายละเอียดมี ดังนี้

กลุ่มที่ 1 การนำหลักสูตรคุณลักษณะศึกษาเพิ่มเติมเข้าไปกับความรู้อันที่ครูสอน และสนับสนุนการเข้าใจคุณลักษณะต่าง ๆ อย่างแท้จริง โดยแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศประกอบด้วย

แนวทางที่ 1 เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เหมือนชีวิตจริงที่มีโอกาสได้พบ และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ตอบสนองต่อสถานการณ์นั้น ๆ อย่างหลากหลาย

แนวทางที่ 2 ทำให้คุณลักษณะศึกษาเป็นเสมือนเครื่องมือที่นำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายในการเรียน ไม่ใช่ให้คุณลักษณะศึกษาเข้ามาเพิ่มจากการเรียนการสอนปกติ

แนวทางที่ 3 จัดกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้สะท้อนตนเองและกิจกรรมการเรียนแบบร่วมมือ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาคุณลักษณะการยอมรับตนเองและผู้อื่นอย่างสมดุล

กลุ่มที่ 2 การจัดกิจกรรมการสอนทักษะต่าง ๆ ให้กับผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

แนวทางที่ 4 คือให้ผู้เรียนได้ฝึกฟังและทำความเข้าใจความเชื่อของผู้อื่น ๆ และเคารพในความคิดของผู้อื่น ซึ่งหมายรวมถึงการยอมรับความแตกต่างของผู้อื่นด้วย

แนวทางที่ 5 จัดกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะโดยใช้กิจกรรมกลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมือ เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้การวางแผน การจัดกิจกรรม และสะท้อนผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมร่วมกัน

กลุ่มที่ 3 การจัดกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาประสิทธิภาพในตัวเองและการยอมรับตนเองของนักเรียน แนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

แนวทางที่ 6 จัดโอกาสให้ผู้เรียนได้กำหนดคสัญญากับตนเองในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ

แนวทางที่ 7 จัดโอกาสที่ช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมั่นในตนเอง
 กลุ่มที่ 4 การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนช่วยสังคม แนวทาง
 การปฏิบัติที่เป็นเลิศ

แนวทางที่ 8 จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทัศนคติและการปฏิบัติตน
 ในทางที่ดีให้แก่ผู้เรียน

แนวทางที่ 9 จัดโอกาสการเรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม ซึ่งเป็นกิจกรรม
 ที่ให้ผู้เรียนได้อุทิศหรือบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

แนวทางที่ 10 ให้ครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณลักษณะ
 ของผู้เรียน

สรุปได้ว่า การปลูกฝังพฤติกรรมด้านจิตสาธารณะโดยตรง กระทำได้โดย
 ทุกคนมีส่วนร่วม ครูเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน และการช่วยอบรมดักเตือน รวมถึง
 การจัดกิจกรรมที่เอื้อต่อการปลูกฝังพฤติกรรมด้านจิตสาธารณะระดับโรงเรียน เช่น
 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์จิตสาธารณะผ่านสื่อมวลชน และกลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะ
 ที่พึงประสงค์ของนักเรียนด้านจิตสาธารณะอย่างมีระบบ โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นการวิจัย สำรวจ
 ความต้องการจำเป็นสำหรับการพัฒนาจิตสาธารณะ การวางแผนและการออกแบบ
 กระบวนการพัฒนา การดำเนินการตามแผนการพัฒนาจิตสาธารณะ การติดตามกำกับผล
 การดำเนินงานตามแผนงานรวมทั้งการประเมินคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล
 ของการดำเนินงาน และการนำผลการประเมิน ไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงแผนงาน
 กระบวนการพัฒนาจิตสาธารณะเพื่อให้นักเรียนมีความมั่นคง ประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นผู้
 มีจิตสาธารณะ

6.4 การบูรณาการกับวิถีชีวิตทั้งในและนอกโรงเรียน

นอกจากนี้การศึกษาในโรงเรียนเป็นแบบจำลองในการดำรงชีวิตของเยาวชน
 ที่จะออกไปสู่สังคมในชุมชน ดังนั้นการจัดบรรยากาศการดำรงชีวิตในโรงเรียนจึงมีความ
 จำเป็นที่ต้องให้ผู้เรียนได้รู้จักฝึกคุณธรรม จริยธรรมอย่างผสมผสานกลมกลืนทั้งในโรงเรียน
 สังคม ชุมชน และโลก การจัดกิจกรรมใดๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นทั้งในและนอกโรงเรียน ที่เป็น
 ประโยชน์ในด้านการปลูกฝัง พัฒนาบุคลิกลักษณะนิสัยนักเรียนให้องงามด้วยหลักความรู้
 และความประพฤติคู่กัน หลักในการจัดกิจกรรมนักเรียนที่สำคัญ คือ ครูทุกคนและนักเรียน

เอาใจใส่การดำเนินงานให้พร้อมเพียงเป็นอันหนึ่งอันเดียว เพื่อเป็นการเสริมสร้างนักเรียน ให้เป็นผู้มีพื้นฐานที่ดีทางคุณธรรมจริยธรรม มีความพร้อมที่ดีที่จะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ ให้เกิดประโยชน์กับตนเองในชีวิตประจำวัน

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มุ่งพัฒนาผู้เรียน ทุกคนซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติ ที่จำเป็นต่อการศึกษา การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ บนพื้นฐานความเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ การพัฒนา ที่สำคัญ คือ การพัฒนาที่สมดุลอย่างเป็นองค์รวมทุกด้านเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีพื้นฐานทางจริยศาสตร์ ความเป็นคนดีทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ผู้เรียน ทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องสร้างองค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านจิตสาธารณะจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ ทักษะและเจตคติที่เกิดจากการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียนมาปฏิบัติเพื่อส่งเสริม สมรรถนะและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านจิตสาธารณะของผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

สรุปได้ว่า การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างให้นักเรียนมีจิตสาธารณะ เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติงานกิจการนักเรียน ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ของการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นคุณธรรม ความรู้ เพื่อให้สามารถออกไปใช้ชีวิตในสังคม ได้อย่างสันติสุขทั้งนี้ต้องมีการดำเนินงานที่เป็นระบบและละเอียดอ่อน เนื่องจากเป็นเรื่อง ที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจและเป็นเรื่องที่ร่วมมือกันทุกฝ่ายในการปลูกฝังความดีงามให้แก่ นักเรียน

7. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research : PAR)

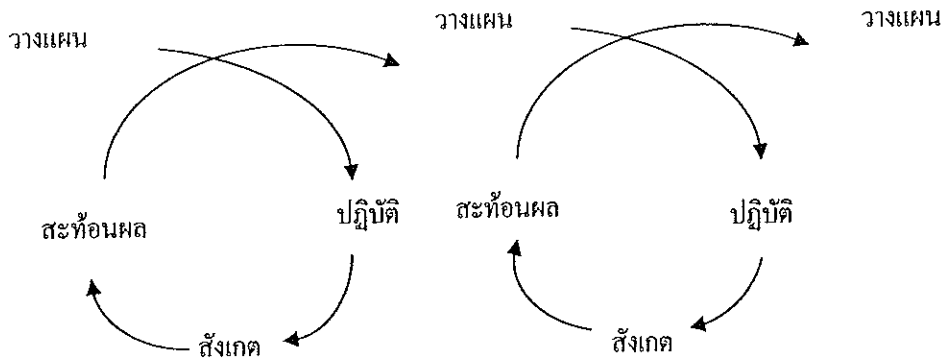
แนวคิด

ในการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาโดยทั่วไปแล้วไม่ว่าจะเป็นตัวปัญหา ผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือผู้ที่อยู่กับปัญหา ตลอดจนผู้ที่ถูกวิจัย จะถูกกำหนดโดยผู้วิจัยทั้งสิ้น โดยตัวปัญหา หรือผู้ที่ถูกวิจัยเหล่านั้นไม่มีโอกาสได้พูด ได้แสดงความคิดเห็น หรือได้สะท้อนสภาพความเป็นจริงที่เขากำลังเผชิญอยู่ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นการวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยโดยทั่วไปเหล่านั้น เพราะแนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) คือการเลิกพูดแทน คิดแทน ทำแทนพวกเขาเหล่านั้น และมีหลักการสำคัญๆ คือ จะทำอย่างไรจึงจะให้ผู้ที่อยู่กับปัญหาหรือผู้ที่เผชิญกับปัญหาเป็นผู้มีบทบาทหลักในการวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุแห่งปัญหาเหล่านั้นอย่างเป็นระบบ ค้นหาแนวทางปฏิบัติ และแก้ปัญหาได้จริง ให้เขาระดมทุกอย่างทั้งภายในและภายนอกชุมชน หน่วยงานหรือองค์กรมาใช้แก้ปัญหา ให้เขาเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาแบบทำไปเรียนรู้ไป โดยผู้วิจัยเปลี่ยนมาเป็นผู้มีบทบาทในการสร้างกระบวนการนี้ให้เกิดขึ้น (สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร. 2547 : 81)

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

เกิดจากการนำเอาแนวคิด 2 ประการ ต่อไปนี้ มาผสมผสานกัน คือ

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research : AR) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยได้เลือกกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เห็นว่าดี เหมาะสม ตามความรู้ ความเข้าใจของผู้วิจัย มาดำเนินการปฏิบัติเพื่อทดลองกับผู้ถูกวิจัย และประเมินว่าใช้ได้หรือไม่มีความเหมาะสมและเป็นจริงเพียงใด โดยใช้หลักการและแนวคิดของเคอร์ต เลวิน (Kurt Lewin. 1946 : 113) ซึ่งเลวิน อธิบายว่า การวิจัยปฏิบัติการเหมือนกับการดำเนินงานในลักษณะของการหมุนรอบตัวเป็นชั้น ๆ จะเลี้ยวเข้าไปแบบเกลียวสว่าน (Spiral) ประกอบด้วย การวางแผน (Plan) การปฏิบัติการ (Act) การสังเกต (Observe) และการสะท้อน (Reflect) ผลการปฏิบัติดังกล่าวประกอบที่ 2

แผนภาพที่ 4 เกลียของการวิจัยปฏิบัติการ

ดัดแปลงจาก : Kurt Lewin. 1946 : 75

ในการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการ ไม่จำเป็นต้องเริ่มที่ขั้นวางแผนเสมอไป บางครั้ง
 คณะผู้วิจัยอาจจะมีแผนการปฏิบัติเรียบร้อยแล้ว (ซึ่งได้มาจากการศึกษางานที่ทำอยู่) ก็จะเริ่ม
 ด้วยการปฏิบัติเป็นขั้นตอนที่ 1 ของการดำเนินงาน บางกลุ่มอาจจะมีข้อมูลจากงานที่ทำอยู่แล้ว
 อาจจะเริ่มปฏิบัติงานวิจัยในขั้นของการสะท้อนเพื่อที่จะกำหนดแผนการปฏิบัติต่อไป อย่างไรก็ตาม
 ก็ตามส่วนใหญ่จำเป็นต้องเริ่มที่การสะท้อน เพื่อที่จะกำหนด หรือวางรูปแบบการปฏิรู
 สถานการณ์ ซึ่งใช้เป็นแนวของการกำหนดแนวคิดที่สนใจร่วมกัน (Thematic Concern)
 อันเป็นพื้นฐานของการวางแผนและการปฏิบัติงานต่อไป (ส.วาสนา ประมวลพจนานุกรม. 2544 : 26)

2. การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research : PR) เป็นการวิจัยที่ผู้ถูก
 วิจัยเป็นผู้กำหนดปัญหา และผู้ทางแก้ปัญหา เป็นผู้ตัดสินใจและขึ้นชั้นเจตนาธรรมที่จะแก้ไข
 ปัญหาเหล่านั้น ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ผู้ถูกวิจัย ร่วมรับรู้และใช้ประโยชน์
 ด้วย กระบวนการวิจัยดำเนินไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างผู้วิจัยกับผู้ถูกวิจัย
 เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ข้อมูลที่ได้จะมีความชัดเจน สะท้อน
 ความคิดอ่าน นิสัยใจคอ ความต้องการ และแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้ถูกวิจัยได้

ความหมาย

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละแห่ง เช่น
 “Investigation Action Research (IAP)” “Research Participative” หรือ “Research Action”
 เป็นต้น บางที่เรียก “Collaborative Action Research” แต่ไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไร นับแห่ง

ความหมายก็คล้ายกัน และมีนักการศึกษาได้ให้ความหมายดังนี้

พันธุทิพย์ รามสูตร (2540 : 5) ได้ให้แนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการ และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ดังกล่าวข้างต้นนั้น เมื่อนำมารวมกันเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) จึงหมายถึง การวิจัยที่ผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย ได้มีโอกาสกำหนดปัญหา วางแผน ปฏิบัติการแก้ปัญหา สังเกตการณ์ และสะท้อนผล การปฏิบัติงานร่วมกัน เป็นวิธีการที่ผู้ถูกวิจัย หรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย คือ มีส่วนร่วมในการช่วยให้ข้อมูล ช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหา หรือ ส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ กล่าวคือ มีส่วนร่วมตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล

บุญนาค ตีวกุล (2543 : 18) หมายถึง เป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กร หรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจ ร่วมกันในการวิจัย

กล่าวโดยสรุปแล้ว การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการ ที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชน เข้ามาร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย

ลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาแนวคิดและความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ผ่านมานั้น อาจทำให้ภาพของการวิจัยดังกล่าวยังไม่ชัดเจนนัก ดังนั้น เพื่อให้ผู้ศึกษาเห็นภาพ ของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงรวบรวมลักษณะสำคัญ ของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่นักวิชาการต่าง ๆ เสนอแนะไว้ นำมาเสนอให้ทราบ ดังต่อไปนี้

สิทธิธัญ ประพุทธนิตินสาร (2547 : 81) ได้เสนอแนะว่า การวิจัยปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีลักษณะสำคัญ ดังนี้ คือ

1. เป็นการเน้นการศึกษาชุมชน โดยมองคนในฐานะสมาชิกของชุมชน และพฤติกรรมของคนจะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและ การเมือง

2. เน้นการสังเกตและสัมภาษณ์ รวมทั้งการใช้ชีวิตในชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลเฉพาะเรื่องอย่างละเอียด ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานในการเก็บข้อมูล เพื่อให้สามารถแน่ใจว่านักวิจัยและชาวบ้านเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างถูกต้อง ไม่คลาดเคลื่อน รวมทั้งการให้ความสำคัญกับข้อมูล และความคิดของชาวบ้าน

3. เน้นการแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน และศึกษาดูว่าทรัพยากรในท้องถิ่นมีอะไรบ้างที่จะนำไปสู่การแก้ไข

4. เน้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการเพื่อนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้พิจารณาจากปัญหาเร่งด่วนในชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้พิจารณา

5. เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ปัญหาในทุกขั้นตอน และสามารถดำเนินงานได้ต่อไปหลังจากนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

พันธุทิพย์ รามสูตร (2540 : 60-63) ได้เขียนหนังสือการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และได้กล่าวถึงลักษณะเด่น 10 ประการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ดังต่อไปนี้

1. เป็นการสร้างความรู้ (Produce Knowledge) โดยการผสมผสานระหว่างความรู้จากนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้าน เป็นการเรียนรู้ร่วม (Co-generative Learning) ระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัย

2. รูปแบบของความรู้ที่ได้จากการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interactive) และสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ซึ่งเป็นวิถีชีวิตเป็นปฏิสัมพันธ์ที่รวมเอาความอยากรู้อยากเห็นเข้ากับความเปิดใจกว้าง ความผจญภัย เข้ากับการค้นพบสิ่งใหม่ เป็นความต้องการที่จะเสริมความรู้แก่ตนเอง โดยผ่านวิธีการใหม่ ความรู้ที่เกิดขึ้นไม่ใช่จากการเรียนแต่เกิดจากการปฏิบัติ เป็นผลของการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง และทำงานอย่างเป็นระบบ ที่นำไปถึงรูปแบบความคิดที่ยืดหยุ่นมากขึ้น

3. แแต่ความเข้าใจกันนั้นยังไม่พอ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยังลงมือกระทำให้ความเข้าใจกันนั้นออกมาเป็นรูปธรรม เป็นความจริง (Act to Transform Reality) ดังนั้น จังหวะของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นการสะท้อนความคิดลงมือปฏิบัติ และสะท้อนความคิด แล้วลงมือปฏิบัติไปเช่นนั้น (Reflection Action Reflection ... Action) จึงเท่ากับการทบทวนความคิด หรือสะท้อนความคิดของตนเองแล้วนำไปลงมือ

ปฏิบัติเป็นการชี้นำการปฏิบัติ ที่ทำให้บุคคลตระหนักถึงการที่ตนเองเป็นที่พึ่งแห่งตน หรือตนชี้นำตนเอง

4. การลงมือปฏิบัติความรู้ หรือใช้ความรู้ลงสู่การปฏิบัติ (Practical) เป็นลักษณะเด่นของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประการหนึ่ง ที่เน้นการชูประเด็น ปัญหาที่สำคัญและเป็นจริงของท้องถิ่น เป็นการให้การศึกษแก่คนในท้องถิ่นที่ไม่เน้นความรู้ ที่เป็นทฤษฎีและการวิเคราะห์วิจารณ์

5. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการเปิดเสรี (Inclusive) ที่ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยการสร้างความรู้จาก วิธีการและความรู้ที่มีอยู่ โดยไม่พยายามแยกหรือจำกัดขอบเขตสิ่งใด ทุกความคิดเห็นจะได้รับการรับฟังและยอมรับ เป็นการให้ออกาสทุกคนได้เรียนรู้ (Learning for All) ซึ่งเป็นลักษณะ พิเศษของการวิจัยแบบนี้

6. กระบวนการทางการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นสิ่งมีชีวิต มีชีวิต รูปร่าง (Organic) เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ไม่มีเวลาจำกัด เป็นรูปแบบเปิดที่ไม่สามารถกำหนดแผนการล่วงหน้า ไม่สามารถทำนายผลล่วงหน้าได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีทฤษฎีตายตัว ไม่มีกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ หรืออุดมการณ์เป็นกรอบกำหนด

7. สร้างความตระหนักถึงความเป็นตัวของตัวเอง (Self-awareness) การสร้างความตระหนักในตนให้เกิดขึ้นกับประชาชนนั้น จะต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใน กระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในตัวเองและมีพลังที่จะให้ความชุ่มชื้นแก่ชีวิตของตน และผู้อื่นพลังนี้จะทำให้ทุกคนต่อสู้ดิ้นรนเพื่อชีวิตที่ดีกว่า รู้คุณค่าประสบการณ์ของตน มีความเชื่อมั่น และกล้าที่จะให้คุณค่าแก่ประสบการณ์ของผู้อื่น การให้เกิดดินับถือซึ่งกัน และกันจะเกิดขึ้นผ่านทางการร่วมมือ ความใส่ใจที่มีให้แก่กัน และผ่านความรัก ความอาทร

8. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะช่วยสร้างสังคมนิเวศน์ (Ecological Society) ที่คนในสังคมมีการพึ่งพาอาศัยกัน เลิกล้มระบบเจ้านาย สร้างความ ผสมผสานกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ให้เกิดขึ้นใหม่

9. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการมองอนาคต (Future Oriented) ดังนั้นนักวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องรู้วิธีการสร้างรากสำหรับการเรียนรู้ ในชุมชน การจัดการในลักษณะที่ไม่มีกรจัดทำโปรแกรมล่วงหน้า การทำให้เกิดการช่วย

ตนเองของชุมชน การสร้างแนวทางสำหรับการกระทำ แนวทางปฏิบัติที่ไม่เคยมีอยู่ก่อน การทบทวน การปรับเปลี่ยน การปรับปรุงระบบที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ เป็นต้น

10. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการที่จะเสริมสร้างศักยภาพให้มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะจัดการเรื่องต่าง ๆ ในสังคมของเขาได้

ซูมายาโอ (Sumayao. 2542 : 35) ได้เสนอองค์ประกอบและลักษณะที่สำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. ปัญหาของการวิจัยที่เกิดขึ้นในชุมชนเป้าหมาย จะต้องเกิดจากการทำความเข้าใจ การวิเคราะห์ปัญหา และการพยายามแก้ไข โดยคนในชุมชนเอง โดยที่นักวิจัยภายนอกชุมชนวิเคราะห์สถานการณ์/สภาพปัญหาตามแนวคิดและวิธีการของคนเพียงฝ่ายเดียว

2. เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัย คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงคือประชาชนในเป้าหมายของการวิจัยนั่นเอง

3. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเรียกร่องการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน และเต็มที่ของชุมชนตลอดกระบวนการของการวิจัย ตั้งแต่ต้นจนจบ คือ การทำความเข้าใจ และนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ และการทำกิจกรรมที่จะตามมาจากผลการศึกษาวิจัย

4. กระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชน เกิดความหวงแหนทรัพยากรต่าง ๆ ของคนและมุ่งสู่การพึ่งตนเอง

5. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้การวิเคราะห์ความเป็นจริงในสังคมได้แม่นยำขึ้น

6. นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้มีส่วนร่วมที่หุ่มเท เป็นผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการวิจัย

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544 : 61-62) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

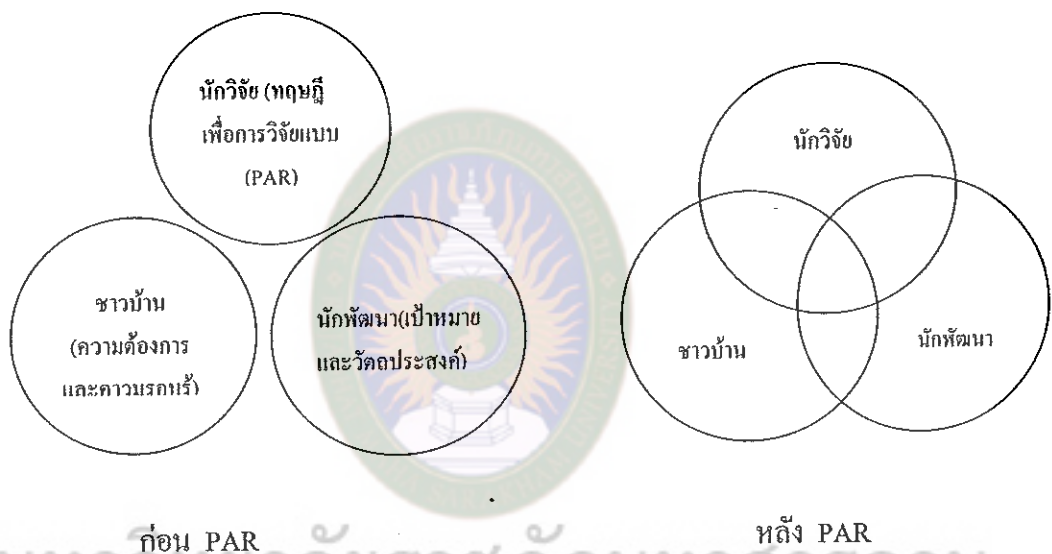
(Stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระ และส่งเสริมคุณค่าของชีวิต และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทรรศนคติที่มีอยู่ อุปสรรคและปัญหาที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

วิโรจน์ สารรัตน์ (2548 : 68-71) ได้เปรียบเทียบการวิจัยแบบเดิมว่า คล้ายคลึงกับรูปแบบการบริหารที่ใช้อยู่เดิม โดยเฉพาะในประเด็นที่ผู้บริหารจะแสดงตนเป็นผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้รู้ดี และกล่าวถึง การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ว่าเป็นเทคนิคการวิจัยที่มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. เปลี่ยนจากแบบบนสู่ล่าง (Top-down Approach) เป็นแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up Approach)
2. เปลี่ยนบทบาทจากผู้ถูกวิจัย จากผู้ถูกกระทำ (Passive) เป็นผู้ถูกกระทำ (Active) หรือ ผู้ร่วมกระทำ (Participant)
3. เปลี่ยนวิธีการวิจัย จากการวิจัยจากพวกเขา (On Them) เป็นการวิจัยโดยพวกเขา (By Them) กล่าวคือ ผู้ถูกวิจัยจะมีส่วนร่วมในการวิจัยทุกขั้นตอน เป็นทั้งผู้ตัดสินใจผู้ปฏิบัติ และผู้ร่วมได้รับผลจากการปฏิบัตินั้น
4. เปลี่ยนบทบาทของผู้วิจัย จากการเป็นผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้รู้ดี จากภายนอก (Outside Expert) กลายเป็นผู้ร่วมวิจัยที่เสมอภาคกัน
5. เปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการวิจัย ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อทำความเข้าใจหรือเพื่อความรู้ในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นอยู่เท่านั้น แต่จะต้องมีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พึงประสงค์ด้วย และคาดหวังว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน เนื่องจากความมีพันธะผูกพันและการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

สิทธิชัย ประพุทธนิติสาร (2547 : 67) ได้กล่าวว่า ในกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่อย่างน้อย 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายแรก คือ ชาวบ้าน อันประกอบด้วยแกนนำ กลุ่มผู้ที่อาศัยอยู่กับปัญหา ฝ่ายที่สอง คือ นักพัฒนาที่มีภารกิจในชุมชน ทั้งที่มาจากหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน หรือองค์กรศาสนา การกุศลต่าง ๆ ฝ่ายที่สาม คือ นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย ผู้ต้องการแสวงหาองค์ความรู้แบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งในกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น ผู้วิจัย

ต้องถือว่า ผู้ถูกวิจัย หรือชาวบ้าน ซึ่งเป็นคนในองค์การเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูล อยู่กับความจริง เป็นผู้ที่รู้ดีเท่ากับผู้วิจัย หรืออาจจะมากกว่าด้วยซ้ำไป ปัญหาของการวิจัยจึงต้องเริ่มจากชาวบ้าน ไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัย หรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว แต่ทั้งสามฝ่ายควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัย นักพัฒนา และชาวบ้านหรือผู้ถูกวิจัย ก่อนและหลังการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ดังภาพประกอบที่ 3

แผนภาพที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนา นักวิจัยและชาวบ้าน ก่อนและหลังการวิจัยแบบ PAR (สุภางค์ จันทวานิช. 2540 : 67)

จากภาพดังกล่าว วงกลมแต่ละวง คือ โลกทัศน์ หรือวิธีการมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ หลังจากเข้าสู่กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้วคนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” และความเข้าใจร่วมกันในเรื่องของการพัฒนา (สุภางค์ จันทวานิช. 2540 : 67)

ขั้นตอนของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การที่ผู้วิจัยจะนำเอาระเบียบวิธีของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปปรับหรือประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาร่วมกับชุมชนนั้น ควรปฏิบัติตามขั้นตอนที่นักวิชาการได้เสนอแนะไว้ ดังที่จะนำเสนอต่อไปนี้

พันธุทิพย์ รามสูตร (2540 : 60-63) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมว่า กระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1. การเตรียมชุมชน เพื่อให้จะให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยในระดับที่เสมอภาค ในทุกขั้นตอนจึงต้องมีการเตรียมชุมชนก่อน โครงการวิจัยจะเริ่มในแง่ต่าง ๆ เช่น การสร้างบูรณาการของชุมชน การส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การเลือกผู้แทน ผู้ร่วมโครงการ เป็นต้น
2. อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน ในฐานะเป็นนักวิจัยจากท้องถิ่น ให้มีความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ในท้องถิ่น บทบาทของผู้ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยท้องถิ่น การจัดองค์การชุมชนรูปแบบของผู้นำ การสนับสนุนและมนุษยสัมพันธ์
3. กำหนดรูปแบบการวิจัย ทีมนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันกำหนดรูปแบบการวิจัย เช่น การแตกปัญหาทั่วไปที่ชุมชนเลือกแล้วลงเป็นปัญหาย่อย ๆ ที่สามารถจะทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาได้ที่ละส่วน ต่อไปก็กำหนดวิธีการที่จะรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ เครื่องมือที่จะใช้ผู้ที่จะให้คำตอบหรือให้ข้อมูล รวมทั้งขนาดของตัวอย่าง การสร้างเครื่องมือ การกำหนดรูปแบบคำถาม และวิธีถาม ฯลฯ
4. ลงมือเก็บข้อมูล โดยผู้ที่ได้รับการอบรมวิธีการเก็บข้อมูลมาแล้ว
5. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล ทีมนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันทำการประมวลผลและสรุปข้อมูล ให้ข้อสังเกต หรือข้อวิจารณ์สิ่งที่พบ วิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงได้ข้อมูลเช่นนั้น เขียนสรุปสิ่งที่พบอย่างกว้าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะประกอบ
6. ทาหรือผลการค้นพบกับชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเสนอกลับคืนต่อชุมชน ให้มีโอกาสดูตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้อง ตลอดจนทำการวิเคราะห์สรุปประเด็น หรือชี้แนะแก่ทีมวิจัย กระบวนการหาเรื่องนี้อาจทำในรูปของการแสดงบทบาทสมมติ การประชุมกลุ่ม หรือวิธีการอื่น ๆ เช่น จัดแสดงข้อมูลในรูปของกราฟ

แบบต่าง ๆ ในที่สาธารณะ หรือที่ชุมนุมของชุมชน และกระตุ้นให้มีการออกความคิดเห็น การแสดงออกถึงความรู้สึกของชาวบ้าน การประเมินท่าทีและปฏิกิริยาต่อข้อมูลของชุมชน ที่รวบรวมได้จากกระบวนการวิจัย ตลอดจนการตัดสินใจร่วมกันในเรื่องเหล่านี้

7. วางแผนชุมชน โดยการอบรมทีมวางแผนให้สามารถเขียนโครงการ ได้รวมทั้งความสามารถในการจัดองค์กรชุมชนด้วย โครงการที่ทีมวางแผนเขียนนี้ จะต้อง นำมาปรึกษาหารือกับชุมชน ให้ชุมชนตรวจสอบแก้ไขและรับรองก่อนนำไปเสนอเพื่อขอทุน สนับสนุนต่อองค์กรที่เกี่ยวข้อง

8. นำแผนไปปฏิบัติ โดยการระดมทรัพยากร ทั้งบุคคลและชุมชนพลัด ตลอดจนองค์กรประชาชนต่าง ๆ ในชุมชน มาร่วมในการปฏิบัติตามแผนที่จัดวางขึ้นจากข้อมูล ที่เป็นผลจากการศึกษาร่วมกัน โดยทีมนักวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนั้น

9. ติดตาม กำกับและประเมินผลในชุมชน โดยทีมนักวิจัยและชุมชน ร่วมกัน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543 : 82) ได้สรุปขั้นตอนของการวิจัยปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre-research Phase) ได้แก่

1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน

1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน

1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน

1.4 การแพร่แนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แก่ชุมชน

2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ได้แก่

2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน

2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น

2.3 การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งอาจเกิดขึ้นในกระบวนการของการวิจัย

ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และกำหนดแนวทางแก้ไข

2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase)

- 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
- 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
- 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
- 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)

- 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
- 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร

5. ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติ (Monitoring and

Evaluation Phase)

5.1 จัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน
ของหมู่บ้านขึ้นมาติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ

5.2 เสนอผลการประเมินต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินิสาร (2547 : 81) ถ้าจะให้การวิจัยปฏิบัติการ
แบบมีส่วนร่วม มีความสมบูรณ์ และมีแนวทางปฏิบัติที่เป็นจริงได้นั้น ควรใช้เครื่องมือ
กระบวนการหลัก ดังนี้

1. การสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน ระหว่างนักวิชาการ / นักพัฒนา
(คนนอก) กับแกนนำของกลุ่มผู้อยู่ในชุมชน โดยการกำหนดบทบาทของแต่ละฝ่ายให้ชัดเจน
และเน้นให้ทุกฝ่ายเข้าใจบทบาทตั้งแต่แรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความชัดเจนในวัตถุประสงค์
เป้าหมาย และความคาดหวังว่า ใครมีอะไร จะให้อะไร และได้อะไร เพื่อจัดการกับปัญหา
ของชุมชน ซึ่งขั้นตอนนี้ควรต้องทำก่อนขั้นตอนอื่นทั้งหมดของ PAR

2. การวิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม หากหุ้นส่วนตามข้อ 1
มีความชัดเจนถึงประโยชน์ที่แต่ละฝ่ายจะได้ มีใจที่อยากจะทำงานแก้ปัญหาร่วมกันแล้ว
กระบวนการเรียนรู้จะเป็นระบบจะเริ่มด้วยวิธีการวิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม หุ้นส่วน
จะร่วมมือกันเป็นแกนกลาง (Core Group) โดยมีสมาชิกกลุ่มในชุมชนที่มีใจอยากแก้ปัญหา
ที่สำคัญของเขา มาร่วมคิดถึงปัญหา – สาเหตุ – และแนวทางแก้เป็นระบบ

3. การวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการกำหนดยุทธศาสตร์ และกิจกรรมที่หลากหลาย แต่ทุกอย่างต้องสนองตอบต่อสาเหตุแห่งปัญหา และทุกอย่างต้องทำได้จริงตามเงื่อนไขที่หลากหลาย และสลับซับซ้อน ที่สำคัญคือ เป็น “แผน” แบบชาวบ้าน ไม่ใช่ “แผน” แบบราชการที่มีรูปแบบตายตัว

4. การปฏิบัติและถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม ชั้นตอนนี้ เป็นหัวใจสำคัญของ PAR มีความหมายมากกว่าการเอาแผนไปปฏิบัติ หรือมากกว่าการปฏิบัติตามแผน เนื่องจากความสำเร็จของแผนอาจไม่ใช่จุดหมายสุดท้าย แต่การเพิ่มขีดความสามารถในการคิด การทำอย่างเป็นระบบที่เพิ่มขึ้นของแกนนำและสมาชิกที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ จะเป็นจุดหมายที่สำคัญกว่า เงื่อนไขแห่งความสำเร็จและวิธีการที่ฟันฝ่าอุปสรรคมาจนถึงจุดสำเร็จนี้จะต้องมีการถอดประสบการณ์ออกมาทันทีและต่อเนื่องในช่วงจังหวะของการปฏิบัติงานทั้งที่เกิดผลตามที่ตั้งใจไว้ และไม่เป็นไปตามที่ตั้งใจ

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาตั้งแต่ต้น สรุปได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research : PAR) เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชนที่ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยเป็นงานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาคำสั่งประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหานั้นได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ และมีนักวิจัยภายนอก ทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้กระบวนการวิจัยบังเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมายอันนับได้ว่าการวิจัยได้ช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้แบบพหุภาคี พร้อมกับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหา หน้าที่ และร่วมกันแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม ทำงานร่วมกันทั้งแก้ปัญหา และพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชน

8. การบริหารสถานศึกษา

8.1 การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management : SBM) เป็นการปฏิวัติการศึกษาที่มุ่งเน้นการคืนอำนาจการจัดการศึกษาให้โรงเรียนหรือสถานศึกษา เพราะการศึกษาเกิดขึ้นที่โรงเรียนผู้บริหารควรมีอำนาจการบริหาร อำนาจการจัดการ อำนาจการตัดสินใจ และมีอิสระในการจัดการศึกษาร่วมกับชุมชนในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาให้ประสบความสำเร็จ โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยให้ความสำคัญแก่ครูและนักเรียน

8.1.1 ความหมายของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

School-based Management มีความหมายว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน หรือการใช้โรงเรียนในการบริหารจัดการศึกษา หรือการใช้โรงเรียนเป็นฐานในการบริหาร หรือการบริหารจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน การบริหารจัดการที่โรงเรียน การใช้โรงเรียนเป็นฐานการบริหาร นักการศึกษาหลายคนได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management : SBM) ไว้ดังนี้

SBM เป็นวิธีการบริหาร โดยการกระจายอำนาจ (Decentralization) ไปสู่โรงเรียนซึ่งเป็นหน่วยงานเบื้องต้นที่ควรให้ความเชื่อถือ และได้รับมอบอำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินงานเพื่อการกระตุ้นและพัฒนาที่ยั่งยืน (Malen, Ogawa and Kranz, 1990 : 34)

SBM เป็นกระบวนการบริหารที่มีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ การกระจายอำนาจขององค์การ การบริหารจัดการ และการดูแลระบบโรงเรียน เช่น การสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้ที่ใกล้ชิดนักเรียนที่สุด (ครู พ่อแม่ ผู้บริหารโรงเรียน) การมอบบทบาทและความรับผิดชอบให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับระบบโรงเรียน และการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียน (Hallinger, Murphy and Hausman, 1992 : 16)

SBM เป็นกระบวนการบริหารอย่างมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา (Stakeholders) ในการกำหนดนโยบาย การวางแผนและการตัดสินใจ ในภารกิจ และพันธกิจของโรงเรียน (Campbell – Evans, 1993 : 46)

8.1.2 หลักการ

หลักการสำคัญในการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based Management) โดยทั่วไป ได้แก่

- 1) หลักการกระจายอำนาจ (Decentralization) ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาจากกระทรวงและส่วนกลางไปยังสถานศึกษาให้มากที่สุด โดยมีความเชื่อว่าโรงเรียนเป็นหน่วยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการศึกษาของเด็ก
- 2) หลักการมีส่วนร่วม (Participation หรือ Collaboration หรือ Involvement) เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตัดสินใจและร่วมจัดการศึกษาทั้งครู ผู้ปกครอง ตัวแทนชุมชน ตัวแทนศิษย์เก่าและตัวแทนนักเรียน การที่บุคคลมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและรับผิดชอบในการจัดการศึกษามากขึ้น
- 3) หลักการคืนอำนาจจัดการศึกษาให้ประชาชน (Return Power to People) ในอดีตการจัดการศึกษาจะทำกันหลากหลายบางแห่งก็ให้วัดหรือองค์กรในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการต่อมาได้มีการรวมการจัดการศึกษาไปให้กระทรวงศึกษาธิการเพื่อให้เกิดเอกภาพและมาตรฐานทางการศึกษา แต่เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นความเจริญต่าง ๆ รุดหน้าไปอย่างรวดเร็วการจัดการศึกษาโดยส่วนกลางเริ่มมีข้อจำกัดเกิดความล่าช้าและไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชนอย่างแท้จริง จึงต้องการคืนอำนาจให้ท้องถิ่นและประชาชนได้จัดการศึกษาเอง อีกครั้ง
- 4) หลักการบริหารตนเอง (Self-managing) ในระบบการศึกษาทั่วไปมักจะกำหนดให้โรงเรียนเป็นหน่วยปฏิบัติตามนโยบายของส่วนกลาง โรงเรียนไม่มีอำนาจอย่างแท้จริงสำหรับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้น ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการทำงานให้บรรลุเป้าหมายและนโยบายของส่วนรวม แต่มีความเชื่อว่าวิธีการทำงานให้บรรลุเป้าหมายนั้นทำได้หลายวิธีการที่ส่วนกลางทำหน้าที่เพียงกำหนดนโยบายและเป้าหมายแล้วปล่อยให้โรงเรียนมีระบบการบริหารด้วยตนเอง โดยให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการดำเนินงานซึ่งอาจดำเนินการได้หลากหลายวิธีการที่แตกต่างกันแล้วแต่ความพร้อมและสถานการณ์ของโรงเรียน ผลที่น่าจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิมที่ทุกอย่างถูกกำหนดมาจากส่วนกลางไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม

5) หลักการตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and Balance) ส่วนกลาง มีหน้าที่กำหนดนโยบายและควบคุมมาตรฐาน มีอิสระทำหน้าที่ตรวจสอบคุณภาพการบริหาร และการจัดการศึกษา เพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานเป็นไปตามกำหนด และเป็นไปตามนโยบายของชาติจากหลักการดังกล่าวทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานจะเป็นการบริหารงานที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากกว่ารูปแบบการจัดการศึกษาที่ผ่านมา

8.1.3 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กับแนวคิดการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 9 กำหนดว่า “ให้มีการจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา โดยยึดหลักการมีเอกภาพ ด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและ สถานศึกษามีการกำหนดมาตรฐานวิชาชีพครูและบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมีการระดมทรัพยากรมาใช้ในการจัดการศึกษา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ”

มาตรา 39 กำหนดว่า “ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยัง สถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง”

มาตรา 40 กำหนดว่า “ให้มีคณะกรรมการโรงเรียน ทำหน้าที่กำกับ และส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ โดยให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการ และเลขานุการของคณะกรรมการโรงเรียน”

ในส่วนของมาตรฐานและการประกันคุณภาพศึกษา หมวด 6 มาตรา 47 มาตรา 48 และมาตรา 49 ได้ระบุให้สถานศึกษาทุกระดับมีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ทั้งภายในและภายนอก และให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ให้มีการจัดทำรายงาน ประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชนเพื่อนำ ไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา และเพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอก ที่สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา จะทำการประเมินอย่างน้อย

หนึ่งครั้งในทุกห้าปี และเสนอผลการประเมินต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสาธารณชน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 การบริหารจัดการศึกษาของสถานศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางของการบริหารจัดการที่สถานศึกษา มีอิสระในการบริหารและจัดการศึกษาทั้งในด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารบุคคล และการบริหารทั่วไป ที่สนองต่อความต้องการของผู้รับบริการและชุมชนโดยรอบภายใต้กรอบนโยบายและแผนงานที่กระทรวงและเขตพื้นที่การศึกษากำหนด โดยมีคณะกรรมการสถานศึกษาทำหน้าที่ในการบริหารจัดการ ทั้งนี้ต้องดำเนินงานด้วยความโปร่งใสและเปิดโอกาสให้สังคมตรวจสอบได้ตลอดเวลา ในการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สถานศึกษามีความคล่องตัวในการบริหารจัดการตนเอง สามารถวางแผนการบริหารจัดการสถานศึกษาได้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น สามารถแก้ปัญหาในสถานศึกษาได้อย่างเหมาะสมและรวดเร็ว และที่สำคัญยังเป็นการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมตัดสินใจในกิจการของสถานศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ในการกระจายอำนาจการบริหารจัดการไปที่สถานศึกษา สิ่งที่ต้องดำเนินการควบคู่ไปด้วย คือ การตรวจสอบผลการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดความมั่นใจในคุณภาพการศึกษา สถานศึกษาจึงต้องสร้างระบบให้มีการประกันคุณภาพภายในให้เป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร จากนั้นจะมีองค์กรภายนอกตรวจสอบคุณภาพภายนอกก่อนที่จะมีการประกาศใช้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้มีความพยายามกระจายอำนาจการบริหารไปยังสถานศึกษา โดยให้ชุมชนมีโอกาสในการเสนอแนะการจัดการเรียนการสอน และมีส่วนร่วมในการจัดวิชาชีพในสถานศึกษา แต่การดำเนินงานดังกล่าวสามารถกระทำได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับ ประกอบกับโครงสร้างการบริหารยังไม่เอื้อต่อการดำเนินงานให้ครบวงจร ดังนั้นเมื่อพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีผลบังคับใช้ภารกิจที่ต้องเร่งดำเนินการ คือหาแนวทางเพื่อให้การกระจายอำนาจไปยังเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาได้ผลสมตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

สิ่งสำคัญที่ต้องดำเนินการ คือ การปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่และขอบข่ายการดำเนินงานของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น การลดขนาดการบริหารในส่วนกลาง การขจัดชั้นตอนที่ไม่จำเป็นออกไป เพื่อทำหน้าที่กำกับและตรวจสอบการดำเนินงานสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จะประสานงานเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้อง

ตามนโยบายและมาตรฐานการศึกษา ส่วนบทบาทหลักในการบริหารจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของสถานศึกษาโดยตรง การกระจายอำนาจให้สถานศึกษามีอิสระในการบริหารจัดการศึกษานี้ มีผลให้สถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ และหน้าที่ใหม่ สรุปได้ดังนี้

1. สถานศึกษา จะมีพันธสัญญาต่อผู้เรียนและชุมชนในเรื่องการปฏิรูปการเรียนการสอน การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การสร้างระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา รวมทั้งการตรวจสอบผลการดำเนินงาน และการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด
2. ผู้ปกครองและชุมชน ความผูกพันระหว่างผู้ปกครอง ชุมชน และบุคลากรในสถานศึกษา ในกระบวนการเรียนการสอนจะมีเพิ่มมากขึ้น ผู้ปกครองจะต้องร่วมกับสถานศึกษาในการดูแลการเรียนของเด็ก ชุมชนรวมทั้งผู้ปกครองจะเข้ามามีบทบาทในการร่วมพัฒนาหลักสูตร ร่วมจัดการเรียนการสอน ร่วมพัฒนาสถานศึกษา รวมทั้งเข้าร่วมในกระบวนการตรวจสอบการดำเนินงานของสถานศึกษา
3. การบริหารจัดการ การตัดสินใจในการบริหารการศึกษาจะเปลี่ยนไปเป็นรูปขององค์คณะบุคคล แทนการบริหารสถานศึกษาโดยผู้บริหารสถานศึกษาแต่เพียงผู้เดียว ผู้แทนผู้ปกครองและผู้แทนองค์กร ชุมชนที่เป็นกรรมการในคณะกรรมการสถานศึกษา จะต้องรับบทบาท อำนาจหน้าที่ในการกำกับสนับสนุนและส่งเสริมกิจการของสถานศึกษาร่วมกัน กำหนดกฎ กติกาและแนวปฏิบัติ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน และสถานศึกษา ในการร่วมพลังความคิดและการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการจัดการศึกษา
4. บุคลากรในสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาและครูต้องได้รับการพัฒนาทักษะในหน้าที่ให้เป็นผู้มืออาชีพ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องปรับบทบาทเป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุนครูและบุคลากรในท้องถิ่นในการพัฒนาการศึกษา เป็นผู้ที่สามารถประสานพลังครูในโรงเรียนรวมทั้งชุมชนกลุ่มต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เพื่อพัฒนาสถานศึกษาตามวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้ ครูต้องมีความสามารถในการปรับกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง สามารถปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่นและผู้เรียน รู้จักพัฒนาตนเองและสามารถร่วมมือกับคณะครูและผู้บริหารในการทำงานเป็นกลุ่มได้

เนื่องจากการกระจายอำนาจการบริหารจัดการไปยังสถานศึกษาเป็นเรื่องใหม่ การบริหารจะประสบความสำเร็จได้นั้น องค์กรระดับนโยบายจะต้องดำเนินการดังต่อไปนี้

1. กำหนดหน้าที่ ขอบข่าย บทบาท และคู่มือแนวทางการดำเนินงาน และร่วมกันพัฒนาการศึกษา มีการปรึกษาหารือระหว่างผู้ทรงวุฒิและหน่วยปฏิบัติ และให้มีโครงการนำร่องเพื่อปรับปรุงรูปแบบการบริหารจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับชุมชนและท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน ก่อนที่จะนำไปขยายผลทั่วประเทศ
2. พัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรทางการศึกษา และคณะกรรมการสถานศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจปรับบทบาทและกระบวนการทำงานแบบกระจายอำนาจของทุกฝ่าย ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 รวมทั้งสร้างระบบแรงจูงใจที่เป็นธรรมชาติ
3. กระจายอำนาจให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยใช้การสร้างรากฐานทางประชาธิปไตย ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมใช้สิทธิใช้เสียงเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเองและร่วมคิดร่วมทำ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานเป็นการกระจายอำนาจการบริหารไปยังสถานศึกษา ทำให้สถานศึกษามีอิสระและมีความคล่องตัวในการบริหารตนเองมากขึ้น แต่ทั้งนี้สถานศึกษาต้องรู้จักปรับเปลี่ยนและทำหน้าที่ตามบทบาทใหม่ มีหน่วยตรวจสอบคุณภาพการศึกษาและการปฏิบัติงานที่เป็นมาตรฐานซึ่งจะส่งเสริมให้ประชาชนมีความเชื่อในสถานศึกษาและมีความเต็มใจที่จะสนับสนุนในเรื่องการเงินและการเข้าร่วมกิจกรรมของสถานศึกษา

8.2 คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

8.2.1 องค์ประกอบและความสำคัญของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ตามกฎกระทรวงประกาศที่ใช้เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2546 กำหนดให้ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระภิกษุ และหรือองค์กรศาสนาอื่นในพื้นที่ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้บริหารสถานศึกษาทำหน้าที่เป็นกรรมการและเลขานุการ และนอกจากนั้น ยังได้กำหนดจำนวนคุณสมบัติ วิธีการสรรหา วาระการดำรงตำแหน่งและการพัฒนาจากตำแหน่งของกรรมการ บุคคลที่ได้รับการคัดเลือก เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษา ดังนี้

1) ผู้แทนผู้ปกครอง เป็นผู้สะท้อนปัญหาและความต้องการด้านคุณภาพทางการศึกษาและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนทั้งในส่วนที่คาดหวังและสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นและร่วมมือกับครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครองและชุมชนในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

2) ผู้แทนครู เป็นครูที่มีความชำนาญในสาขาวิชาชีพครูมีความสำคัญต่อการนำเสนอข้อมูลด้านกระบวนการเรียนรู้ ปัญหา และความต้องการการสนับสนุนช่วยเหลือรวมทั้งรายงานผลการจัดการศึกษา

3) ผู้แทนองค์กรชุมชน เป็นผู้สะท้อนสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาผู้เรียนซึ่งเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชน และให้ความร่วมมือกับสถานศึกษาทั้งในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้

4) ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นผู้สะท้อนสภาพปัญหาและความต้องการที่ครอบคลุมทั้งเขตพื้นที่บริการของสถานศึกษาและมีความสำคัญต่อสถานศึกษาอย่างยิ่งในเรื่องการขอรับการสนับสนุนด้านงบประมาณ ทรัพยากรทางการจัดการศึกษา และเชื่อมโยงแผนพัฒนาการศึกษากับแผนพัฒนาท้องถิ่น

5) ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา เป็นผู้ที่สะท้อนสภาพของความรัก ความศรัทธา ความภาคภูมิใจต่อสถาบันการศึกษาที่ตนได้รับการศึกษา ช่วยจรรโลงคุณค่าของสถาบันไปสู่ศิษย์รุ่นหลังให้ประสบความสำเร็จในการศึกษาเช่นกัน

6) ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์และหรือผู้แทนองค์กรศาสนาอื่น ในพื้นที่เป็นผู้นำเสนอและเติมเต็มข้อมูลด้านคุณธรรม จริยธรรมตามหลักธรรมของศาสนาซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการจัดการเรียนรู้เพื่อให้นักเรียนเป็นคนดีของสังคม

7) ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ที่จะช่วยเสริมให้สถานศึกษาจัดการศึกษาได้ครอบคลุมในทุก ๆ ด้านอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ ทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งและมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

8) ผู้บริหารสถานศึกษา ในฐานะกรรมการและเลขานุการเป็นสัญลักษณ์ของสถานศึกษา เป็นบุคคลสำคัญที่จะสะท้อนภาพของการบริหารจัดการผู้ช่วยเหลือให้คำปรึกษา สร้างแรงจูงใจ กระตุ้นการทำงาน ทบทวนรายงาน สะท้อนความคิดเปิดโอกาสให้ผู้แทนแต่ละกลุ่มได้แสดงบทบาทอย่างเต็มที่ จัดเตรียมการประชุม บันทึกการประชุม รายงานผลการประชุมและสนับสนุนด้านอุปกรณ์ ห้องประชุม วัสดุใช้สอย รวมทั้ง

การพิจารณานามติ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากที่ประชุมไปสู่การปฏิบัติ

8.2.2 อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ตามมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการพ.ศ. 2546 รวมทั้งอำนาจหน้าที่การบริหารงานบุคคลที่จะเกิดขึ้นตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา สรุปลำเนา หน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ดังนี้

1) กำกับการดำเนินงานของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบประกาศ คำสั่งและนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและความต้องการของชุมชน และท้องถิ่น

2) ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินการกิจการด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษา

3) มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารบุคคลสำหรับข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษาตามที่กฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษากำหนด

4) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่กฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ฯลฯ กำหนด ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

8.3 บริบทของโรงเรียนหนองชัยวิทยาคม

สภาพทั่วไป

โรงเรียนหนองชัยวิทยาคม ตั้งอยู่บ้านขาด หมู่ 11 ตำบลหนองชัยพัฒนา อำเภอหนองชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 24 เป็นโรงเรียนมัธยมขนาดเล็ก เปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 จัดการเรียนการสอน ตามแผนนโยบายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ปัจจุบันมีบุคลากรครู จำนวน 17 คน และนักเรียน จำนวน 232 คน ตราประจำโรงเรียน คือ ฝ่อง หมายถึง ชื่อเสียงที่ดังกังวานกว้างไกล ใช้อักษรย่อ “ฉ.ค.”

ต้นไม้ประจำโรงเรียน คือ ต้นชาด ปรัชญาของโรงเรียน “สุโขปัญญา ปฏิภาณ” (การได้ปัญญาทำให้เกิดสุข) คำขวัญของโรงเรียน “เรียนดี กีฬาเด่น เน้นคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน” สีประจำโรงเรียน คือ ฟ้าย – ขาว รายละเอียดจำนวนนักเรียน และรายละเอียดครูและบุคลากรทางการศึกษา ปรากฏตามตารางที่ 2 และตารางที่ 3 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 จำนวนนักเรียน จำแนกตามระดับชั้น ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2553

ระดับชั้น	จำนวนนักเรียน		
	ชาย	หญิง	รวม
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1	24	20	44
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2	27	20	47
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	18	16	34
รวม ม.ต้น	69	56	125
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	23	14	37
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	21	18	39
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6	14	17	31
รวม ม.ปลาย	58	49	107
รวม	127	105	232

จากตารางที่ 2 พบว่า จำนวนนักเรียน รวม 232 คน แยกเป็นระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 125 คน และระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 107 คน แยกเป็นชาย จำนวน 127 คน หญิง จำนวน 105 คน

ตารางที่ 3 จำนวนครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนน้อมชัยวิทยาكم ภาคเรียนที่ 1
ปีการศึกษา 2553

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง	วุฒิการศึกษา
1	นายทวนทอง อาระลา	ผู้อำนวยการโรงเรียน	กศ.บ.ชีววิทยา
2	นายศิริชัย พยัคฆ์ทอง	รอง ผู้อำนวยการโรงเรียน	ศษ.ม.บริหารการศึกษา
3	นางพิศมัย บุญรอด	ครู คศ.3	ค.บ.ภาษาไทย
4	นางสาธนา ขุนทิพย์ทอง	ครู คศ.2	ค.บ.คณิตศาสตร์
5	นางสมหมาย วิเศษชู	ครู คศ.2	กศ.บ. พลศึกษา
6	นายวุฒิสักดิ์ นนทะแสน	ครู คศ.3	ศษ.ม. พลศึกษา
7	นางวรรณวดี นนทะแสน	ครู คศ.3	กศ.บ. ภาษาไทย
8	นางชนกร พยัคฆ์ทอง	ครู คศ.3	ค.บ. นาฏศิลป์
9	นางทิพาพร นาแถมเงิน	ครู คศ.3	ค.บ. วิทยาศาสตร์ทั่วไป
10	นางสีญวน แฝงสาเคน	ครู คศ.3	ศษ.ม.การบริหารการศึกษา
11	นางน้ำเพชร สุจิตต์กุล	ครู คศ.3	ค.บ.คหกรรม
12	นางชมลพรรณ นนทชวกร	ครู คศ.3	ศษ.บ.อังกฤษ
13	นางสมพร พลจันทร์	ครู คศ.2	ค.บ. คณิตศาสตร์
14	นางเพ็ญทิพย์ กุดแดง	ครู คศ.3	ค.บ.ชีววิทยา
15	นางสาวนุชบา พัศดร	ครู คศ.2	ค.บ. อังกฤษ
16	นางชนิกา ใฝ่ผาด	ครู คศ.1	ค.บ. ฟิสิกส์
17	นายวิฑูลย์ คอนพรทัน	ครู คศ.1	วท.บ.วิทยาการคอมพิวเตอร์

จากตารางที่ 3 โรงเรียนมีครูรวมทั้งผู้บริหารโรงเรียน รวม 17 คน แยกเป็น
ชาย 4 คน หญิง 13 คน โดยมีครูวิทยฐานะชำนาญการพิเศษ (คศ.3) จำนวน 11 คน
ครูวิทยฐานะชำนาญการ (คศ.2) จำนวน 4 คน ครู (คศ.1) จำนวน 2 คน

ด้านอาคารสถานที่ มีอาคารเรียน 216 ล ปรับปรุง 46 จำนวน 1 หลัง อาคาร
เรียนชั่วคราวกิ่งถาวร จำนวน 1 หลัง บ้านพักผู้บริหาร จำนวน 1 หลัง บ้านพักครู จำนวน

2 หลัง บ้านพักนักรการภารโรง จำนวน 1 หลัง ห้องน้ำ - ห้องส้วม จำนวน 18 ที่นั่ง สนามฟุตบอล 1 สนาม สนามวอลเลย์บอล 1 สนาม สนามบาสเกตบอล 2 สนาม

คำนวณงบประมาณ โรงเรียนได้รับงบประมาณเป็นเงินอุดหนุนการศึกษา จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประมาณ 390,000 บาท และได้รับเงินสนับสนุนการจัดการศึกษาจากชุมชนประมาณ 50,000 บาท เป็นเงินกองทุนเพื่อการศึกษา

ลักษณะของชุมชน โรงเรียนตั้งอยู่ในเขตรับผิดชอบของเทศบาลตำบลเมืองชัยพัฒนา มีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียน 8 หมู่บ้าน คือ บ้านขาด บ้านท่าแห่ บ้านโนนเขวา บ้านกุดเมือง บ้านเหล่าแดง บ้านน้อย บ้านดอนข่า บ้านโนนชัย รอบ ๆ โรงเรียน ชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมและไปรับจ้างทำงานต่างจังหวัด และกรุงเทพฯ สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปค่อนข้างยากจน โรงเรียนได้รับความร่วมมือในการจัดการศึกษาเป็นอย่างดี แต่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาค่อนข้างน้อย เนื่องจากผู้ปกครองและชุมชนมีการศึกษาคำ ขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการศึกษา (โรงเรียนเมืองชัยวิทยาคม. 2551 : 3-6)

วิสัยทัศน์ (Vision)

โรงเรียนเมืองชัยวิทยาคม มุ่งพัฒนานักเรียนให้มีคุณธรรม ความรู้ และทักษะพื้นฐาน สืบสานภูมิปัญญา บูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พันธกิจ (Mission)

1. พัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 โดยสนองความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น
2. ส่งเสริมสนับสนุนการให้บริการการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างเสมอภาค
3. พัฒนานักเรียนให้ได้คุณภาพมาตรฐาน ตามมาตรฐานการศึกษา และมีความเป็นไทย โดยเน้นการปฏิรูประบบการเรียนรู้ที่ยึดนักเรียนเป็นสำคัญ
4. ปลูกฝังให้นักเรียนมีคุณภาพ จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข
5. ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา ได้ในการจัดการศึกษา

เป้าหมาย

1. มีหลักสูตรสถานศึกษาที่สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสนองความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น
2. นักเรียนมีความรู้ และทักษะตามมาตรฐานการเรียนรู้ บูรณาการ เศรษฐกิจพอเพียง
3. นักเรียนมีทักษะการคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต
4. นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม มีสำนึกความเป็นไทย
5. นักเรียนมีสุนทรียภาพด้านศิลปะ ดนตรีและกีฬา

คุณลักษณะที่พึงประสงค์

นักเรียน โรงเรียนน้อมชัยวิทยาคม เมื่อจบการศึกษาแล้วต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
2. ซื่อสัตย์สุจริต
3. มีวินัย
4. ใฝ่เรียนรู้
5. อยู่อย่างพอเพียง
6. มุ่งมั่นในการทำงาน
7. รักความเป็นไทย
8. มีจิตสาธารณะ

ยุทธศาสตร์การดำเนินงาน

โรงเรียนน้อมชัยวิทยาคม กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนไว้ 5 ด้าน ดังนี้

1. กลุ่มงานบริหารวิชาการ

มุ่งจัดการศึกษาให้นักเรียนมีโอกาสเท่าเทียมกัน โดยจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ ให้นักเรียนมีความรู้ รู้จักแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้เป็นผู้มีจิตสาธารณะ และพัฒนาทางร่างกาย อารมณ์ สังคมตามนโยบายและเป้าหมายในการจัดการศึกษา

ของหน่วยงานต้นสังกัด

2. กลุ่มงานบริหารทั่วไป

จัดให้มีระบบการบริหารงบประมาณที่มุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการจัดการศึกษาให้บรรลุตามนโยบาย และเป้าหมายที่กำหนด ร่วมสนับสนุนส่งเสริมให้บุคลากรในโรงเรียนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนและปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่มอบหมายได้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนด มีความสุขในการทำงาน และพัฒนาตนเองตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู

3. กลุ่มงานบริหารอาคารสถานที่

มุ่งปรับปรุงและพัฒนาอาคารสถานที่ให้มีความพร้อมในการจัดการเรียนการสอน ปรับสภาพแวดล้อมให้มีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้ มีความสะอาด ร่มรื่น สวยงาม โดยใช้กิจกรรม 5 ส และจัดการบริหาร โรงเรียนแบบมีส่วนร่วม คือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมปฏิบัติการของบุคลากรทุกระดับ

4. กลุ่มงานบริหารกิจการนักเรียนและชุมชน

เป็นงานที่มุ่งสร้างเสริมระบบ สร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ของนักเรียน พัฒนากิจกรรม ระเบียบวินัย เครือข่ายชุมชน กระบวนการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ของนักเรียนทุกคน และชุมชนในเขตพื้นที่บริการ ในการพัฒนาศักยภาพทุกมิติของนักเรียนอย่างมีความสุข และให้สอดคล้องกับสถานะเศรษฐกิจ สังคม การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ต้องพัฒนานักเรียนให้มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย เกิดจากการเรียนรู้ระบบประชาธิปไตยผ่านกระบวนการและ กิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน เทิดทูนและจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มีจิตสาธารณะ ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ปรับตัวมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน สามารถเลือกดำเนินชีวิตอย่างมีภูมิรู้และมีภูมิธรรม รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ให้บริการแก่ชุมชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ประสานและขอสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากชุมชน

5. กลุ่มบริหารงานประกันคุณภาพ

โรงเรียนนอญชัยวิทยาคมมีการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพ โดยอาศัยแนวความคิดที่มุ่งเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางของพัฒนา การกระจายอำนาจทางการศึกษาการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-base Management ; SBM) การมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำและการแสดงความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ และเพื่อให้ระบบ

การประกันคุณภาพการศึกษาที่ครบวงจร โรงเรียนจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขึ้น เพื่อดำเนินงานในการวางแผนและจัดระบบการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน โครงสร้างของระบบการประกันคุณภาพการศึกษาโรงเรียนห้องชัยวิทยาคม โรงเรียนห้องชัยวิทยาคมได้กำหนดโครงสร้างระบบการประกันคุณภาพ ซึ่งกำหนดเป็น 3 องค์ประกอบ คือ

1. การควบคุมคุณภาพการศึกษา
2. การตรวจสอบ ทบทวนและปรับปรุงคุณภาพการศึกษา
3. การประเมินและรับรองคุณภาพการศึกษา

โรงเรียนได้นำวิสัยทัศน์มากำหนดเป็นพันธกิจ และเป้าประสงค์ โดยนำคำขวัญมาเป็นองค์ประกอบในการกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนา เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ บริหารงานอย่างมีส่วนร่วมภายใต้ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาที่เป็นกฎหมายต้องปฏิบัติตามอย่างไม่มีเงื่อนไข

กรอบในการพัฒนางานศึกษามาจากนโยบายของรัฐบาล สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัชฌิมศึกษา เขต 24 เพื่อให้งานบรรลุตามทิศทางมากที่สุด จากคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรี แถลงต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2551 (คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี. 2551 : 14) นโยบายทางด้านสังคมและคุณภาพชีวิต โดยรัฐบาลประกาศว่า จะมุ่งมั่นในการส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและเผยแพร่วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ตลอดจนคำนึงถึงอันติงามและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีนโยบายการศึกษาว่า จะจัดให้มีศูนย์การศึกษาตลอดชีวิต เพื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ตลอดจนส่งเสริมการกระจายอำนาจให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อนำไปสู่เป้าหมายคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นคุณธรรมนำความรู้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ที่มีกรอบแนวทางการปฏิรูปการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยพัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ ที่มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองและแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีความสามารถในการสื่อสาร สามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา คิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจิตสาธารณะ มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม สามารถทำงานเป็นกลุ่มได้อย่างเป็นกัลยาณมิตร มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม มีจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ยึดมั่น

การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รังเกียจการทุจริต และต่อต้านการซื้อสิทธิ์ขายเสียง โดยพัฒนาคุณภาพการศึกษาและเรียนรู้ และผลิตและพัฒนา กำลังคนที่มีคุณภาพ มีสมรรถนะ และความรู้ ความสามารถ (อัมพร พงษ์กังสนานันท์, 2552 : 3)

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า การพัฒนาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ได้ยึดทั้งจากนโยบายสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน หน่วยงานต้นสังกัด ทำให้ มีผลการประเมินภายนอก สมศ. ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาโดยผลการประเมิน รอบสอง เมื่อวันที่ 2-4 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2551 ปรากฏว่ามาตรฐานการศึกษาด้านผู้เรียน ในมาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ การประเมินคุณภาพ อยู่ในระดับดี (รายงานการประเมินคุณภาพภายนอกสถานศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของ สมศ. 2551 : 1) แต่เมื่อตรวจสอบตัวบ่งชี้และข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาสถานศึกษา ของคณะกรรมการประเมิน พบว่ามีจุดที่ควรพัฒนาในมาตรฐานคุณภาพผู้เรียน คือผู้เรียนควร ได้รับการฝึกให้รู้จักประหยัด ใช้จ่ายของอย่างคุ้มค่าและรู้จักช่วยเหลือสังคม พร้อมทั้ง ฝึกให้มี วินัยและซื่อสัตย์สุจริต โดยผ่านกิจกรรมตามหลักสูตรและกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ สถานศึกษาจัดขึ้น ส่วนมาตรฐานที่ 13 สถานศึกษามีหลักสูตรเหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น มีสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การประเมินคุณภาพอยู่ในระดับพอใช้ ค่าเฉลี่ยของ ผลการประเมินแบบอิงเกณฑ์ และอิงสถานศึกษา เท่ากับ 1.85 โดยมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ต่ำโดยเฉพาะกลุ่มสาระการเรียนรู้หลัก เช่น ภาษาไทย คณิตศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ ควรใช้การฝึกเสริมทักษะหรือการจัดสอนซ่อมเสริมอย่างจริงจัง ส่วนกลุ่มสาระการเรียนรู้ วิทยาศาสตร์ต้องเน้นให้ครูจัดการเรียนการสอนด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ มีการตั้ง ปัญหา สืบค้นหาแนวทางแก้ปัญหา ลงมือปฏิบัติ จดบันทึก การวิเคราะห์และการสรุป รายงานผล และผลจากการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาของผู้เรียน จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลาย ฝ่าย ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ ชุมชน พบว่า นักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น มีปัญหาด้านพฤติกรรมที่ต้องรีบดำเนินการ แก้ไขคือ พฤติกรรมด้านจิตสาธารณะ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการเสริมสร้างจิตสาธารณะ โดยผ่านการจัดโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสอนสอดแทรกในรายวิชา การจัดใน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การปลูกฝังพฤติกรรมด้านจิตสาธารณะโดยตรง และการบูรณาการกับ วิธีชีวิตทั้งในและนอกโรงเรียน ซึ่งได้บรรจุลงในแผนปฏิบัติการประจำปี ดำเนินกิจกรรม

พัฒนาตามตัวชี้วัดอย่างชัดเจน กำหนดผู้รับผิดชอบ และดำเนินการพัฒนาตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการต่อไป

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

9.1 งานวิจัยในประเทศ

นภคกุล ภวนะวิเชียร (2540 : 5) ได้ศึกษาคำนิยามด้านความรับผิดชอบของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ได้รับการสร้างเสริมด้วยกระบวนการที่พัฒนาตามแนวคิดของไอเซ็นและแรทส์ ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการสร้างเสริมคำนิยามที่พัฒนาขึ้นสร้างเสริมคำนิยามเป้าหมายให้นักเรียนได้ โดยพบว่านักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมตามกระบวนการที่พัฒนาขึ้นมีพัฒนาการในคำนิยามด้านความรับผิดชอบมากกว่านักเรียนที่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมดังกล่าว ทั้งในด้านความรู้ ความรู้สึกที่ดีและพฤติกรรมที่แสดงถึงค่านิยมนั้น

ชาย โพรธิสิตา และคณะ (2543 : 112) ได้ศึกษาจิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ : ศึกษากรณีกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างเป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ศึกษาโดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ และการสนทนาเป็นกลุ่ม ซึ่งแบบสอบถามเป็นแบบสอบถามขนาดสั้น ส่วนแบบสัมภาษณ์ประกอบด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ และการสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่มจากประชากรหลัก 3 กลุ่มอาชีพ คือ กลุ่มทำงานราชการ รัฐวิสาหกิจ หรืองานสำนักงาน กลุ่มที่ทำงานรับจ้าง งานค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนตัว และกลุ่มนักเรียนที่สูงกว่ากลุ่มมัธยม ผลการศึกษาพบว่า ในด้านความเข้าใจเกี่ยวกับสาธารณสมบัติ กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจเกี่ยวกับจิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติเป็นสองระดับ คือ ระดับหนึ่ง เป็นจิตสำนึกแบบที่บุคคลไม่ต้องทำอะไรมาก เพียงแต่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือไม่ทำลายสาธารณสมบัติที่ตนใช้ก็พอ อีกระดับหนึ่งเป็นจิตสำนึกแบบบุคคลลงมือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งอันแสดงว่าเขามีความรับผิดชอบต่อสาธารณสมบัติไม่ว่าจะใช้ได้หรือไม่ได้ใช้สาธารณสมบัตินั้นก็ตาม เช่น การมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาสาธารณสมบัติที่ชำรุดเสียหายหรือการร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาสาธารณสมบัติในด้านภาพสะท้อนจิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คิดว่าคนกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ใช้สาธารณสมบัติด้านความรับผิดชอบต่อหรือแทบไม่มีความรับผิดชอบต่อเลย ผู้ตอบส่วนใหญ่มักมีแนวโน้มที่จะแสดงให้เห็นว่า ตนมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ไม่ได้เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม ในด้านมาตรการเสริมสร้างจิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า

การศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยสถาบันครอบครัวมีความสำคัญมากที่สุด ในขณะที่การศึกษาในระบบโรงเรียนมีความสำคัญน้อย การรณรงค์ทางสื่อควรจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีกลุ่มเป้าหมายที่เจาะจง มาตรการทางกฎหมายต้องเข้มงวด และถ้ามีโทษจะต้องลงโทษอย่างรุนแรง ส่วนด้านนโยบายและการบริหารจัดการ กลุ่มตัวอย่างเห็นว่ามีความสำคัญน้อย

หุตัทย์ อาจปรู (2544 : 103-104) ได้ศึกษาความสำคัญระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตและความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองกับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล เขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างคือ นักศึกษาพยาบาล ชั้นปีที่ 1,2,3 และ 4 สถาบันการศึกษาพยาบาล เขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้จากการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ จำนวน 150 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยแบบสอบถามภาวะผู้นำ แบบสอบถามรูปแบบการดำเนินชีวิต แบบสอบถามความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและแบบสอบถามการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล แบบสอบถามทั้งหมดเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประเมินค่า 5 ระดับ ข้อคำถามมีทั้งทางบวกและทางลบ ถามความคิดเห็นและพฤติกรรมของนักศึกษาที่แสดงถึงความต้องการช่วยเหลือสังคม ไม่เห็นแก่ตัวและลงมือกระทำเพื่อแก้ปัญหาที่ตามความสามารถของตนเอง ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

1. องค์ประกอบในส่วนจิตสำนึกสาธารณะ

- 1.1 ด้านความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน
- 1.2 ด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม
- 1.3 ด้านความรัก ความเอื้ออาทร และความสามัคคี
- 1.4 ด้านการรับรู้ ความสามารถในการผลักดันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

ในสังคม

2. องค์ประกอบในส่วนพฤติกรรมที่แสดงการมีจิตสำนึกสาธารณะ

- 2.1 ด้านการปฏิบัติในการแก้ปัญหาในสังคม
- 2.2 ด้านการมีเครือข่ายในการทำกิจกรรมทางสังคม

ผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตกลุ่มวิชาการ กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มก้าวหน้า กลุ่มกิจกรรม กลุ่มสังคม ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและสังกัดสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ภูมิสำเนาในกรุงเทพมหานครและรูปแบบการดำเนินชีวิตกลุ่มเก็บตัวมีความสัมพันธ์ทางลบกับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล ได้อย่างมี

นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ตัวแปรที่สามารถร่วมกันพยากรณ์การมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาลได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีความสำคัญตามลำดับดังนี้ ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตกลุ่มก้าวหน้า รูปแบบการดำเนินชีวิต กลุ่มกิจกรรม และความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยร่วมกันพยากรณ์ได้ร้อยละ 45.60

นันทวัฒน์ ชุนชี (2546 : 74) ได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมกับเพศของนักเรียนที่ต่อจิตสาธารณะและเปรียบเทียบจิตสาธารณะของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนวัดประยุรวงศาวาส เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร จำนวน 60 คน ที่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมกับกลุ่มที่ไม่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมเป็นการวิจัยเชิงทดลอง โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมแบบ 2 องค์ประกอบ (2×2 Factorial Design) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมแบบสองทาง (Two-way Analysis of Covariance) ผลการวิจัยพบว่า ไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างการได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมกับเพศของนักเรียนที่ต่อจิตสาธารณะอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักเรียนที่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมจะมีจิตสาธารณะสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนหญิงมีจิตสาธารณะสูงกว่านักเรียนชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ธรรมนันทิกา แจ่มสว่าง (2547 : 99-100) ได้ศึกษาผลของการใช้โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยบทบาทสมมติกับตัวแบบ และศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการได้รับโปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยบทบาทสมมติกับตัวแบบกับเพศของนักเรียนที่มีต่อจิตสาธารณะในนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสาธิตสถาบันราชภัฏสงขลา จ. สงขลา จำนวน 68 คน ใช้แบบแผนการวิจัยกึ่งการทดลอง (Quasi-experimental Research) วิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมแบบ 2 องค์ประกอบ (2×2 Factorial Design) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมแบบสองทาง (Two-way Analysis of Covariance) โดยใช้คะแนนก่อนการทดลองเป็นตัวแปรร่วม (Covariate Variable) ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่ได้รับโปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยบทบาทสมมติกับตัวแบบมีจิตสาธารณะสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยบทบาทสมมติกับตัวแบบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างการได้รับโปรแกรมพัฒนา

จิตสาธาณะด้วยบทบาทสมมติกับตัวแบบ กับเพศที่มีต่อจิตสาธาณะของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

มูทิตา หวังคิค (2547 : 88-89) ได้วิจัยการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยการนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์เพื่อพัฒนาจิตสาธาณะในนักเรียน กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำนวน 72 คน เป็นการวิจัยเชิงทดลอง โดยใช้แบบแผนการทดลอง Factorial Design แบบ 3×2 เป็นแบบที่มีการฝึกทักษะกับการไม่ฝึกทักษะการแก้ปัญหาผ่านสื่อคอมพิวเตอร์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แผนดำเนินการฝึกทักษะการแก้ปัญหาและแบบวัดจิตสาธาณะ ผลการวิจัยพบว่านักเรียนที่ได้รับการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยการนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์มีจิตสาธาณะสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยการนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่มีต่อจิตสาธาณะของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05

ถลธริมา เกื้อสกุล (2547 : 113) ได้ศึกษากลยุทธ์ของกองทัพบกเพื่อสร้างจิตสำนึกสาธาณะเรื่องสิทธิมนุษยชนเรื่องสิ่งแวดล้อม ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและแบบสอบถาม ศึกษาเฉพาะพลทหารกองประจำการที่สังกัดหน่วยในกรุงเทพมหานครเท่านั้น พบว่ากลยุทธ์การสื่อสารที่กองทัพบกใช้เพื่อสร้างจิตสำนึกสาธาณะเรื่องสิทธิมนุษยชนเรื่องสิ่งแวดล้อมสามารถนำมาใช้ได้จริง และกลยุทธ์หลักคือ การให้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการใช้การฝึกอบรมที่แจ้ง โดยมีการใช้กลยุทธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การพูดแบบทหาร การใช้เหตุผล การให้รางวัล การสั่งสอน ส่วนแนวทางการในการพัฒนาจิตสำนึกสาธาณะเรื่องสิทธิมนุษยชนเรื่องสิ่งแวดล้อมควรเน้นในเรื่องการให้ความรู้เพิ่มมากขึ้นเป็นหลัก และควรมีการประเมินผลให้มากขึ้นกว่าเดิม การมีส่วนร่วมของผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นนั้น ส่วนใหญ่มาจากการรับนโยบายจากกองทัพบกมาปฏิบัติและประเด็นสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่โลกกำลังให้ความสนใจอยู่ การเปิดรับประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมจากสื่อต่าง ๆ ของกองทัพบก มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 จึงทำให้พลทหารกองประจำการมีความตระหนักเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับสูง การเปิดรับข่าวสารประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมจากสื่อต่าง ๆ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความคิดเห็นที่มีต่อกลยุทธ์การสื่อสารที่กองทัพบกใช้เพื่อสร้างจิตสำนึกสาธาณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมี

นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และความคิดเห็นที่มีต่อกลยุทธ์การสื่อสารที่กองทัพบกใช้เพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักเรื่องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

บุญทัน ภูบาล (2549 : 123) การใช้ชีวิตที่สนั้ละครหุ่่นเชิดเป็นตั้แบบเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านศรีแก้ว สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 4 ประจําภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2548 จำนวน 34 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) โดยใช้ระยะเวลาในการทดลองจำนวน 4 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 3 วัน วันละ 1 ชั่วโมง 30 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถามวัดจิตสาธารณะ ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนที่ได้รับการใช้ชีวิตที่สนั้ละครหุ่่นเชิดเป็นตั้แบบ มีการเปลี่ยนแปลงของคะแนนจิตสาธารณะเฉลี่ยโดยรวม ก่อนการใช้ชีวิตที่สนั้ระหว่างการใช้ชีวิตที่สนั้และหลังการใช้ชีวิตที่สนั้ละครหุ่่นเชิดเป็นตั้แบบในแต่ละช่วงสัปดาห์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยคะแนนจิตสาธารณะเฉลี่ยโดยรวมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตลอดช่วงระยะเวลา 4 สัปดาห์

พรพรหม พรรคพวก (2550 : 103-105) ได้ศึกษาปัจจัยบางประการที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ 4 ในสหวิทยาเขตกรุงเทพตะวันออก กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ตัวแปรปัจจัยทั้ง 4 ตัวคือ 1) การรับรู้ความสามารถของตนเอง 2) การคล้อยตามผู้อื่น 3) สัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อน 4) การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยกับจิตสาธารณะ โดยรวมมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ตัวแปรปัจจัยทั้ง 4 ตัวกับจิตสาธารณะรายด้านทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการหลีกเลี่ยงการใช้ 2) ด้านการถือเป็นหน้าที่ 3) ด้านการเคารพสิทธิการใช้ ที่วิเคราะห์แบบตัวพหุนามมีความสัมพันธ์กันและค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณที่วิเคราะห์แบบตัวแปรเอกนามระหว่างตัวแปรปัจจัยกับจิตสาธารณะรายด้าน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทุกค่า และค่าน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรปัจจัยที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะรายด้านทั้ง 3 ด้านมากที่สุดคือ การรับรู้ความสามารถของตน โดยส่งผลทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุคนธรส หุตะวัฒนะ (2550 : 78-81) ผลของการใช้โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจา ที่มีต่อจิตสาธารณะของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ

นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนพิจิตรชนก ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2549 จำนวน 2 ห้องเรียน โดยจับฉลากเป็นนักเรียนกลุ่มทดลอง 1 ห้อง และเป็นนักเรียนกลุ่มควบคุม 1 ห้อง จำนวนห้องละ 36 คน ในแต่ละห้องจะมีการแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม โดยการวัดการอบรมเลี้ยงดูแบ่งเป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยมาก และการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยน้อย ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 4 กลุ่ม จำนวนกลุ่มละ 18 คน รวมทั้งสิ้น 72 คน การทดลองครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เวลาในการทดลองทั้งหมด 12 ครั้ง ครั้งละ 50 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจา จำนวน 12 ภาพ สำหรับกลุ่มทดลอง และภาพการ์ตูนที่ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะจำนวน 12 ภาพสำหรับกลุ่มควบคุม ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่ได้รับ โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจามีจิตสาธารณะสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับโปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะ และการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยในระดับน้อยและในระดับมาก ไม่มีความสัมพันธ์กับการใช้โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจา

อัญชลี ยิ่งรักพันธุ์ (2550 : 156) ศึกษาผลการใช้สถานการณ์จำลองผสมกับเทคนิคการประเมินผลจากสภาพจริงเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะ 3 องค์ประกอบ คือ ด้านการเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม ด้านการหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อสมบัติของส่วนรวมและด้านการถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวม โดยการศึกษา นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนราชบพิธ ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2549 จำนวน 40 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) โดยใช้ระยะเวลาในการทดลองจำนวน 6 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 2 วัน วันละ 50 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมใช้โปรแกรมการใช้สถานการณ์จำลองผสมกับเทคนิคการประเมินผลจากสภาพจริง แบบสังเกตพฤติกรรมจิตสาธารณะ แบบบันทึกพฤติกรรมจิตสาธารณะ เพิ่มสะสมงาน และแบบทดสอบจิตสาธารณะ ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนชั้นที่ได้รับการใช้สถานการณ์จำลองผสมกับเทคนิคการประเมินผลจากสภาพจริงมีการเปลี่ยนแปลงของคะแนนจิตสาธารณะเฉลี่ยโดยรวม ก่อนทดลอง หลังทดลอง และหลังทดลอง 1 สัปดาห์ สูงขึ้น

เจษฎา หนูรุ่ง (2551 : 88-91) ได้ศึกษาปัจจัยจิตลักษณะที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 จำนวน 405 คน ปัจจัยจิตลักษณะ ได้แก่ เหตุผล

เชิงจริยธรรม ลักษณะมุ่งอนาคต ความเชื่ออำนาจในตน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ค่านิยมความเป็นไทย สถิติปัญหา ประสบการณ์ทางสังคม และสุขภาพจิต โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการใช้ ด้านการถือเป็นเรื่องสำคัญ และด้านการเคารพสิทธิ ผลการวิจัยพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยระหว่างปัจจัยจิตลักษณะรายด้านกับจิตสาธารณะโดยรวมมีค่าเท่ากับ .57 สามารถอธิบายร่วมกันได้ 32.7% โดยปัจจัยจิตลักษณะที่ส่งผลทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ส่วนสถิติปัญหาและความเชื่ออำนาจในตน ส่งผลทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อุไรวรรณ คุ้มวงษ์ (2551 : 75-77) ได้ศึกษาจิตสาธารณะของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมตามโครงการพระราชดำริ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่ได้ทำกิจกรรมเสริมประสบการณ์เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมตามโครงการพระราชดำรินี้มีจิตสาธารณะสูงขึ้นกว่าก่อนทำกิจกรรมเสริมประสบการณ์เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมตามโครงการพระราชดำริ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

9.2 งานวิจัยต่างประเทศ

โคลเบอร์ก และเกรเมอร์ (Kurtines and Grief. 1974 : 456 ; Citing Kohlberg and Kramer. 1969 : 89) ได้ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กชายและเด็กหญิง พบว่าในวัยเด็ก เด็กชายและเด็กหญิงจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมไม่แตกต่างกัน แต่ในวัยรุ่นจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ชไนเดอร์ (Schneider. 1979 : 498) ได้ศึกษาความสำคัญของพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กในเรื่องเหตุผลเชิงจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า เหตุผลเชิงจริยธรรมและพฤติกรรมทางจริยธรรมของเด็กไม่ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะการเลี้ยงดูแบบให้ความรักแบบออกคำสั่งบังคับและลงโทษของบิดามารดา แต่ขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญาของเด็กและไม่มี ความแตกต่างกันระหว่างเด็กชายและเด็กหญิง นอกจากนี้พบว่า พัฒนาการทางจริยธรรม 3 ประการ คือ การมีเหตุผลเชิงจริยธรรม หน้าที่ และพฤติกรรมทางจริยธรรม อยู่ในระดับที่ต่ำมาก ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมและเหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็ก ขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญาของเด็ก

แบร์ (Bear. 1980 : 147) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับพัฒนาการทางจริยธรรม ปัญหาทางความประพฤติและระดับสติปัญญา โดยใช้ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ Kohlberg กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เมืองไอโอวา

จำนวน 60 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถาม 3 ฉบับ แบบสัมภาษณ์ จรรยาวิพากษ์ของ Kohlberg แบบวัดระดับสติปัญญาของแอสตันฟอร์ด และแบบวัดปัญหาทางความประพฤติ ผลการวิจัยพบว่า คะแนนของเหตุผลเชิงจริยธรรมมีความสัมพันธ์เป็นเส้นตรงกับระดับสติปัญญา คำนึงเด็กที่มีระดับสติปัญญาสูงจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมในขั้นสูง และเด็กที่มีระดับสติปัญญาต่ำ จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมในขั้นต่ำ

อัครินทร์ (Akkar. 2003 : 2141) ได้ศึกษาจิตสำนึกสาธารณะของคนนิเวศศาสตร์ เทลสทราซฮาณาจักรอังกฤษในช่วง 10 ปี ตั้งแต่ ค.ศ. 1990-2000 จากการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม การเมือง เศรษฐกิจของคนนิเวศศาสตร์เทล พบว่า มีการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้วยการเปิดให้มีพื้นที่สาธารณะหรือเวทีสำหรับคนในชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ดังนี้ 1) การวางแผนและการออกแบบกิจกรรม 2) การลงมือปฏิบัติ 3) การจัดการและดูแลรักษา 4) การใช้ส่วนต่าง ๆ ด้วยความเคารพ ปฏิบัติตามกฎหมาย และยังพบว่าภายใต้ความเป็นโลกาภิวัตน์มีผลให้พื้นที่สาธารณะดังกล่าวมีแนวโน้มลดลง

ชินิจิ (Shinichi. 2007 : 3217-A) ได้ศึกษาจิตสำนึกสาธารณะและการนำความรู้เข้าไปใช้ในชุมชน กรณีศึกษาการใช้พื้นที่สาธารณะในชุมชนไทยพบว่า การขาดจิตสำนึกสาธารณะเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาชีวิตประจำวันของคนในสังคมชนบทไทย พฤติกรรมความร่วมมือและปฏิสัมพันธ์ประจำวันของคนในสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อความรู้ที่นำไปใช้ในชุมชนมีเหตุผลสอดคล้องกับวัฒนธรรม จารีตประเพณี และความต้องการปัจจุบันของเขา

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า จิตสาธารณะมีความสำคัญที่ควรให้มีการพัฒนาและปลูกฝังให้เกิดแก่นักเรียนเยาวชนซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาต่อไป ส่วนใหญ่การพัฒนาจิตสาธารณะโดยผ่านการจัดโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เช่น การสอนสอดแทรกในรายวิชา การจัดในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การปลูกฝังพฤติกรรมด้านจิตสาธารณะโดยตรง และการบูรณาการกับวิถีชีวิตทั้งในและนอกโรงเรียน เสริมให้นักเรียนเกิดการพัฒนาจิตสาธารณะ โดยมีครูเป็นผู้แนะนำแนวทางที่ถูกต้อง และในการพัฒนาจิตสาธารณะนักเรียนนั้น นับว่ามีความสำคัญในการพัฒนาและปลูกฝังให้นักเรียนปฏิบัติตนได้ถูกต้องและจนเป็นนิสัย คำนึงผู้วิจัยจึงได้ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาจิตสาธารณะของนักเรียนว่าจะสามารถพัฒนาจิตสาธารณะของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาคอม